

Utmaningar gällande hörande av barn i straffprocessen

Svårigheter vid tillämpningen av bestämmelserna om utnyttjandet av ljud- och bildupptagningar och beaktandet av barnets utsaga som bevismaterial samt brister i myndigheternas förfarande

Camilla Söderman 600678
Pro gradu – avhandling
Processrätt
Åbo Universitet
Maj 2017
Åbo

CAMILLA SÖDERMAN: Utmaningar gällande hörande av barn i straffprocessen – *Svårigheter vid tillämpningen av bestämmelserna om utnyttjandet av ljud- och bildupptagningar och beaktandet av barnets utsaga som bevismaterial samt brister i myndigheternas förfarande*

Pro gradu – avhandling, IX + 88 s.

Processrätt

Maj 2017

I enlighet med Åbo Universitets kvalitetsgranskning har originaliteten av denna avhandling granskats med Turnitin Originality Check – systemet. Avhandlingens ID-nummer i Turnitin är 807125856.

Avhandlingen granskar de problem som uppkommer då ett barn ska höras som målsägande under förundersökningen. I situationer där ett barn fallit offer för t.ex. ett sexuellt övergrepp är barnets berättelse av ytterst stor betydelse eftersom andra bevis ofta är svåra att erhålla. Det är mycket utmanande att förhöra ett barn eftersom en brottsutredning där ett barn är målsägande inte enbart förutsätter avvikande åtgärder från den vanliga rättegången utan även tydliga förhörsmetoder. Avhandlingens syfte är således att utreda på vilket sätt ett barn ska höras och bemötas under förundersökningen samt i vilken utsträckning bestämmelserna om hur ett förhör ska utföras har möjliggjort detta. Fokus ligger således på att redogöra för bestämmelserna i FöUL 4 kap. 7 §, 9 kap. 4 § och RB 17 kap. 24 §, även med beaktande av FöUL 5 kap. 1 §. Eftersom bestämmelserna i rättegångsbalken och förundersökningslagen ytterligare reviderades år 2016 vad beträffar bevisningen är det uppenbart att det funnits bristfälliga bestämmelser specifikt gällande hörandet av barn.

Svårigheterna i samband med hörandet av barn har särskilt hänfört sig till tillämpandet av de givna bestämmelserna om utnyttjandet av ljud- och bildupptagningar samt till myndigheternas skyldighet att beakta barnets bästa. Oklarheter i utredningarna har uppkommit t.ex. på grund av att det inte funnits ett riksomfattande system för hur bestämmelserna ska tolkas. Detta har resulterat i ett inkonsekvent förfarande på olika orter. Genom att studera de i lagstiftningen utfärdade bestämmelserna och de utanför lagstiftningen givna anvisningarna samt internationella avtal kan man dock tydligt se en långsam utveckling mot en förbättring beträffande förhörsmetoder och bemötandet av barn under en rättegång.

Eftersom ett barn i mån av möjlighet ska skyddas från den egentliga rättegången ska ett förhör med barnet utföras genom ljud- och bildupptagningar för att myndigheterna ska ha en möjlighet att erhålla en så tillförlitlig berättelse som möjligt. Dessa metoder behandlas ingående i avhandlingen eftersom bedömningen av bevismaterial i rättegången i hög grad har att göra med hur myndigheterna har erhållit barnets berättelse under förundersökningen. Om ett förhör med ett barn inte har spelats in på ändamålsenligt sätt kan det resultera i att berättelsen inte alls kan utnyttjas eller att barnet måste delta personligen i rättegången. För att erhålla en så trovärdig berättelse av ett barn som möjligt behövs förutom ändamålsenliga förhörsmetoder i allt högre grad också specialkännedom om ett barns utveckling och uttrycksförmåga. Även om detta kan anses vara ett av de viktigaste medlen för att kunna erhålla ett tillförlitligt bevismaterial har utnyttjandet av sakkunniga och sakkunnigutlåtanden varierat, vilket har lett till att även poliser som inte skolats för uppgiften har utfört förhör med barn. Även inom domarkåren har det tidigare rått oenighet om i vilken utsträckning bedömningen av bevismaterial kan grunda sig på sakkunnigutlåtanden.

Avhandlingen ger en tydlig bild av de svårigheter och brister som förekommer i samband med att ett barn ska höras som målsägande. Till avhandlingens slutsatser hör främst att de reviderade bestämmelserna både i förundersökningslagen och rättegångsbalken bidrar till att främja ett mera tillförlitligt förhör med barn än tidigare och gör det möjligt att i högre grad ta barnets bästa i beaktande. Införandet av barnhusmodellen kan ha stor betydelse både för utförandet av ett ändamålsenligt förhör och för skyddandet av barnet från själva rättegångsprocessen. Dessa förbättringar handlar dock inte endast om förändringar i lagstiftningen utan även om inställningen till tillämpandet av olika förhörsmetoder och domstolens beaktande av sakkunnigas utlåtanden.

Ämnesord: Förundersökning, ljud- och bildupptagningar, sexuella övergrepp, barn, sakkunnigutlåtanden, förhör, förundersökningsmyndighet

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning.....	i
Källförteckning	iii
Förkortningar.....	ix
1 Inledning	1
1.1 Inledning i ämnet och forskningsobjekt.....	1
1.2 Metod och material	4
1.3 Avgränsningar	6
1.4 Avhandlingens uppbyggnad.....	8
2 Principer som präglar förfarandet gällande hörande av barn	9
2.1 Kriminaliseringen av sexualbrott mot barn och dess betydelse samt det faktum att dessa brott lyder under allmänt åtal	9
2.2 Allmänt - Barnet i rättsprocessen.....	11
2.3 Metoder som utnyttjas under förhöret – Betydelsen av ljud- och bildupptagningar	16
2.4 Bemötande av barnet.....	19
2.5 Principer som präglar den egentliga rättegången och den misstänktes rättigheter.....	23
3 Regleringen gällande hörande av barn	27
3.1 Allmänt.....	27
3.2 Revideringen av bestämmelserna i lagstiftningen gällande hörande av barn och utnyttjandet av ljud- och bildupptagningar	28
3.3 Bestämmelserna om hörande av barn i dagens läge.....	33
3.4 Inkonsekvens gällande vem som ska höras genom ljud- och bildupptagningar ...	36
4. Problematiken gällande barnets rätt att yttra sig.....	40
4.1 Barnets representation och rätt att yttra sig – skillnader mellan civilprocessen och straffprocessen.....	40

4.2 De internationella bestämmelserna om utnyttjandet av ljud- och bildupptagningar och barnets yttranderätt	45
5 Utförandet av förhör med barn samt bedömningen av bevismaterial.....	48
5.1 Tillförlitligheten i barnets berättelse	48
5.1.1 Förhörsmetoder och bedömning av bevismaterial	53
5.1.2 Svårigheter gällande bedömningen av bevis	57
5.2 Utnyttjandet av rättspsykologiska utlåtanden	58
6 Myndigheternas förfarande och brister som uppkommit vid hörandet av barn under förundersökningen	65
6.1 Allmän inledning gällande brister vid myndigheternas förfarande.....	65
6.2 Myndigheternas förfarande	66
6.3 Betydelsen av sakkunniga utredare och brister i utredningar där barn fallit offer för brott.....	70
6.4 Brister vid inledandet av förhöret	75
7 Barnahusmodellen och dess framtidsutsikter	78
7.1 Betydelsen av barnahusmodellen.....	78
7.2 Finlands syn på barnahusmodellen och utvecklingen av förfarandet i praktiken .	82
8 Slutsatser och avslutning	84

Källförteckning

Litteratur:

- Aaltonen, Anna-Kaisa.* Huoltoriitojen sovittelu tuomioistuimessa. Kauppakamari. Helsinki. 2015.
- Aaltonen, Anna-Kaisa.* Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimessa. Edita. Helsinki. 2009.
- Diesen, Christian – Diesen, Eva F.* Övergripp mot kvinnor och barn – den rättsliga hanteringen. Norstedts Juridik. Stockholm 2009. (*Diesen – Diesen* 2009)
- Ellonen, Noora.* Rikostutkinta lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjat 20. Juvenes Print. Tampere 2013.
- Fagerlund – Peltola – Kääriäinen – Ellonen – Sariola.* Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset 2013 – Lapsiuhritutkimuksen tuloksia. Juvenes Print. Tampere 2014. (*Lapsiuhritutkimuksen tuloksia* 2013)
- Haapasalo, Jaana – Kiesiläinen, Kari – Niemi-Kiesiläinen, Johanna.* Todistajanpsykologia ja todistajankuulustelu. Kauppakaari Oyj. Helsinki 2000.
- Haapasalo, Jaana.* Lapsen kuuleminen oikeuspsykologian kannalta. Oikeus 3/2000. s.386-390. (*Haapasalo Oikeus 3/2000*)
- Havansi, Erkki.* Den finska processrättens grunder. Yliopistopaino. Helsinki 2009.
- Helminen – Fredman – Kanerva – Tolvanen – Viitanen.* Esitutkinta ja pakkokeinot. Helsinki 2012. (*Helminen m.fl.* 2012)
- Helminen – Lehtola – Virolainen.* Förundersökning och tvångsmedel. Hakapaino Oy. Helsingfors 2004. (*Helminen mfl.* 2004)
- Hirvelä, Päivi.* Rikosprosessi lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. WSOYpro. Vantaa 2006. (*Hirvelä* 2006)
- Hirvelä, Päivi.* Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittäminen. WSOYpro, Helsinki 2007. (*Hirvelä* 2007)
- Hirvelä, Päivi.* Lapsi rikosprosessissa. Erityisesti inestinin todistamisen ongelmat. Werner Söderström Lakitieto Oy. Helsinki 1997. (*Hirvelä* 1997a).
- Hirvelä, Päivi.* Lapsi rikosprosessissa – Erityisesti inestinin todistamisen ongelmat. Lakimies 7/1997 s. 1040–1055. (*Hirvelä* 1997b)
- Humppi, Sanna-Mari – Ellonen, Noora.* Lapsiin kohdistuva väkivalta ja hyväksikäyttö. Poliisiammattikoulun tutkimuksia 40/2010. Tampere 2010. (*Humppi – Ellonen* 2010)
- Huovila, Mika.* Todistelun välittömyys prosessuaalisten oikeusperiaatteiden valossa tarkasteltuna. Lakimies 8/1999, s. 1159-1187. (*Huovila Lakimies 8/1999*)

Jokela, Antti. Oikeudenkäynnin asianosaiset ja valmistelu. Oikeudenkäynti II. Talentum. Helsinki 2012.

Klami, Hannu Tapani. Todistelun ongelmia. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 2011. Anvânt Klami DL 7-8/1992. Todistajapsykologiaa juristeille. S.127-170. (*Klami* 1992)

Korkeimman Oikeuden selvityksiä 2/2009. Selvitys lapsen seksuaalisten hyväksikäyttö-rikosten rangiastuskäytännöstä. Timo Ojala. Materialet erhållet av högsta domstolen. (HD 2/2009)

Korkman, Julia. Oikeustapauksia korkeimmasta oikeudesta/Rättsfall från högsta domstolen. Defensor Legis 1/2015. (*Korkman* DL 1/2015 rättsfallsanalys)

Korkman, Julia. How (not) to interview children. Interviews with Young Children in Sexual Abuse Investigations in Finland. Turku 2006.

Mahkonen, Sami. Lapsen ikä. Lakimies 6-7/2001, s. 991-1001. (*Mahkonen* Lakimies 6-7/2001)

Mikkola, Jaana. Lapsi todistajana rikosprosessissa. Edilex 2014. (www.edilex.fi, läst 20.1.2017.

Ojala, Timo. Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset. Edita, Helsinki 2012.

Saranpää, Timo. Seksuaalirikos – Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö – Todistelu – Kuulopuhetodistelu. Defensor Legis 4/2008. (*Saranpää* DL 4/2008)

Sutorius, Helena. Bevisprövning vid sexualbrott. Norstedts Juridik, 2014.

Taskinen, Sirpa (mfl). Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen. Stakes oppaita 55. Saarijärvi 2003. Stakes, Oppaita 55: Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen – Asiantuntijaryhmän suositukset sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle. (Stakes 55/2003)

Tuominen, Mia. Lapsen edunvalvonta esitutinnan näkökulmasta. Poliisiammattikoulun raportteja. Juvenes Print. Tampere 2014.

Virve de Godzinsky. Kohti lapsiystävällisempää oikeudenkäyttöä. Lakimies 6/2015, s. 856-878. (*Virve de Godzinsky* Lakimies 6/2015)

Väisänen, Tiina - Korkman, Julia. Eräitä todistajan kertomuksen arviointiin liittyviä kipu-kohtia oikeuspsykologisen tiedon valossa. Defensor Legis 2014/5, s. 721-739. (*Väisänen - Korkman* DL 5/2014)

Internetkällor:

Advokaatti-lehti 2/2014. Lapsen voi vahingossa johdatella todistamaan väärin. (<https://www-edilex-fi.ezproxy.vasa.abo.fi/uutiset/39882?allWords=advokaatti+2%2F2014&offset=1&perpage=20&sort=relevance&searchSrc=1&advancedSearchKey=619895>), läst 30.3.2017.

Barnahusmodellen, THL. (<https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/pahoinpitely-ja-seksuaalinen-hyvaisikaytto/lasta-malli/barnahusmodellen-lasta->), läst 15.4.2017.

Brottsoffermyndigheten: Barn och unga som brottsoffer 2015. (http://www.brottsoffermyndigheten.se/Filer/Broschyter/Svenska/Barn_och_unga_som_brottsoffer_uppslag_2015.pdf), läst 23.1.2017.

Centret för hälsa och välfärd. LASTA-hanke. (<https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/ajankohtaista/lastensuojelu-thl-/tutkimus-ja-kehittaminen/lastensuojelun-kehittaminen/lasta-hanke>), läst 1.3.2017.

Diesen, Christian – Diesen Eva F. Utvärdering av barnahus på Åland. (<http://www.barnafrid.se/2016/05/26/utvardering-av-barnahus-pa-aland/>), läst 15.4.2017. (*Diesen – Diesen 2015*)

Edilex Uutiset 26.5.2010. Näytön puute haasteena lapsiin kohdistuvissa väkivalta rikoksissa. Lapsen kuuleminen tärkeintä ja vaikeinta. Edilex.fi (<https://www-edilex-fi.ezproxy.vasa.abo.fi/uutiset/24056?allWords=n%C3%A4yt%C3%B6n+puute+haasteena+lapsiin+kohdistuvissa+v%C3%A4kivalta+&offset=1&perpage=20&sort=relevance&searchSrc=1&advancedSearchKey=528888>), läst 16.2.2017.

Euroopan neuvoston ministerikomitean suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä 2010. (<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806a453d>), läst 12.1.2017.

Förundersöknings- och tvångsmedels kommissionens utlåtande 2009:2. (Komitean mietintö 2009:2; Esitutkintalain, pakkokeinolain ja poliisilain kokonaisuudistus, Esitutkinta- ja pakkokeinotoimikunnan mietintö) (https://www-edilex-fi.ezproxy.vasa.abo.fi/ministerioiden_julkaisut/6068.pdf), läst 25.2.2017.

Gregow, Torkel. Några synpunkter på frågan om bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn. SvJT 7/1996, s. 509-523. (<http://svjt.se/svjt/1996/509>), läst 18.2.2017. (Gregow, SvJT 7/1996)

Handbok om barnahusmodellen på Åland. Barnahusmodellen – en samordningsmodell för åländska myndigheter. (<http://www.regeringen.ax/sites/www.regeringen.ax/files/attachments/page/barnahusmodellen-handbok.pdf>), läst 17.4.2017.

Justitieministeriets handbok om barn som brottsoffer 2013, s. 11. Barn som brottsoffer – information till föräldrar vars barn har blivit offer för ett vålds- eller sexualbrott. (http://www.oikeusministerio.fi/material/attachments/om/julkaisut/esitteita/oikeudellisistaasioista/6KEvBu79T/Lapsi_rikoksen_uhrina_opas_sv.pdf), läst 12.1.2017.

Kommittén för barns rättigheter; Lapsen oikeuksien komitea. Yleiskommentti nro 12 (2009), Lapsen oikeus tulla kuulluksi. (http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRS_12.pdf) (*Kommitténs kommentarer 2009, Nr 12.*), läst 12.1.2017.

Polisstyrelsens anvisningar 28.11.2013, 2020/2013/5071. Poliisihallituksen ohje 2020/2013/5071, 28.11.2013 Lapsi asianomistajana ja todistajana poliisitoiminnassa ja esitutkinnaassa (<https://www.thl.fi/documents/647345/808044/LAPSI+ASIANOMISTA-JANA+JA+TODISTAJANA+POLIISITOIMINNASSA+JA+ESITUT-KINNASSA.pdf/47f7aeaf-c81d-4a11-ab58-b078b0c2ffe6>), läst 19.1.2017. (polisstyrelsens anvisningar 2020/2013/5071)

Rikosuhripäivystyksen internetsivut: (<http://www.riku.fi/fi/lapsi+rikoksen+uhrina/lapsen+kuuleminen+esitutkinnaassa/>), läst 12.1.2017.

Riksåklagarämbetets arbetsgrupps rapport nr 7, 2013. Esitutkintayhteistyötä koskeva ohje. Paino Edita Prima Oy. Helsinki 2013. (http://www.vksv.oikeus.fi/material/attachments/valtakunnansyyttajanvirasto/vksvliitetiedostot/julkaisusarja/6INH2xNvT/7_Esitutkintayhteistyota_koskeva_ohje.pdf), läst 27.2.2017.

Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhankkeen työryhmäraportteja IX. Menettelystä kuultaessa lasta oikeudenkäynnissä. 2008. (https://oikeus.fi/hovioikeudet/rovaniemenhovioikeus/material/attachments/oikeus_hovioikeudet_rovaniemenhovioikeus/tesSRwbXb/Laatuhanke_n_raportti_IX.pdf), läst 27.2.2017.

Social- och hälsovårdsministeriets utredning 2009:30. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:30. Lasten seksuaalisen hyväksikäytön selvittäminen. (<https://julkari.fi/bitstream/handle/10024/111969/URN%3ANBN%3Afi-fe201504224723.pdf?sequence=1>), läst 16.1.2017. (SHM 2009:30)

Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2001:11. Sosiaalihuollon asiakkaan asema ja oikeudet. (<https://julkari.fi/bitstream/handle/10024/112650/lakipaketti.pdf?sequence=1>), läst 20.12.2016. (SHM handbok 2001:11)

Tikka, Minna. Johdattelu on riski lasta haastatellessa. Haaste 4/2014. (<http://www.haaste.om.fi/fi/index/lehtiarkisto/haaste42014/johdatteluonriskilastahaastatellessa.html>), läst 20.1.2017. (*Tikka, Haaste-lehden artikkeli 2014*)

Uusitalo, Kirsti. Näytönarviointi ja näyttökynnys lapsiin kohdistuneissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa. Teoksessa Konttinen Essi – Mikkola Tuulikki (toim.): Lapsen asema kansainvälistyvässä maailmassa. Helsinki 2013. s. 11-71. (https://oikeus.fi/hovioikeudet/helsinginhovioikeus/material/attachments/oikeus_hovioikeudet_helsinginhovioikeus/julkaisut/painetutjulkaisut/lapsenasemakansainvalistyvassamaailmassa2013/LSjXLrBwF/04_Naytonarviointi_ja_nayttokynnys_lapsiin..._Kirsti_Uusitalo.pdf), läst 20.1.2017.

Väestöliitto: (http://www.vaestoliitto.fi/parisuhde/tietoa_parisuhteesta/avio-ja_avoliiton_lakitieto/lapsen_kuuleminen/), läst 1.2.2017.

Välimäki, Elina. Sillä oli käsiase ja se juoksi sinne kulman taakse. Rikosuhripäivystys (RIKU) 1/2009, s. 8-9. (<http://www.riku.fi/binary/file/-/id/22/fid/704/>), läst 21.2.2017. (Välimäki Riku 1/2009)

Väisänen, Tiina. Asianomistaja-asemassa olevan lapsen kuulemisesta ja kertomuksen luotettavuuden arvioinnista seksuaali- ja väkivaltarikosasioissa. (https://oikeus.fi/hovioikeudet/helsinginhovioikeus/material/attachments/oikeus_hovioikeudet_helsinginhovioikeus/julkaisut/painetutjulkaisut/lapsenasemakansainvalistyvassamaailmassa2013/LTuMSqTUt/05_Aasianomistajaasemassa_olevan_lapsen_kuulemisesta_ ja_kertomuksen..._Tiina_Vaisanen..pdf), läst 21.2.2017. (*Väisänen 2013*)

Regeringspropositioner:

RP 66/2015 *rd*: Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring av förundersökningslagen och till vissa lagar som har samband med den.

RP 46/2014 *rd*: Regeringens proposition till riksdagen med förslag till revidering av 17 kap. i rättegångsbalken och av den lagstiftning om bevisning i de allmänna domstolarna som har samband med den.

RP 127/2013 *rd*: Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring av lagen om ordnande av utredningar av sexualbrott mot barn.

RP 222/2010 *rd*: Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till översyn av förundersöknings- och tvångsmedelslagstiftningen

RP 190/2002 *rd*: Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lag om ändring av vissa bestämmelser i rättegångsbalken om bevisning, brådkandeförklaring och extraordinärt ändringssökande.

RP 52/2002 *rd*: Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lagar om ändring av förundersökningslagen och tvångsmedelslagen samt av vissa lagar som har samband med dem.

RP 6/1997 *rd*: Regeringens proposition till riksdagen med förslag till revidering av stadgandena om brott mot rättskipning, myndigheter och allmän ordning samt om sexualbrott.

RP 82/1995 *rd*: Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lagstiftning om revision av rättegångsförfarandet i brottmål i underrätterna

Internationella källor:

Europaparlamentets och rådets direktiv 2012/29/EU om fastställande av miniminormer för brottsoffers rättigheter och för stöd till och skydd av dem samt om ersättande av rådets rambeslut 2001/220/RIF

FN:s konvention om barnets rättigheter (Fördrag 59-60/1991)

Högsta domstolens rättspraxis:

HD 2014:48

HD 2013:97

HD 2008:84

HD 2008:68

HD 2007:101

HD 2006:107

Förkortningar

barnkonventionen	FN:s konvention om barns rättigheter
FN	Förenta Nationerna
FöUL	Förundersökningslagen
GL	Grundlagen
RB	Rättegångsbalken
RP	Regeringsproposition
SHM	Social- och hälsovårdsministeriet
vårdnadslagen	lag angående vårdnad om barn och umgänges- rätt 8.4.1983/361

1 Inledning

1.1 Inledning i ämnet och forskningsobjekt

Brottsutredningar gällande sexuella övergrepp mot barn kan anses höra till några av de svåraste ärendena som förekommer vid domstolarna. Detta beror inte enbart på att den ena parten är ett barn utan grundar sig även på det faktum att dessa ärenden är relativt nya rent juridiskt.¹ Under de 30 senaste åren har utvecklingen för att främja barns rättigheter trots allt gått framåt. Internationella konventioner och avtal har utarbetats för att trygga barns rättsställning och FN:s konvention om barns rättigheter (1991, senare barnkonventionen) samt Europaparlamentet och rådets direktiv 2012/29/EU om fastställande av miniminormer för brottsoffers rättigheter och för stöd till och skydd av dem samt om ersätande av rådets rambeslut 2001/220/RIF (senare EU-direktivet), har lagt grunden till barns rättsställning och rättigheter inom domstolsväsendet.² Detta har även lett till att man i Finland varit tvungen att förnya lagstiftningen specifikt gällande bemötandet av barn och samarbetet mellan myndigheterna i dessa ärenden samt att fokus har lagts på hur *barnet ska höras* under brottsutredningen. Lagstiftningen har redan i flera omgångar reviderats för att mera fungerande och ändamålsenliga bestämmelser ska uppnås.³ Trots gradvisa förbättringar både internationellt och nationellt har dock rättssystemet inte ännu lyckats tackla alla de problem som aktualiserats i ärenden där barn har utsatts för sexuella övergrepp, speciellt gällande hur ett barn ska förhöras, vilket således betyder att bestämmelserna och speciellt förfarandet vid utredningen av dessa brott ytterligare kräver finslipning.⁴

Ett av de viktigaste skedena i dessa brottsutredningar är inhämtandet av bevismaterial som i de flesta fall endast utgörs av *barnets berättelse*.⁵ Förhöret som utförs är av central betydelse för bedömningen av bevismaterialet samt för själva avgörandet i ärendet och

¹ Sutorius 2014, s. 157. Sutorius påpekar att det inte ännu finns tillräckligt med kunskap eller tillräckligt utvecklade rutiner för hur man ska gå tillväga juridiskt. Redan här kan nämnas att kriminaliseringen av sexualbrott riktade mot barn innebar en stor förbättring i Finland år 1999 då flera ändringar gjordes i strafflagens 20 kapitel gällande övergrepp mot barn. Se t.ex. Hirvelä 2006, s. 22.

² RP 66/2015 rd, s. 5. Se även kommitténs kommentarer 2009, Nr 12, s. 5-6. (http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRS_12.pdf), läst 16.1.2017.

³ RP 46/2014 rd, s. 8. Gällande förundersökningslagen se RP 222/2010 rd, s. 25.

⁴ Sutorius 2014, s. 147-148 och 150.

⁵ Se t.ex. Ellonen (red.) 2013, s. 11 och 77, Stakes 55/2003, s. 73, SHM 2009:30, s. 40. Se även RP 190/2002 rd, s. 18.

barnets berättelse kan således utgöra grunden för hela brottsutredningen.⁶ Eftersom utsagan kan vara det viktigaste bevismaterialet man har att tillgå spelar kvaliteten på förhöret en betydande roll.⁷ För att erhålla en tillförlitlig utsaga av barnet ska förhöret utföras av sakkunniga personer, vilket kan anses vara ett av de främsta kraven som bör uppfyllas för att barnets berättelse ska kunna tas i beaktande vid bedömningen av bevismaterialet. Sexualbrott som riktar sig mot barn betraktas som mycket allvarliga och utredningen av dem förutsätter ett specialkunnande och ett aktivt samarbete mellan myndigheterna från allra första början.⁸

Syftet med denna avhandling är att klargöra de svårigheter och utmaningar som förekommer under brottsutredningen speciellt gällande förhöret som utförs med barnet men också att utreda vilken inverkan förhörsmetoderna som tillämpas har på utgången i ärendet. En central fråga i detta sammanhang är också huruvida de rådande bestämmelserna ger tillräckligt tydliga riktlinjer för utförandet av ett ändamålsenligt förhör med barnet även med beaktande av de tidigare bestämmelserna. Hänvisningar görs speciellt till FöUL 9 kap. 4 § och RB 17 kap. 24 § som reglerar vilka metoder som kan användas vid förhöret, t.ex. utnyttjandet av ljud- och bildupptagningar kommer att ha en framträdande roll i diskussionen. FöUL 4 kap. 7 § är också viktig i sammanhanget eftersom denna bestämmelse reglerar hur ett barn ska bemötas. En annan relevant bestämmelse som hänvisas till i texten är FöUL 5 kap. eftersom myndigheternas samarbete spelar en avgörande roll i dessa ärenden.

Tyngdpunkten i avhandlingen ligger främst på hur själva förhöret med barnet utförs, om berättelsen dokumenteras på rätt sätt (betydelsen av ljud- och bildupptagningar och utnyttjandet av sakkunniga). Ytterligare diskuteras vilken betydelse de reviderade bestämmelserna som trädde i kraft år 2016 kommer att ha för själva förfarandet samt hur man i Finland har reagerat på bristerna i bestämmelserna och avsaknaden av ett riksomfattande system. Avhandlingens *forskningsfrågor* är således följande: Hur är förfarandet gällande hörandet av barn reglerat? Uppfyller myndigheternas förfaringssätt och utnyttjandet av sakkunniga dessa bestämmelser? Ger bestämmelserna i dagens läge klarare riktlinjer som kan förbättra myndigheternas förfarande?

⁶ Se t.ex. *Ellonen (red.)* 2013, s. 11, *Uusitalo* 2013, s. 11, *Humppi – Ellonen* 2010, s. 92, *Hirvelä* 2006, s. 26-27, *Stakes* 55/2003, s. 123. Förundersökningens största brist är således att barnets berättelse inte alls har kunnat erhållas. Se *Hirvelä* 2006, s. 417.

⁷ *Sutorius* 2014, s. 147. Se även *Hirvelä* 2006, s. 379-380 och 357.

⁸ *Hirvelä* 2007, s. 67, *Hirvelä* 2006, s. 354. Vid misstänkta övergrepp mot barn samarbetar social- och hälsovården, polisen, åklagaren, domstolen samt parternas biträden. Se även *Humppi – Ellonen* 2010, s. 29.

En brottsutredning där ett barn är målsägande kräver specialarrangemang och är väldigt utmanande för myndigheterna.⁹ Ett barn är ett mycket sårbart offer och det är av ytterst stor betydelse att barnets välfärd och hälsa tas i beaktande samt att utredningen av ett misstänkt brott kan inledas omedelbart. Förutom att dessa aspekter måste uppfyllas ska även barnet ha rätt att bli hört och att framföra sin syn på händelsen.¹⁰ Det som kännetecknar en brottsutredning där ett barn är målsägande, speciellt i fall där barnet utsatts för vålds- eller sexualbrott, är att förhöret med barnet utförs redan under förundersökningen.¹¹ Detta förfarande avviker således från vanlig rättegångspraxis som präglas av både den kontradiktoriska- och omedelbarhetsprincipen.¹² För att kunna trygga barnets straffrättsliga skydd ska barnets hörande dokumenteras genom ljud- och bildupptagningar som sedan utnyttjas som bevis i huvudbehandlingen där barnet inte längre behöver vara närvarande.¹³ Utnyttjandet av metoden har dock inte varit möjlig i alla situationer eftersom barn under 15 år länge ansågs vara de som behövde särskilt skydd från den egentliga rättegången. Enligt rådande lagstiftning anses alla personer under 18 år vara barn, vilket möjliggör utnyttjandet av denna metod också då det gäller barn som inte ännu har fyllt 18 år. Detta är av betydelse för utförandet av ett ändamålsenligt förhör.¹⁴

I dagens läge kan man konstatera att lagstiftningen innehåller relativt noggranna och omfattande bestämmelser gällande hörande av barn. Speciellt EU-direktivet kan sannolikt bidra till att förbättra dessa brottsutredningar genom att det fäster större uppmärksamhet vid behovet att alltid främja barnets bästa under en utredning. Direktivet ger således klarare riktlinjer för barnets deltagande i rättsprocessen.

Flera faktorer har dock bidragit till att de bestämmelser som styr hörandet av barn eventuellt inte har uppfyllts i praktiken och således inte har kunnat trygga ett ändamålsenligt skydd av barnet. Detta har resulterat i avsaknaden av ett enhetligt system. Bestämmelserna reglerar hur förhöret med barnet ska utföras men metoderna för hur detta ska förverkligas finns inte reglerade i lagstiftningen även om sådana har utarbetats. För att ett

⁹ *Ellonen* (red.) 2013, s. 11. Se även *Hirvelä* 2006, s. 558.

¹⁰ *Hirvelä* 2006, s. 26.

¹¹ *Hirvelä* 2006, s. 195.

¹² *Hirvelä* 2006, s. 195 och s. 202-203.

¹³ Se t.ex. *Väisänen* 2013, s. 73, *Ellonen* (red.) 2013, s. 14 och 78-79, *Hirvelä* 2006, s. 380. Se även *Ojala* 2012, s. 6 och *Sutorius* 2014, s. 147. Särskilt framkommer detta i FöUL 9 kap. 4 § där det regleras att berättelsen som erhållits under förhöret ska utnyttjas som bevis under huvudbehandlingen om inte målsäganden kan höras personligen på grund av sin ålder eller brottets art.

¹⁴ FöUL 9 kap. 4 §. Se även *Väisänen* 2013, s. 73.

ändamålsenligt förhör med barnet ska kunna utföras och att barnets utsaga ska ha tillräckligt bevisvärde för att kunna utnyttjas i domstolen krävs att de i lagstiftningen utfärdade bestämmelserna uppfylls.¹⁵

Barnets deltagande i rättsprocessen medför således olika svårigheter och även barnets trovärdighet kan i vissa fall ifrågasättas men detta hindrar trots allt inte att bevisningen i en del situationer kan anses vara tillräcklig för en fällande dom.¹⁶ Ett bristfälligt förhör kan dock i vissa fall leda till att beviset inte kan utnyttjas under rättegången (hyödyntämiskielto), vilket kan vara förödande för utgången i ärendet eftersom ett barn i huvudsak inte ska höras personligen i rättegången.¹⁷ Ansvar för utredningen faller i hög grad på dem som leder förundersökningen och utredningssvårigheter och problem vid utförandet av förhöret kan således leda till att åtalet förkastas eller att bevismaterialet inte räcker till för rättegången, vilket resulterar i att man inte kan trygga barnets rättsskydd.¹⁸ Detta lägger press på de myndigheter som utför förhöret med barnet.¹⁹ Sättet på vilket förhöret är utfört har med andra ord betydelse för domstolens bedömning av bevismaterialet.²⁰ Eftersom barnets berättelse kan vara av stor betydelse vid bevisbedömningen kommer utförandet av förhöret med barnet att diskuteras ingående i avhandlingen mot bakgrunden av olika faktorer som bidrar till att försvåra dessa utredningar.

1.2 Metod och material

Genom att ta i beaktande både gällande rätt och tidigare lagbestämmelser, regeringspropositioner, litteratur men också anvisningar beträffande förfaringssättet då ett barn är målsägande strävar avhandlingen till att skapa en tydligare bild av hur ett förhör med barn verkligen går till i praktiken. Eftersom lagstiftningen gällande bevisning reviderats i flera omgångar föreligger ett mycket intressant forskningsämne i och med det faktum att bestämmelserna beträffande förhör av barn inte varit ändamålsenliga och inte tidigare har

¹⁵ Se t.ex. RP 222/2010 *rd*, s. 33.

¹⁶ Se t.ex. *Uusitalo* 2013, s. 13. Detta har också framgått ur ett av Sveriges högsta domstols rättsfall. Se t.ex. NJA 1992 s.446.

¹⁷ *Ellonen (red.)* 2013, s. 79, *Hirvelä* 2006, s. 379. Se även RP 66/2015 *rd*, s. 34.

¹⁸ *Sutorius* 2014, s. 203. Se även SHM 2009:30, s. 37.

¹⁹ I samband med detta kan påpekas att barnet p.g.a. en misstanke om att ett brott begåtts mot honom/henne kan tvingas delta i en process som egentligen tillhör vuxenvärlden. Barnet självt kan inte bevaka sina intressen och måste således lita på sina ställföreträdare. *Sutorius* 2014, s. 147. Detta förutsätter att myndigheternas förfarande och metoder är ändamålsenliga eftersom barnet inte självständigt kan påverka förfarandet.

²⁰ *Väisänen* 2013, s. 74, *Uusitalo* 2013, s. 11.

utgjort en tillräckligt fungerande helhet. Därför granskas dessa aspekter även ur ett kritiskt perspektiv i avhandlingen.

För att kunna besvara avhandlingens forskningsfrågor krävs en genomgång av både tidigare bestämmelser samt gällande rätt. Eftersom hörandet av barn i hög grad präglas av anvisningar som är utfärdade vid sidan av lagstiftningen diskuteras relativt ingående även deras innehåll och relevans.²¹ De bestämmelser som stadgar hur utförandet av förhöret med ett barn ska utföras spelar en betydande roll vid förundersökningen men är till sin uppläggning relativt bristfälliga, vilket lätt ger utrymme för tolkning och i värsta fall kan påverka slutresultatet vid utredningen av ett brott. För att förtydliga varför problem uppkommer kring de utfärdade bestämmelserna redogörs rätt ingående för bestämmelsernas utveckling samt myndigheternas förfarande och bristfälliga kunskap t.ex. om betydelsen av att även ta barnets bästa i beaktande.

Avhandlingen är till viss del rättsdogmatisk eftersom gällande rätt diskuteras utgående från de förändringar som skett i lagstiftningen.²² I texten redogörs för de tidigare bestämmelserna i syfte att skapa en överblick över vilka bestämmelser som förorsakat problem. Genom att utnyttja denna metod framträder det klart varför myndigheterna inte ännu i dagens läge har uppnått ett tillräckligt fungerande system då ett barn ska höras som målsägande.

Främst utgör arbetet således en diskussion om lagstiftningens bestämmelser och lagens förarbeten. De senare ger i många fall en klarare definition av bestämmelsernas ordalydelse. För att kunna diskutera de svårigheter som uppkommit i fall där ett barn är målsägande och vilka särdrag en sådan process innehåller spelar litteraturen kring ämnet en betydande roll. För att även kunna belysa hur bestämmelserna har tolkats och beaktats i myndigheternas verksamhet lyfts flera undersökningar och anvisningar fram gällande hur myndigheterna egentligen borde förfara. Här spelar särskilt rättspsykologiska ställningstaganden en stor roll genom att de ytterligare vidgar den svåra diskussionen om hur ett förhör med ett barn borde utföras. Med hjälp av detta material får man en bättre helhetsbild av situationen och inser varför bestämmelserna eventuellt inte har varit så ändamålsenliga då de tillämpats i praktiken som man kanske skulle kunna tro. Flera problematiska tolkningsfrågor framkommer särskilt i social- och hälsovårdsministeriets betänkande men

²¹ Särskilt Stakes 55/2003 och polisstyrelsens anvisningar 2020/2013/5071 samt SHM 2009:30.

²² *Hirvonen*. "Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan." s. 21-22. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17. Helsinki 2011.

även i litteraturen i övrigt. Särskilt Hirvelä har i stor utsträckning diskuterat myndigheternas bristfälliga agerande i dessa ärenden i sin doktorsavhandling från år 2006. Även Humppi och Ellonens undersökning (polishögskolans undersökning 2010) utgör ett viktigt material i avhandlingen på grund av dess heltäckande innehåll gällande myndigheternas förfaringssätt i praktiken. Avhandlingens specifika syfte är att reda ut bestämmelserna om utnyttjandet av ljud- och bildupptagningar och beaktandet av barnets bästa under rättsprocessen. Vissa hänvisningar till högsta domstolens praxis kommer att göras men de HD fall som tas upp har inte en framträdande roll i avhandlingen utan fungerar endast som exempel. De prejudikat som dock finns hänför sig tydligt till problem som uppstått kring de tidigare bestämmelserna och belyser även i stor utsträckning den utmaning som domstolen står inför då betydelsen av barnets berättelse som bevis ska bedömas. Dessa prejudikat lyfter således fram den problematik som uppstår gällande myndigheternas förfarande vid förundersökningen också då det gäller valet av förhörsmetod. Det är värt att notera att det i litteraturen ofta framkommer liknande åsikter om hur myndigheterna borde förfara i dessa ärenden, vilket skulle antyda att så är fallet även då bestämmelserna tillämpas i praktiken.

Eftersom största delen av det material som utnyttjats för avhandlingen är på finska står skribenten själv för översättningen till svenska. För att så långt som möjligt få fram de korrekta svenska motsvarigheterna har ordböcker samt den finska lagens svenskspråkiga ordalydelser utnyttjats.

1.3 Avgränsningar

Avhandlingen är begränsad till att omfatta fall där barn fungerar som målsägande. Trots att myndigheterna står inför liknande utmaningar då ett barn ska höras som vittne under en rättegång ligger avhandlingens fokus på att analysera de bestämmelser som ska möjliggöra ett ändamålsenligt förhör med barn som blivit offer för t.ex. sexuella övergrepp och att utreda i vilken utsträckning barnets ställning tas i beaktande. Avhandlingen syftar även till att undersöka huruvida samarbetet med polisen och åklagaren fungerar ändamålsenligt samt att klargöra hur förhöret med barnet sker i praktiken och vilka utmaningar myndigheterna står inför. Tonvikten läggs således vid den egentliga tillämpningen av bestämmelserna samt avsaknaden av tydligt formulerade riktlinjer.

Utänför avhandlingen lämnas vissa av de reviderade bestämmelserna som påverkar ett bättre tillämpningssätt och skydd av målsägande. Hit hör de kompletterade bestämmelserna gällande underrättelse till målsäganden i enlighet med FöUL 4 kap. 18 § och rätten att få underrättelse om frigivning av fånge enligt FöUL 4 kap. 19 §.²³ Avhandlingen är även begränsad till att endast beakta barnkonventionens (1991) och EU-direktivets (2012/29/EU) stadganden. Andra internationella avtal som utfärdats för främjandet av barns ställning kommer således inte att behandlas.

Eftersom avhandlingen främst begränsar sig till att omfatta förundersökningsskedet och domstolens bevisprövning gällande hörandet av barn lämnas brottsanmälningsskedet utanför avhandlingen. Rättsprocessens förstadiet kommer särskilt att betonas eftersom barnets hörande utförs i förundersökningsskedet. Väckandet av åtal kommer inte heller att diskuteras i någon större utsträckning. I texten behandlas metoder som används vid hörandet av barn utan någon närmare analys av specifika detaljer kring förhöret, t.ex. utformningen av förhørsfrågor.

För att hålla avhandlingen inom utsatta ramar kommer bedömningen av bevisning, som onekligen har en betydande roll i sammanhanget, inte att tas upp annat än i relativt allmänna ordalag. En noggrannare redogörelse av denna aspekt, som av rättslärda anses höra till de mest krävande utmaningarna speciellt då det gäller hörandet av barn, skulle ha krävt en annan vinkling och ett annorlunda tillvägagångssätt än denna avhandling har som syfte.

Avhandlingen begränsar sig följaktligen till att behandla brott som skett mot barn, d.v.s. personer under 18 år. Personer med nedsatt rättshandlingsförmåga kommer inte att nämnas trots att bestämmelserna gällande hörande av barn även gäller dessa personer (t.ex. FöUL 9 kap. 4 §). Avhandlingen kommer varken att redogöra för de egentliga brottsrekvisiten eller skyddsåldersgränsen som i strafflagen är lagd till 16 år.²⁴ Fokus ligger således enbart på förfarandet vid hörandet av barn och vilka bestämmelser som tillämpas i dylika situationer.

Avhandlingen är inte en heltäckande beskrivning av alla de processrättsliga frågor som gäller övergrepp mot barn utan tyngdpunkten kommer att ligga speciellt på frågor som är av specifik betydelse för att förhöret med barnet ska kunna utföras på ett ändamålsenligt

²³ Se RP 66/2015 *rd*, s. 1 och 4-5.

²⁴ Strafflagens 20 kap. 6 §.

sätt. Dessa faktorer diskuteras både mot bakgrunden av hur bestämmelserna sett ut tidigare samt hur de ser ut i dagens läge och vilka förbättringar som har skett.

1.4 Avhandlingens uppbyggnad

Avhandlingen är indelad i åtta avsnitt. För att förstå bakgrunden till problematiken gällande hörande av barn redogörs redan i början av avhandlingen för vilka principer som präglar en rättegång där ett barn är målsägande och hur dessa skiljer sig från den egentliga rättegångens huvudprinciper. De aspekter som myndigheterna måste ta i beaktande behandlas i samband med att utnyttjandet av ljud- och bildupptagningar och hur ett barn ska bemötas under en utredning diskuteras. Även de problem som uppstår då ett barn är en del av en rättsprocess förtydligas redan i detta skede.

Avhandlingen är inte en fullständig beskrivning av en brottsutredning där ett barn är målsägande utan inriktar sig på vissa specifika problemområden. Bestämmelserna som hänför sig till förfarandet gällande hörande av barn finns särskilt reglerade i förundersökningslagen (805/2011) och rättegångsbalken (4/1734). Tonvikten läggs speciellt vid bestämmelserna om hur förhöret ska utföras och vem som ska höras. I detta sammanhang är det av betydelse att redogöra för hur myndigheterna ska bemöta barn som är en del av rättsprocessen och vilken betydelse sakkunniga personer har i dessa utredningar. Speciellt handlar det enligt gällande rätt om FöUL 9 kap. 4 § (12.6.2015/736), RB 17 kap. särskilt 24 § (12.6.2015/732), som har samma innehåll som FöUL 9 kap. 4 §.²⁵ Även FöUL 4 kap. 7 § gällande myndigheternas handlande och bemötande av barn samt möjlighet att utföra utredningsåtgärder är av stor betydelse i dessa ärenden. Förutom dessa diskuteras FöUL 5 kap. § 1 mom. gällande myndigheternas samarbete.

Avhandlingens huvudkapitel behandlar tillämpningen och utformningen av lagbestämmelserna (3) samt förfarandet om hur hörandet utförs (5). Det är ytterst viktigt att också ta myndigheternas förfarande i dessa ärenden (6) i beaktande. Eftersom alla dessa tre faktorer har ett samband med varandra diskuteras ämnet hela tiden utgående från just dessa aspekter. Före en noggrannare behandling av principerna för genomförandet av förhöret och bedömningen av bevismaterial är det skäl att framhäva de svårigheter barn har att i

²⁵ Eller personer med psykiska störningar. Även i dagens läge personer som är i behov av särskilt skydd.

själva verket kunna yttra sig i ärenden (4) som gäller dem själva. Detta gör det motiverat att även lyfta fram civilprocessens förfarande i avhandlingen.

I kapitel sju beskrivs den i några länder, t.ex. på Island och i Sverige, redan införda barnahusmodellen, vilken kan möjliggöra en tydligare brottsutredning. I samband med detta diskuteras möjligheten att införa en sådan metod även i Finland.

2 Principer som präglar förfarandet gällande hörande av barn

2.1 Kriminaliseringen av sexualbrott mot barn och dess betydelse samt det faktum att dessa brott lyder under allmänt åtal

Före presentationen av själva metoderna och regleringen gällande hörande av barn är det av betydelse att framhäva vilka förändringar som överlag har skett gällande brott som begåtts mot barn. Brott riktade mot barn har inte alltid varit lika uppmärksammade som de är idag.²⁶ Sexuella övergrepp mot barn har varit undanskymda brott och har ofta uppdragats först senare eller har kanske aldrig nått polisens kännedom.²⁷ Detta har att göra med att barnet tidigare ansågs vara en del av familjen och det som skedde hemma betraktades som en inre familjeangelägenhet som ingen utomstående kunde påverka.²⁸ Det är även ett faktum att barn sällan på eget initiativ berättar att ett övergrepp har skett och det är vanligt att barnet inte vill eller vågar berätta om saken även om någon annan har anmält övergreppet till polisen.²⁹ Denna ovisshet om brottets art ledde tidigare ofta till att en brottsutredning aldrig kunde påbörjas, antingen på grund av att brottet aldrig uppdragades eller för att möjligheten att väcka åtal redan hade preskriberats.³⁰ De viktigaste substansförändringarna i lagstiftningen gällande trygandet av barnets rättsskydd i ärenden angående sexuellt utnyttjande var då strafflagens 20 kapitel bestämmelser förnyades år 1999 (563/1998).³¹ Syftet med dessa bestämmelser var även att förbättra barns straffrättsliga

²⁶ Se t.ex. *Humpi – Ellonen* 2013, s. 17, *Stakes* 55/2003, s. 93-95. Detta har även ett samband med att man internationellt utfärdat miniminormer för brottsoffers rättigheter och lyft fram aspekter som kräver förbättrade förfaranden kring utredningen av brott som begåtts mot barn. Se RP 66/2015, s. 4.

²⁷ Se t.ex. *Humpi – Ellonen* 2010, s. 17, *Diesen – Diesen* 2009, s. 113.

²⁸ *Diesen – Diesen* 2009, s. 113.

²⁹ *Hirvelä* 2007, s. 31.

³⁰ Se t.ex. *Hirvelä* 2007, s. 55.

³¹ *Hirvelä* 2007, s. 55.

skydd.³² En viktig ändring som gjordes under denna tid var att övergrepp mot barn började lyda under allmänt åtal.³³ Eftersom brott mot barn oftast uppdagas i ett senare skede var det även till fördel att bestämmelsen om preskription ändrades år 2006, vilket förbättrade möjligheten att väcka åtal. Ändringen medförde således att ett brott gällande sexuellt utnyttjande av barn inte kan preskriberas före målsäganden fyllt 28 år, vilket har förbättrat möjligheterna att inleda en brottsutredning trots att brottet uppdagas i ett senare skede.³⁴ Detta regleras i strafflagens 8 kap. 1 § 5 mom. (11.4.2003/297).³⁵ Enligt strafflagen som trädde i kraft före år 1999 hörde vissa brott mot barn till målsägandebrotten, vilket betydde att en utredning inte kunde påbörjas utan målsägandens tillåtelse.³⁶ I dylika fall skulle även åtal väckas senast ett år efter att brottet hade begåtts, vilket ledde till att rätten att väcka åtal preskriberades om brottet uppdagades senare.³⁷ Revideringen av lagstiftningen resulterade således i att barnets rättsställning kunde främjas och idag kommer ärenden där barn blivit offer för sexuella övergrepp allt oftare till polisens kännedom och även lindrigare brott har nått polisen i större utsträckning än tidigare.³⁸ Dessa bestämmelser har följaktligen medfört en klar förbättring eftersom en utredning av den här typen av brott kan inledas mycket snabbare. Eftersom ett barn kan ha svårt att inse att det har blivit utsatt för ett brott kan myndigheterna se till att en utredning inleds, vilket främjar barnets bästa.³⁹

Orsaken till att dessa brott nuförtiden upptäcks i allt större utsträckning är att myndigheterna som arbetar med barn i dagens läge är mycket mera medvetna om situationer där

³² Se t.ex. *Hirvelä 2007*, s. 17, *Hirvelä 2006*, s. 22. Ändringen gällde t.ex. en höjning av straffskalan beträffande sexuellt utnyttjande av barn, böter togs bort som möjlighet till straff och man utvidgade tillämpningsområdet både för brott som sker inom familjen samt de grova brotternas brottsrekvisit. Se även *Humppi – Ellonen, 2010*, s. 17 och 24-26. Brott som sker mot barn har inte alltid varit straffbara. I och med kriminaliseringen av brott mot barn har man blivit bättre på att uppmärksamma dessa ärenden.

³³ *Hirvelä 2006*, s. 22. Lagen reviderades ytterligare 1.8.2004 genom lagändringen 650/2004. RP 6/1997, s. 187. Ur regeringens proposition framgår följande: ”Till denna kategori hör våldtäkt (1 §), grov våldtäkt (2 §), sexuellt utnyttjande av barn (6 §), grovt sexuellt utnyttjande av barn (7 §), köp av sexuella tjänster av en ung person (8 §) och koppleri (9 §) samt sexuellt utnyttjande av en försvarslös person (5 § 2 mom.). Målsägandebrott är enligt förslaget tvingande till samlag (3 §), tvingande till sexuell handling (4 §) och sexuellt utnyttjande i sådana fall som avses i 5 § 1 mom.”

³⁴ Se t.ex. *Hirvelä 2007*, s. 18, *Hirvelä 2006*, s. 22.

³⁵ Åtalsrätten för sexuellt utnyttjande av barn preskriberas tidigast då målsäganden fyller 28 (strafflagen 8 kap 1 §, 1161/2005). Gällande lockande av barn i sexuellt syfte preskriberas dock åtalsrätten då målsäganden fyller 23 år (strafflagen, 20.5.2011/540). Se även *Hirvelä 2006*, s. 22.

³⁶ *Havansi 2009*, s. 129, *Hirvelä 2007*, s. 55.

³⁷ *Hirvelä 2007*, s. 55.

³⁸ *Ojala 2012*, s. 253, *Hirvelä 2007*, s. 17. Anmälningsgraden är högre i dagens läge. Detta på grund av att även utomstående har möjlighet att anmäla dylika brott samt att polisen och åklagaren kan utreda brottet trots att inga straffanspråk givits från målsäganden. Se även *Diesen – Diesen 2009*, s. 113 och polisstyrelsens anvisningar 2020/2013/5071, s. 3.

³⁹ *Hirvelä 2007*, s. 55-56, *Hirvelä 2006*, s. 234. Se även RP 6/1997 rd, s. 170.

utnyttjande av barn sker.⁴⁰ Enligt barnskyddslagens 25 § 1 mom. (12.2.2010/88) har myndigheterna även en skyldighet att anmäla ett misstänkt fall av utnyttjande, vilket således ökar chanserna att ett fall av utnyttjande når polismyndigheten som inleder en utredning kring brottet.⁴¹

På basen av detta kan man konstatera att barnet som en del av domstolsväsendet har fått en mera betydelsefull roll. Myndigheternas förfarande vid utredningar av ärenden där barn är delaktiga har även medfört en attitydförändring i samhället. Särskilt social- och hälsovårdsministeriet har bidragit med många betänkanden om hur man ska förebygga brott som sker mot barn men också brott som sker i familje- eller parförhållanden. Man har i allt större utsträckning fäst uppmärksamhet vid de skador som sexualbrott kan förorsaka barn och lyft fram dem i offentligheten.⁴² Därför har det varit av stor betydelse att skapa metoder med vilka man kan förebygga att brott sker. Förbättrade utredningar och ett klarare system för att kunna trygga barnets ställning har således varit nödvändiga.

2.2 Allmänt - Barnet i rättsprocessen

”Rättegångar är en del av vuxenvärlden, processer tillhör inte barnets sfär”.⁴³ Så inleder Helena Sutorius sin text gällande barnets roll i rättegången i sin bok ”Bevisprövning vid sexualbrott”. Denna framställning ger en bild av den utmaning som myndigheterna står inför då ett barn blir tvunget att delta i en rättsprocess. Det finns en mängd faktorer som bidrar till svårigheterna vid utförandet av dessa utredningar, speciellt gällande hörandet av barn.⁴⁴ Det är många olika aspekter som måste tas i beaktande på ett annat sätt då det är ett barn som är målsägande jämfört med rättegångar där en vuxen är målsägande.⁴⁵

⁴⁰ Ojala 2012, s. xi.

⁴¹ Se även SHM 2009:30, s. 17.

⁴² SHM 2009:30, s. 17. De anvisningar och betänkanden som haft stor betydelse för hur man ska förebygga brott är t.ex.: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus 2004, Stakes 2005 ”Turvataitoja lapsille”, Valtioneuvoston turvallisuuden ohjelma 2008; lapsiin ja nuoriin kohdistuvan väkivallan vähentäminen men också programmet för inre säkerhet (sisäisen turvallisuuden ohjelma) vars syfte är att avvärja sexualbrott som sker via internet. Se även *Humppi - Ellonen* 2010, s. 29.

⁴³ Sutorius 2014, s. 147.

⁴⁴ Dessa brott är mycket skadliga för barnet och dess familj men också för samhället. *Humppi - Ellonen* 2010, s. 29. Därför är det av stor betydelse att det straffrättsliga ansvaret uppfylls. Även trycket utifrån att åstadkomma ett ändamålsenligt slutresultat i dessa ärenden är relativt stort. *Väisänen*, s. 73.

⁴⁵ SHM 2009:30, s. 15, Sutorius 2014, s. 147 och 149.

Eftersom barnet i huvudsak deltar endast under förundersökningen förutsätter det att denna undersökning är både ändamålsenligt och professionellt utförd.⁴⁶ Förundersökningens betydelse framhävs särskilt mycket då det handlar om sexualbrott som begåtts mot barn eftersom införskaffandet av bevismaterial sker redan under denna del av brottsutredningen.⁴⁷ Detta är nödvändigt dels för att man ska kunna skydda barnet från den egentliga rättegången men också för att erhålla en så tillförlitlig berättelse som möjligt av barnet eftersom ett barns minnesfunktion är sämre än en vuxens.⁴⁸ Barns uttrycksförmåga är även på en annan nivå än vuxnas vilket förutsätter ett tydligt förfaringssätt från allra första början. Förberedelserna för ett förhör med barn är utmanande eftersom det förutsätter tillräcklig sakkunskap om barnets utveckling, kunskapsnivå och om dess förmåga att yttra sig.⁴⁹ Utförandet av förhöret grundar sig på myndigheternas kännedom om de särskilda metoder som ska utnyttjas vid förhören.⁵⁰ Eftersom barnet inte känner till rättsprocessens betydelse och domstolsmiljön är främmande för honom/henne kan även detta påverka barnets berättelse, vilket föranleder att en trygg miljö behöver skapas för barnet.⁵¹ Genom att ersätta den sterila miljö som domstolen utgör med en omgivning där barnet möjligen kan känna sig tryggt skapas bättre förutsättningar för att förhöret leder till ett mera tillförlitligt slutresultat.⁵² Ovannämnda synpunkter ger en antydning om den mångfald av aspekter som måste tas i beaktande då man hör barn i samband med rättegångar.

Trots att det skett ändringar i lagstiftningen gällande barnets roll i domstolsväsendet finns det fortfarande aspekter som försvårar utredningarna. Ett av de största problemen kring utredandet av sexualbrott mot barn är införskaffandet av bevismaterial och därför får barnets berättelse en mycket betydande roll i dessa brottsutredningar.⁵³ Noggranna metoder krävs för att erhålla en tillförlitlig berättelse av ett barn men det har visat sig i praktiken

⁴⁶ Se t.ex. *Hirvelä* 2006, s. 107. Se även *Ojala* 2012, s. 222.

⁴⁷ Se t.ex. *Ojala* 2012, s. 226, *Hirvelä* 2007, s. 55, *Hirvelä* 2006, s. 107. Vissa brottmål förorsakar mer problematiska bevisningsfrågor än andra. Hit hör ekonomiska brott, våldtäkt, incestbrott men också narkotikabrott. Se Gregow, SvJT 7/1996, s. 509, *Hirvelä* 2006, s. 285. För att uppnå ett så tillförlitligt förhör som möjligt måste förhöret utföras utanför själva rättegången.

⁴⁸ Se t.ex. *Haapasalo – Kiesiläinen – Niemi-Kiesiläinen* 2000, s. 89-90, *Hirvelä* 1997a, s. 102.

⁴⁹ *Haapasalo Oikeus* 2000/3, s. 386

⁵⁰ Se t.ex. *Hirvelä* 1997b, s. 1040.

⁵¹ Se t.ex. *Sutorius* 2014, s. 221.

⁵² *Sutorius* 2014, s. 221, *Tikka*, *Haaste-lehden artikkeli* 4/2014. Miljön ska vara lugn och det ska t.ex. inte finnas för många leksaker tillgängliga som kan påverka barnets koncentration. Trots dessa aspekter finns det inte något reglerat om var själva förhöret ska hållas, vilket är en negativ omständighet. Se även RP 222/2010 rd, s. 194.

⁵³ *Ellonen (red.)* 2013, s. 11, *Hirvelä* 2006, s. 26. I vissa fall kan även barnets utsaga utgöra det enda bevismaterialet som erhålls eftersom fysiska skador sällan uppdagas speciellt om brottet anmäls först i ett senare skede.

att tillvägagångssättet vid förhör med barn har varit varierande.⁵⁴ Om de förhörsmetoder som används inte är konsekventa och fungerande kan det resultera i att den erhållna berättelsen inte heller kan utnyttjas som bevismaterial, vilket utmynnar i att domstolen inte har mycket att falla tillbaka på.⁵⁵ Stor vikt måste således läggas vid hur förhöret med barnet ska utföras samt vilka metoder som ska utnyttjas. Det är inte endast metoderna för hur ett förhör ska utföras som måste tas i beaktande utan det handlar även mycket om hur ett barn ska behandlas under en brottsutredning.⁵⁶ En mycket viktig aspekt som tydligare har lyfts fram i dagens läge är således betydelsen av att ta barnets bästa i beaktande. Det har blivit allt viktigare att skydda barnet och att beakta dess intressen. Detta har även varit utgångspunkten i barnkonventionens tredje artikel.⁵⁷ Barnkonventionens syfte är att alla myndigheter som på något sätt deltar i ett ärende där ett barn är delaktigt ska ta barnets bästa i beaktande. För Finlands del trädde barnkonventionen i kraft år 1991, två år efter att den kom till.⁵⁸ Barn som fallit offer för sexualbrott utgör en grupp inom domstolsväsendet som kräver specialskydd och utredningsåtgärderna måste därför anpassas till situationen.⁵⁹ I det här sammanhanget bör det påpekas att uppfyllandet av barnets bästa inte endast handlar om utgången i processen utan hur själva förfarandet under utredningen går till. Detta innebär att det förfarande som tillämpas både under förundersökningen och rättegången inte får förorsaka barnet onödig skada.⁶⁰

Ur social- och hälsovårdsministeriets betänkande från år 2009 framgår det att tidigare undersökningar funnit brister särskilt gällande tryggheten av barnets bästa, vilket kan anses vara mycket oroväckande.⁶¹ För att åtgärda dessa brister men också för att kunna skydda brottsoffer och underlätta rättsliga avgöranden och polisens arbete utfärdades EU-direktivet år 2012 som tryggar de minimikrav som bör uppfyllas under utredningen av ett ärende.⁶² Det är intressant att notera att trots att de internationella stadgandena som gällde

⁵⁴ Se t.ex. *Humppi – Ellonen* 2010, s. 28, 80 och 114-115. Se även *Hirvelä* 2006, s. 380 (gäller utnyttjande av ljud- och bildupptagningar).

⁵⁵ Se t.ex. *Humppi – Ellonen* 2010, s. 96, 99 och 103. Se även *Hirvelä* 2006, s. 513.

⁵⁶ *Humppi – Ellonen* 2010, s. 22-23, *Hirvelä* 2006, s. 233.

⁵⁷ Tredje artikeln reglerar att alla åtgärder som gäller barn ska måna om barnets bästa samt att medlemsstaterna måste garantera att barnet får det skydd som förutsätts. Artikel 12 reglerar även att ett barn alltid ska ges tillfälle att höras i ärenden som gäller barnet självt med beaktande av de särdrag som kan uppkomma på grund av barnets ålder och utvecklingsnivå. Denna aspekt framhävs även i EU-direktivets 1 artikel 2 punkt.

⁵⁸ Utrikesministeriets internetsida: (<http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=89047>), läst 3.4.2017.

⁵⁹ EU direktivets 22 artikel 4 punkt. Se även *Hirvelä* 2006, s. 24, *Väisänen* 2013, s. 73. *Ojala* 2012, s. 225. Hit hör även andra persongrupper som behöver särskilt skydd.

⁶⁰ Se t.ex. *Humppi – Ellonen* 2010, s. 171, *Hirvelä* 2006, s. 195.

⁶¹ SHM 2009:30, s. 19 och 51.

⁶² EU direktivet 2012/29/EU, punkt 1-4. Direktivets syfte var att komplettera det tidigare rambeslutets 2001/220/RIF fastställda principer.

före EU-direktivet har varit förpliktande för medlemsstaterna har de inte uppfyllts i tillräckligt hög grad.⁶³ Eftersom denna aspekt allt tydligare lyfts fram och man blivit allt mer medveten om hur skadlig en rättegångsprocess är för unga offer kan dessa stadganden möjligtvis förbättra praxis i dylika fall. De förändringar som EU-direktivet innehåller och som ska följas har dock för Finlands del blivit aktuella först år 2015 och 2016, vilket även visar hur långsam processen mot ett bättre bemötande av brottsoffer varit.

Det handlar inte enbart om att beakta barnets bästa utan också om att förbättra brottsoffrets ställning överlag, vilket har framkommit allt tydligare genom detta EU-direktiv.⁶⁴ EU-direktivets bestämmelser lyfter fram de faktorer som särskilt måste tas i beaktande då en person är i behov av skydd under straffrättsliga förfaranden. Som ovan påpekades hör även barn till den grupp av personer som behöver särskilt skydd.⁶⁵ Ur direktivet framgår det varför det är viktigt att t.ex. i dylika fall med barn som målsägande beakta andra omständigheter än vad som normalt gäller.

Direktivets 23:e artikel för fram att medlemsstaterna måste säkerställa att brottsoffer som är i särskilt behov av skydd har möjlighet att under behandlingen och förhöret *höras* i ett skilt utrymme (23.2 punkt a), förhöras av sakkunniga personer (23.2 punkt b) samt ha rätt att själv avgöra vem som utför förhöret, t.ex. en person av samma kön (23.2 punkt c och d). Ur en artikel skriven av Väisänen år 2013 framkommer det tydligt att det enligt stadgandena ska vara möjligt att utnyttja metoder som förhindrar visuell kontakt t.ex. med förövaren och det ska samtidigt vara möjligt för brottsoffret att inte behöva närvara under behandlingen (23.3 punkt a och b).⁶⁶ Dessa bestämmelser betonar betydelsen av att utnyttja ljud- och bildupptagningar. Detta EU-direktiv har gett upphov till en aktiv process där man i högre grad än tidigare försöker uppnå ett skydd för personer som verkligen behöver det. Detta visar även nödvändigheten av att också medlemsstaterna hela tiden strävar efter att utarbeta fungerande lösningar. Eftersom utredningen av fall där barn är målsägande förutsätter specialarrangemang är det av största betydelse att bestämmelserna uppfylls för att barnets bästa ska kunna tryggas.

Det har funnits delade meningar om hur barnets bästa ska kunna garanteras men som framgår ur EU-direktivet är det av största betydelse att utredningen utförs med sådana metoder att barnet inte förorsakas onödig skada. Man kan dock inte säga att man tidigare

⁶³ Se t.ex. SHM 2009:30, s. 52-53.

⁶⁴ RP 66/2015 rd, s. 4, SHM 2009:30, s. 19.

⁶⁵ EU direktivets 22 artikel 4 punkten. Se även Väisänen 2013, s. 73 och Ojala 2012, s. 225.

⁶⁶ Väisänen 2013, s. 73.

skulle ha nonchalerat barnets bästa utan det har mera handlat om hur man har bedömt vad barnet egentligen behöver i en viss situation. Det bör påpekas att straffprocessens syfte inte enbart är att främja barnets bästa utan att utreda brottet, vilket kan ha bidragit till svårigheterna gällande detta.⁶⁷ EU kommissionen däremot har i sina kommentarer framställt relativt klara direktiv för hur medlemsstaterna ska kunna ta barnets bästa i beaktande.⁶⁸ Det mest relevanta som framkommer ur dessa kommentarer är att ett barns åsikter och synpunkter ska tas i beaktande i tillräckligt hög grad samt att myndigheterna som sköter ärendena måste tillämpa ett sådant bemötande av barnet som främjar dess intressen.⁶⁹

Till dessa brottsutredningar som gäller barn som har utsatts för sexuellt utnyttjande hänför sig även faktorer som inte är aktuella vid utredandet av andra brott i samma utsträckning. Processen där barnet är målsägande utgör således en annorlunda men också mycket krävande situation som kanske även kan framstå som orättvis då man betraktar saken närmare. Sutorius framför följande synpunkt: ” [i] rättegången står ett barn mot en vuxen, en videoupptagning mot en närvarande person och en ”statistisk” utsaga mot en ”dynamisk”.⁷⁰ Detta utgör även en mycket svår bedömningsgrund eftersom barnet inte har samma förmåga som en vuxen att framföra sina synpunkter på vad som skett, vilket leder till att målsägandens utsaga står mot den misstänktes utsaga.⁷¹ Utgången i utredningen beror således främst på hur myndigheterna har agerat, vilka utredningsåtgärder som har vidtagits samt hur dessa har utförts.

Bedömningen av inkomna bevis har alltså att göra med hur väl man erhållit barnets berättelse och vilka metoder man har utnyttjat. Ett barn kan enkelt påverkas av utomstående personers agerande och det är ett faktum att barnet ofta styrs av andra och inte själv kan påverka sitt ärende.⁷² På basen av det ovannämnda inser man nödvändigheten av ett fungerande system för dessa brottsutredningar. Här spelar eventuellt redan EU-direktivets bestämmelser en roll eftersom de i dagens läge präglar den finska lagstiftningens bestämmelser. Hörandet av barn är trots allt en stor utmaning för myndigheterna och har skapat en osäkerhet kring hur man ska tillämpa lagstiftningens bestämmelser samt hur förhöret ska utföras i praktiken.⁷³ För att kunna förstå den problematik som hänför sig till dessa

⁶⁷ Mikkola 2014, s. 63.

⁶⁸ Detta även enligt Mikkolas åsikt. Mikkola 2014, s. 63. Se närmare Euroopan neuvoston suuntaviivat 2010.

⁶⁹ Euroopan neuvoston suuntaviivat 2010, s. 18.

⁷⁰ Sutorius 2014, s. 147.

⁷¹ Ojala 2012, s. xii.

⁷² Sutorius 2014, s. 147.

⁷³ SHM 2009:30, s. 54.

utredningar måste man beakta dels hur förhöret med barnet ska utföras och dels hur de rådande bestämmelserna och myndigheternas tillämpande av dessa bestämmelser korrelerar med varandra. Detta behandlas i kapitel tre som tar upp frågan om varför hörandet av barn är så utmanande som det beskrivits i inledningen.

2.3 Metoder som utnyttjas under förhöret – Betydelsen av ljud- och bildupptagningar

För att kunna skydda barnet från att delta i rättegången ska barnets berättelse dokumenteras genom ljud- och bildupptagningar som kan utnyttjas som bevis under huvudbehandlingen.⁷⁴ Dessa metoder finns reglerade i FöUL 9 kap. 4 § 3 mom. och ersätter således det omedelbara hörandet under den huvudbehandling som präglar en egentlig rättegång.⁷⁵ Det har varit möjligt att tillämpa ljud- och bildupptagningar vid förhör sedan år 1989 års lagstiftning (449/1987). Det finns dock delade meningar huruvida dessa metoder ska användas vid ärenden där barn är målsägande.⁷⁶ Bestämmelserna i lagstiftningen framhäver dock att de ska tillämpas om personens ålder eller utvecklingsnivå förutsätter det. FöUL 4 kap. 7 § 1 mom. framhäver även att ett barn inte får åsamkas onödig skada.⁷⁷ Tanken med utnyttjandet av ljud- och bildupptagningar är således att ett deltagande i den egentliga rättegången är ägnat att förorsaka barnet mera skada än ett förhör utfört av en sakkunnig utanför rättegången. Om barnet blir tvunget att återse förövaren under en rättegång kan traumatiska minnen uppkomma som kan skada barnets utveckling, vilket även talar för användandet av ljud- och bildupptagningar.⁷⁸ Genom denna metod kan man uppnå principen om minsta olägenhet (FöUL 4 kap. 5 §, se även polislagen (872/2011), 1 kap. 4 §) men också utföra förhöret med beaktande av barnets bästa.⁷⁹ Tanken med detta förfarande är även att barnet inte längre ska behöva vara en del av den fortsatta utredningen utan ska kunna återgå till sitt normala liv.⁸⁰ Domare har dock tidigare ansett att utnyttjandet av ljud- och bildupptagningar inte har varit lika trovärdigt som ett personligt hörande

⁷⁴ Se t.ex. *Ellonen (red.)* 2013, s. 14 och 78, *Hirvelä* 2006, 361. Se även SHM 2009:30, s. 52. Förhöret ska spelas in på detta sätt om brottets art eller särskilda omständigheter gällande personen i fråga förutsätter detta.

⁷⁵ *Väisänen* 2013, s. 74. Se även Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhankeeseen työryhmäraportteja IX, s. 37.

⁷⁶ *Sutorius* 2014, s. 177.

⁷⁷ Det framkommer i högsta domstolens utredning 2/2009 att åldern för när ett brott kan anses förorsaka skada inte ens är definierad i förarbetena till lagen. HD 2/2009, s. 21. Se även RP 6/1997 rd, s 184.

⁷⁸ Se t.ex. *Hirvelä* 2006, s. 379. Detta finns även reglerat i EU-direktivets 23 artikel 3 a punkten.

⁷⁹ *Mikkola* 2014, s. 34.

⁸⁰ *Hirvelä* 2006, s. 379.

under rättegången.⁸¹ Detta har till stor del grundat sig på det faktum att ljud- och bildupptagningarnas kvalitet inte har fyllt de krav som ställs på dylika arrangemang och mera resurser för att bearbeta dem till skrift skulle behövas.⁸² Trots att det alltså varit reglerat att denna metod ska utnyttjas har så inte skett i Finland i den utsträckning man skulle kunna förutsätta.⁸³ Även EU-direktivets 24 artikel punkt 1 a framhäver att alla barn ska kunna höras genom ljud- och bildupptagningar eftersom den egentliga rättegången är ägnad att skada barnets utveckling. Det kan dock påpekas att EU-direktivets stadganden är relativt nya och inte grundar sig på det tidigare förfarandet. Orsaken till att ett barn ska höras med hjälp av dessa upptagningar är även att man i ett senare skede av utredningen ska kunna bevisa att förhöret har utförts ostridigt.⁸⁴ Eftersom förhöret spelas in kan man således i ett senare skede kontrollera hur förhöret har utförts, om t.ex. ledande frågor har ställts men också vilka metoder som har utnyttjats. Om ett förhör endast dokumenterats genom att förhørsledaren har skrivit upp barnets berättelse finns ingen garanti för att barnets egentliga tanke har förmedlats i skrift och man kan inte kontrollera saken efteråt.⁸⁵ Ett noggrant utfört förhör genom t.ex. en ljudupptagning kan stärka både den förhördes men också förhørsledarens rättsskydd i och med att man kan följa upp hur förhöret har utförts.⁸⁶

Även i den nya förundersökningslagens (805/2011) förarbeten framhävs tydligt betydelsen av att utnyttja ljud- och bildupptagningar.⁸⁷ Ett förhör som bandats in kan vara otillräckligt om kvaliteten har varit bristfällig men ett förhör kan även vara otillförlitligt om ett barn endast har hörts personligen under rättegången eftersom domstolsmiljön eventuellt påverkar barnet så att det inte i tillräcklig omfattning berättar om händelserna det varit med om på grund av orsaker som nämnts ovan.⁸⁸ En annan försvagande aspekt gällande hörandet av barn personligen är att det kan ha gått en längre tid sedan brottet skett, vilket kan leda till att ett tillförlitligt förhör med barnet inte kan erhållas.⁸⁹

⁸¹ *Diesen – Diesen* 2009, s. 138.

⁸² *Diesen – Diesen* 2009, s. 138. Utnyttjandet av ljud- och bildupptagningar har också tidigare kritiserats på grund av att de ansetts vara oetiska och kränker barnets intimitet men också barnets privaträttsliga skydd. *Hirvelä* 1997a, s. 115. Idag kan man dock säga att utnyttjandet av denna metod är mer ändamålsenlig trots detta.

⁸³ Se t.ex. SHM 2009:30, s. 40 och 57.

⁸⁴ *Stakes* 55/2003, s. 74.

⁸⁵ Se t.ex. *Hirvelä* 2006, s. 379-380.

⁸⁶ *Helminen mfl.* 2012, s. 493. Se även *Mikkola* 2014, s. 34.

⁸⁷ RP 222/2010 rd, s. 62.

⁸⁸ *Hirvelä* 2006, s. 381. Då ett förhör planeras måste även kameravinkeln tas i beaktande för att bäst kunna få fram hur barnet betar sig.

⁸⁹ Detta har att göra med barnets minne. Se t.ex. *Ellonen (red.)*, s. 78.

Svårigheterna gällande utnyttjandet av denna metod ligger således i förekomsten av in-konsekventa tillvägagångssätt då det gäller tillämpningen av bestämmelserna om utnyttjandet av ljud- och bildupptagningar trots att regleringen möjliggjort ett användande av dessa metoder. Det har inte i tillräcklig mån påpekats att det är av ytterst stor betydelse att höra barnet utanför rättegången för att försäkra sig om ett trovärdigt förhör med barnet eftersom man trots rådande bestämmelser har hört barn personligen. Man kan även påstå att problematiken skulle ha ett samband med att man inte har insett hur sårbara barn är som offer och vikten av att verkligen uppfylla bestämmelserna.⁹⁰

Trots att bestämmelserna reglerar hur förhören ska utföras hjälper det inte att tillämpa dem om utförandet sedan ändå försvagas p.g.a. dålig ljudkvalitet, vilket kan förklara domarnas skeptiska inställning till metoderna.⁹¹ Man kan även konstatera att domarna uppenbarligen har ansett att alla kommer enklare undan om barnet hörs personligen i stället för att man utsätter barnet för ett förhör som spelas in med dålig ljudkvalitet och sedan ännu är tvungen att höra barnet på nytt personligen.⁹² Rovaniemis hovrättsdistrikt har utfört ett projekt med syftet att utreda förhörens kvalitet ur vilket det framgår att tonvikt bör läggas vid bild- och ljudkvaliteten i förhören.⁹³ Man kan anse att det i dagens läge finns relativt många metoder och apparater för att banda in ett förhör men problem uppstår även kring kostnadsfrågan i och med att en riktigt bra utrustning kan vara väldigt dyr. Som inspelningsmetoder kan nämnas t.ex. videoinspelning eller ljud- och bildupptagningar på DVD.⁹⁴ För att också metoderna ska kunna utnyttjas riksomfattande krävs liknande program vid alla domstolar så att kvaliteten och möjligheten att kontrollera banden är lika för alla.⁹⁵ För att hörandet ska gå till på ändamålsenligt sätt måste tekniken hos

⁹⁰ Se t.ex. SHM 2009:30, s. 3.

⁹¹ *Diesen – Diesen* 2009, s. 133. Den tekniska kvaliteten är inte alltid så bra. Detta försvårar bevisvärderingen av barnets utsaga både för åklagaren och domarna. De i lagstiftningen reglerade bestämmelserna förespråkar utnyttjandet av ljud- och bildupptagningar men om förhören är av dålig kvalitet kan man inte anse dessa tillförlitliga, t.ex. om hälften av förhöret inte kan tydas. Detta är dock en sak som man kanske enkelt kunde åtgärda. Gällande ljud- och bildupptagningar påpekar Haapasalo att inspelningarna ska vara av bra kvalitet. *Haapasalo – Kiesiläinen – Niemi-Kiesiläinen* 2000, s. 84. *Diesen & Diesen* påpekar ytterligare att den tekniska kvaliteten på ljudupptagningarna och kunskapen om dessa metoder, speciellt hos polisen inte är på den nivå man skulle kunna förutsätta. *Diesen – Diesen* 2009, s. 133.

⁹² *Sutorius* 2014, s. 177-178 och 262. Sutorius framhäver att ”Högsta domstolens uttalande måste dock tolkas som att utsagor som inte avges inför rätten generellt ska tillmätas ett lägre bevisvärde. Ett sådant synsätt innebär att barnet generellt sett får ett svagare utgångsläge och sämre möjligheter än en vuxen att hävda sig rättsligt”. *Sutorius* 2014, s. 177. På grund av att ett barn i dagens läge även enligt de internationella bestämmelserna ska skyddas från den egentliga rättegången borde dessa utfärdade bestämmelser tillämpas i högre grad än tidigare. Härvid ska även beaktas att ett barnvittne inte fungerar på samma sätt som ett vuxet vittne och det bästa sättet att erhålla en tillförlitlig berättelse av ett barn är att höra barnet utanför själva rättegången. Se även *Ojala*, s. 224.

⁹³ Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhankeiden raportteja IX, s. 36.

⁹⁴ Se t.ex. *Hirvelä* 2006, s. 379.

⁹⁵ Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhankeiden raportteja IX, s. 36.

myndigheterna fungera. Hirvelä framför i sin bok från år 2007 att social- och hälsovårdens förhör inte hade utförts på önskat sätt eftersom tekniken inte fungerade.⁹⁶ Ett av de största problemen som uppdagades här var att själva inspelningen blev en principalsak.⁹⁷ I en del situationer avgjorde de undersökningsansvariga att det inte var nödvändigt att utföra hörandet genom inspelning. Inspelningarnas kvalitet kan följaktligen avsevärt försvaga resultatet av hörandet.⁹⁸

Utgående från ovanstående resonemang får man redan en rätt klar bild av varför denna metod skapar problem. Man ställer sig skeptisk till huruvida myndigheterna verkligen inser betydelsen av dessa ljud- och bildupptagningar samtidigt som det är uppenbart att de i praktiken visat sig fungera mindre bra och att det inte har varit tekniskt möjligt att utföra dem på ändamålsenligt sätt. Här kan man instämma med Mikkolas åsikt att ett ändamålsenligt förhör med barnet inte kan riskeras på grund av tekniska faktorer.⁹⁹ Ytterligare problem har uppstått kring det faktum att bestämmelserna gällande vem som klassas som barn och vem som ska höras genom ljud- och bildupptagningar har varit inkonsekventa, vilket diskuteras närmare i kapitel tre.

2.4 Bemötande av barnet

Då ett barn är målsägande måste även andra aspekter tas i beaktande eftersom utredningen inte kan skötas på samma sätt som då ett brott skett mot en vuxen. Då förundersökningsmyndigheten överväger hurdana utredningsåtgärder ett barn kan utsättas för tar man också ställning till under hurdana omständigheter förhöret ska utföras. Enligt FöUL 4 kap. 7 § 1 mom. ska ett barn under 18 år bemötas i enlighet med dennes ålder och utvecklingsnivå och det är av betydelse att barnet inte förorsakas onödig skada i skolan eller på någon för honom särskilt viktig plats. Hur denna bedömning ska göras är dock relativt

⁹⁶ *Hirvelä* 2007, s. 99.

⁹⁷ Se t.ex. *Hirvelä* 2006, s. 380.

⁹⁸ *Hirvelä* 2007, s. 99, *Hirvelä* 2006, s. 380.

⁹⁹ *Mikkola* 2014, s. 35.

oklart och det är inte så entydigt på vilket sätt barnets utvecklingsnivå ska tas i beaktande.¹⁰⁰ I FöUL 6 § stadgas det att parterna som deltar under förundersökningen ska behandlas finkänsligt.¹⁰¹

Den problematik som uppstår kring dessa frågor gäller särskilt de tidigare bestämmelserna i FöUL gällande vem som skulle betraktas som ett barn och vem som kunde höras genom ljud- och bildupptagningar.¹⁰² Svårigheterna att tolka bestämmelserna har även att göra med huruvida ljud- och bildupptagningar ska användas som metod i undersökningen. Enligt FöUL 9 kap. 4 § 1 mom. (gällande rätt) ska en person på grund av sin ålder eller utvecklingsnivå höras genom ljud- och bildupptagningar samtidigt som det i FöUL 4 kap.7 § stadgas att en person under 18 år bör bemötas i enlighet med sin ålder och utvecklingsnivå. Det finns således ett klart samband mellan dessa två bestämmelser. De tidigare bestämmelserna gällande utnyttjandet av ljud- och bildupptagningar gällde specifikt för barn under 15 år eftersom det ansågs att dessa behövde särskilt skydd.¹⁰³ Barn över 15 år skulle således höras personligen, vilket kunde försvaga deras möjligheter att återge sin berättelse så som de upplevt saken. Denna problematik diskuteras närmare i avsnitt 3.4. Man kan dock konstatera att stadgandena gällande vem som ska betraktas som barn samt vilka metoder som ska utnyttjas vid hörandet av barn under de senaste åren har närmat sig den nivå i Finland som de internationella bestämmelserna förutsätter.¹⁰⁴

Om barnet tidigare trots allt hördes personligen kunde kriteriet om att skydda barnet från den egentliga rättegången inte uppfyllas. Det är speciellt viktigt att beakta att trots att ett barn enligt dess utvecklingsnivå och språkliga kompetens skulle kunna höras personligen i rättegången kan det ändå vara ändamålsenligt att utnyttja ljud- och bildupptagningar för

¹⁰⁰ *Mahkonen* Lakimies 6-7/2001, s. 991. Då det gäller kravet att ett barn inte får förorsakas skada t.ex. i skolan, på arbetsplatsen eller annan för barnet trygg plats finns inga klara direktiv om hur man verkligen ska trygga barnets bästa. Dessa ovannämnda aspekter hänför sig till att barnet inte i onödan ska behöva delta i en rättegång eller vara i kontakt med myndigheterna eftersom detta kan orsaka barnet skada. Se även EU-direktivets 14 punkt.

¹⁰¹ Denna aspekt har ett samband med att barnet inte får förorsakas skada. I RP 66/2015 framkommer det enligt motiveringen till bestämmelsen att det kan krävas taktfullhet av de personer som utför utredningarna eftersom det handlar om behandlingen av ett känsligt brott. Se RP 66/2015 *rd*, s. 12 och RP 222/2010 *rd*, s. 47.

¹⁰² RP 190/2002 *rd*, s. 10-12.

¹⁰³ RP 190/2002 *rd*, s. 18.

¹⁰⁴ Se RP 66/2015 *rd*, s. 1. Detta omfattar särskilt de ändringar som varit nödvändiga att göra i lagstiftningen för att uppnå de krav som de internationella bestämmelserna förutsätter. Till detta hänför sig särskilt bestämmelserna om att även barn under 18 år omfattas av ljud- och bildupptagningar. Det framgår dock i regeringens proposition att den nationella lagstiftningen redan tidigare i viss utsträckning uppfyllt kraven men att åtgärder är nödvändiga att vidta för att ytterligare kunna skydda brottsoffer. RP 66/2015 *rd*, s. 5-6.

att verkligen kunna trygga barnets bästa.¹⁰⁵ Det behöver dock nämnas i det här sammanhanget att myndigheterna tidigare inte kunde avvika från de reglerade bestämmelserna gällande åldersgränsen.¹⁰⁶ En annan intressant aspekt gällande bemötandet av barn enligt dess ålder är att det inte finns någon begränsning i lagstiftningen gällande vem som kan höras, d.v.s. hörandet av barn är inte begränsat till någon viss ålder utan även riktigt små barn skulle kunna höras.¹⁰⁷ I praktiken har man dock låtit bli att använda sig av denna möjlighet, d.v.s. riktigt små barn har inte hörts på grund av att ett tillförlitligt förhör inte har kunnat utföras samt att det enligt utlåtanden framkommit motstridiga synpunkter angående detta, vilket diskuteras nedan.¹⁰⁸

Eftersom det inte framgår ur lagens förarbeten huruvida riktigt små barn kan höras måste man således stödja sig på de anvisningar och utlåtanden som har getts.¹⁰⁹ Det har dock inte funnits tillförlitliga metoder att höra små barn och trots att bestämmelserna har gett riktgivande vägledning har de inte tillämpats i den grad det kanske hade varit nödvändigt för att utföra ett tillförlitligt förhör med dessa barn. Detta har följaktligen lett till att små barn inte alls har hörts, vilket innebär att barnets straffrättsliga skydd inte nödvändigtvis har kunnat tryggas eftersom utredningen i sådana fall endast kan bygga på annat bevismaterial om sådant finns.¹¹⁰ I barnkonventionens 12 artikel 1 punkt framhävs att medlemsstaterna ska garantera att alla barn som kan uttrycka sig om en sak som gäller dem själva ska ha rätt att föra fram sina åsikter.¹¹¹ Det finns dock avvikande åsikter om hur detta ska utföras i praktiken. Det är definitivt inte enkelt att avgöra huruvida även riktigt små barn ska kunna höras. Social- och hälsovårdsministeriets betänkande 2009:30 innehåller en intressant diskussion som tar upp olika åsikter gällande hur ett förhör med barn mellan noll och tre år ska utföras. Det huvudsakliga problemet är att små barn sällan hörs överhuvudtaget eftersom det inte finns tillräckliga metoder för att erhålla en tillförlitlig utsaga.¹¹² Social- och hälsovårdsministeriets tillsatta arbetsgrupp ansåg att små barn inte ska behandlas på ett annat sätt än andra barn men att de små barnens ålder behöver tas i beaktande och att nya undersökningsmetoder för utförandet av förhören med dem bör

¹⁰⁵ Se t.ex. SHM 2009:30, s. 59, *Mikkola* 2014, s. 34.

¹⁰⁶ *Ojala* 2012, s. 226.

¹⁰⁷ *Mahkonen* Lakimies 6-7/2001, s. 996.

¹⁰⁸ *Humppi – Ellonen* 2010, s. 101. Se även SHM 2009:30, s. 58-59.

¹⁰⁹ *Humppi – Ellonen* 2010, s. 31 och 90.

¹¹⁰ Se t.ex. *Diesen – Diesen* 2009, s. 130, *Ellonen (red.)* 2013, s. 11, *Humppi – Ellonen* 2010, s. 106 och 147.

¹¹¹ *Mahkonen* Lakimies 6-7/2001, s. 997. Se även barnkonventionen 60/1991.

¹¹² SHM 2009:30, s. 59. Se även *Uusitalo* 2013, s. 68.

utvecklas. Ur rättspsykologernas utlåtanden i social- och hälsovårdsministeriets betänkande 2009:30 om förhör med riktigt små barn har det däremot framgått att det verkligen inte finns ett tillförlitligt sätt att höra dessa små barn, vilket antyder att man inte kan utnyttja samma metoder som för äldre barn. I deras utlåtanden framkommer även att man inte utan tillräckliga metoder kan ge en fällande dom om det inte finns tillräckligt bevismaterial, vilket i dessa fall främst borde utgöras av barnets egen berättelse.¹¹³ Detta betyder även att de i lagstiftningen utfärdade bestämmelserna inte tydligt anger vem som egentligen kan höras. I anvisningarna om hur hörandet ska utföras uppkommer dock dessa frågeställningar, vilket gör att även praxis kan variera.

Särskilt frågan gällande vem som ska betraktas som barn har genom den senaste uppdateringen av rättegångsbalkens och förundersökningens bestämmelser blivit tydligare avgränsad genom mera konsekventa stadganden, vilket diskuteras i avsnitt 3.2 och 3.3, men någon enighet huruvida också riktigt små barn kan höras har ännu inte nåtts.

Hörandet av riktigt små barn har ett samband med kravet på noggrannhet gällande vem som utför förhöret. Enligt FöUL 4 kap. 7 § 2 mom. ska förhöret främst utföras av för ändamålet utbildade personer och av sådana som är särskilt förtrogna med liknande uppgifter.¹¹⁴ Det framgår ur bestämmelsen att polisen har möjlighet att rådfråga sakkunniga om utredningsåtgärder kan vidtas men de kan också begära hjälp om polisen anser att de inte själva har den kunskap som behövs för utförandet av förhöret. Anlitandet av utbildade psykologer som är särskilt förtrogna med barns uttrycksförmåga och aspekter som påverkar ett förhör och barnets beteende kan ha en betydande inverkan på hur bra man lyckas erhålla en mera tillförlitlig berättelse. Trots att det kan vara svårt att erhålla en trovärdig berättelse om barnet är endast noll till tre år gammalt har det påpekats att det kan vara av betydelse att ändå försöka höra barnet för att ha något att utgå ifrån.¹¹⁵ Betydelsen av utnyttjandet av sakkunniga behandlas dock inte mera ingående i detta sammanhang utan redogörs närmare för i kapitel fem och sex i samband med att bedömningen av bevismaterial och myndigheternas förfarande diskuteras.

¹¹³ SHM 2009:30, s. 59.

¹¹⁴ Se t.ex. polisstyrelsens anvisningar 2020/2013/5071, s. 3. *Humppi – Ellonen* 2010, s. 93.

¹¹⁵ *Humppi – Ellonen* 2010, s. 101 och 103. Speciellt genom utnyttjandet av sakkunniga.

2.5 Principer som präglar den egentliga rättegången och den misstänktes rättigheter

Det är av stor betydelse i dessa ärenden att även ta den misstänktes rättigheter och de principer som präglar den egentliga rättegången i beaktande. Enligt den tidigare bestämmelsen i RB 17 kap. 11 § 1 mom. (690/1997) fick man inte utnyttja bevis som uppkommit under förundersökningen i själva huvudbehandlingen om inte annat stadgats i lag.¹¹⁶ Genom revideringen av RB (1.10.2003, 360/2003) infördes i ovannämnda paragrafs 2 moment att en berättelse som under förundersökningen erhållits av en person under 15 år kunde utnyttjas som bevis under rättegången. Detta möjliggjorde således att ett dokumenterat förhör genom ljud- och bildupptagningar kunde användas som bevis under rättegången.¹¹⁷ Detta förtydligar de specialarrangemang som präglar en brottsutredning där ett barn är målsägande och har utsatts för t.ex. ett vålds- eller sexualbrott, d.v.s. barnet ska inte höras personligen.¹¹⁸ Uppdaterade bestämmelser gällande detta finns reglerade i RB 17 kap. 24 § 1-2 mom. (12.6.2015, 732/2015). I dagens läge innehåller bestämmelserna en möjlighet att även höra barn mellan 15 och 17 år genom ljud- och bildupptagningar (RB 17 kap. 24 § 3 mom. punkt 1-3). Åldersgränsen för vem som ska höras och problematiken gällande dessa aspekter diskuteras närmare i kapitel tre.

Domstolsprocessen ska dock kunna trygga alla parter enskilda rättsskydd, vilket betyder att det är väsentligt att även i en brottsutredning där ett barn är målsägande komma ihåg den misstänktes rättigheter.¹¹⁹ Utredningen ska alltså inte endast trygga barnets, d.v.s. målsägandens rättigheter, bara för att det handlar om ett barn, utan även den misstänkte ska ha rätt att bli hörd.¹²⁰ Den egentliga rättegången präglas av den kontradiktoriska principen och omedelbarhetsprincipen och det går inte att avvika från dessa ifall inte annat föreskrivs i lag.¹²¹ Den egentliga rättegången ska egentligen också vara muntlig.¹²² Huvudregeln i straffrättsprocessen är alltså att vittnesmålet under huvudbehandlingen ska

¹¹⁶ Se t.ex. *Ojala* 2012, s. 223.

¹¹⁷ Se t.ex. *Ellonen* (red.) 2013, s. 78, *Ojala* 2012, s. 223.

¹¹⁸ *Ojala* 2012, s. 223. Eftersom barnet är ett mycket sårbart offer har dessa arrangemang godtagits för att kunna trygga barnets rättigheter och för att inte orsaka onödig skada för barnet.

¹¹⁹ *Hirvelä* 2006, s. 26.

¹²⁰ *Ojala* 2012, s. 222-223.

¹²¹ *Ojala* 2012, s. 219, *Havansi* 2009, s. 167 och 180.

¹²² *Havansi* 2009, s. 167.

kunna äga rum muntligt samt omedelbart.¹²³ Detta betyder att sådant bevis som muntligen uppkommit under huvudbehandlingen kan läggas som grund för ärendets bedömning.¹²⁴

Skillnaden mellan en brottsutredning där ett barn är målsägande och offer jämfört med en vuxen utgörs alltså av att bevisningen görs redan i förundersökningsskedet.¹²⁵ Den misstänkte ska således tryggas rätten att få ställa frågor då hörandet av barnet utförs.¹²⁶ I och med att barnet inte hörs på nytt under huvudbehandlingen ska förhöret med den misstänkte utföras i detta skede. FöUL 9 kap. 4 § 2 mom. reglerar att den misstänktes frågor kan ställas av ett ombud eller biträde men förhørsledaren kan också bestämma att frågorna ställs genom förhørsledarens förmedling.¹²⁷

Den kontradiktoriska principen ska alltså medföra att personen som är misstänkt inte kan dömas utan att bli hörd.¹²⁸ Kravet på en rättvis rättegång förutsätter i regel att allt bevismaterial som framkommit under förundersökningen på nytt ska framläggas vid huvudbehandlingen för att kravet som den kontradiktoriska principen ställer ska kunna uppfyllas.¹²⁹ En viktig aspekt i detta sammanhang är att trots att bevismaterialet som i huvudsak ska framföras då den misstänkte är närvarande finns det inget direkt förbud mot att även kunna utnyttja bevismaterial som uppkommit under annat tillfälle där den misstänkte inte varit närvarande.¹³⁰ Det bör även nämnas att domstolen måste ta i beaktande ett bevismaterial som omfattar den utsaga barnet givit och som erhållits genom en ljud- och bildupptagning. För att kunna trygga den misstänktes rättigheter att få ställa frågor till den målsägande måste den förra ges möjlighet att utnyttja sin rätt i tillräcklig mån för att materialet ska kunna användas som bevismaterial under rättegången.¹³¹ En fällande dom kan inte enbart bygga på uppgifter eller bevismaterial som uppkommit under ett tillfälle där den misstänkte inte har fått utnyttja sin rätt att ställa frågor. Finns det dock annan

¹²³ *Sutorius* 2014, s. 204.

¹²⁴ *Ojala* 2012, s. 219. *Huovila* Lakimies 8/1999, s. 1160.

¹²⁵ *Sutorius* 2014, s. 204. Personlig bevisning under rättegången kan göras om vissa specifika förutsättningar uppfylls.

¹²⁶ *Ojala* 2012, s. 219 och 223. Den misstänktes rätt finns även reglerad i den europeiska människorättskonventionens 6 artikel 3 d punkten. (http://www.manskligarattigheter.se/dm3/file_archive/020521/bb9e3648d3ba4bc99876ca6c6485a221/europa_501104.pdf), läst 21.12.2016.

¹²⁷ Se även *Ojala* 2012, s. 222-223. Detta utförs antingen genom att den misstänkte (försvaret) följer med barnets hörande genom förmörkat glas eller att den misstänkte får ljud- och bildmaterialet till sitt förfogande efter hörandet. Det finns även en möjlighet att den misstänkte ställer frågor till undersökningsledaren som vidarebefordrar dessa.

¹²⁸ RP 82/1995 *rd*, s 143.

¹²⁹ Se t.ex. *Ojala* 2012, s. 223.

¹³⁰ *Ojala* 2012, s. 220 och 223.

¹³¹ RP 190/2002 *rd*, s. 23.

stödbevisning vid sidan om, t.ex. en annan persons utsaga given vid ett tillfälle där den misstänkte inte har fått ställa frågor, är det möjligt att utnyttja bevismaterialet.¹³²

Det finns rättsfall där den misstänkte inte har getts tillfälle att ställa frågor men som trots allt har lett till en fällande dom. I högsta domstolens fall från år 2006 (HD 2006:107), uppdagades det att den misstänkte inte hade getts tillfälle att höras under förundersökningen i enlighet med den kontradiktoriska principen.¹³³ I enlighet med den dåvarande RB 17 kap. 11 § 2 mom. (360/2003) skulle bevismaterialet alltså inte ha fått utnyttjas under själva rättegången.¹³⁴ Redan i tingsrätten diskuterades möjligheten att trots detta utnyttja utsagan som bevismaterial. Genom en helhetsbedömning konstaterade rätten att utsagan var tillräckligt tillförlitlig, vilket ledde till en fällande dom, samt att ett personligt hörande av barnet i rättegången efter en så lång tid hade varit oändamålsenligt.¹³⁵ Eftersom utsagan utnyttjats som bevis i de lägre rättsinstanserna måste högsta domstolen således avgöra huruvida utsagan kunde utnyttjas som bevis även där. Trots att den misstänkte, B, inte hade fått ställa frågor till den målsägande hade B inte framfört klagomål om detta i de lägre rättsinstanserna. Högsta domstolen ansåg att B även hade önskat att undersökningsmaterialet som omfattande ljudupptagningar av förhöret med barnet skulle utnyttjas som bevis i högsta domstolen. Majoriteten i domstolen godkände således materialet som bevis eftersom det hade utnyttjats i de lägre rättsinstanserna samt hänvisade till att barnet inte skulle ha kunnat höras personligen i rättegången eftersom det hade gått så lång tid sedan brottet. Det ansågs att ett personligt hörande skulle ha kunnat försvaga tillförlitligheten av utsagan som erhållits tidigare.¹³⁶

Ur polisstyrelsens anvisningar framgår särskilt att det i förhørsprotokollet bör nämnas att den misstänkte har erbjudits möjligheten att framföra uppgifter åt målsäganden eller vittnena för att man i ett senare skede under behandlingen av ärendet ska kunna utnyttja barnets utsaga.¹³⁷ En annan viktig poäng är att man i förundersökningen måste informera den misstänkte om det faktum att om han avstår från sin rätt att ställa frågor har han inte möjlighet att i ett senare skede av utredningen utnyttja denna rätt.¹³⁸ Mikkola har med hänvisning till detta påpekat att det kan vara ändamålsenligt att verkligen tillämpa ett sådant kriterium så att den misstänkte inte i ett senare skede kan åberopa rätten att ställa

¹³² *Ojala* 2012, s. 220.

¹³³ Detta gäller att den misstänkte ska ges rätten att ställa frågor åt målsägande utanför huvudbehandlingen då specialarrangemang godkänts gällande utredningen av brott som skett mot barn.

¹³⁴ Se även *Ojala* 2012, s. 223.

¹³⁵ HD 2006:107, högsta domstolens ställningstagande.

¹³⁶ HD 2006:107, högsta domstolens ställningstagande. Se även *Ojala* 2012, s. 223.

¹³⁷ Polisstyrelsens anvisningar 2020/2013/5071, s. 9.

¹³⁸ *Mikkola* 2014, s. 41, polisstyrelsens anvisningar 2020/2013/5071, s. 9.

frågor om denne inte gjort detta i början av utredningen. Eftersom förhör med barn utförs genom ljud- och bildupptagningar måste man upplysa den misstänkte om att detta kan vara hans enda tillfälle att utnyttja sin rätt att ställa frågor i det fall att barnet är under 15 år.¹³⁹ För att utredningen inte ska försvagas på grund av att den misstänkte inte har getts tillfälle att ställa målsäganden frågor bör det nämnas i förhørsprotokollet att denna möjlighet har erbjudits.¹⁴⁰

Det finns även andra fall där barnets berättelse har utnyttjats som bevismaterial under huvudbehandlingen trots att de bevis som uppkommit under förundersökningen inte har kunnat tas upp på nytt i huvudbehandlingen. I det följande redogörs för ett ärende som avgjordes i högsta domstolen där tre vittnens utsagor inte kunde tas upp på nytt i huvudbehandlingen men trots detta ansåg domstolen att barnets berättelse utgjorde tillräckligt bevis.¹⁴¹ I högsta domstolens fall från 2007 (HD 2007:101) framkom det att den berättelse som erhållits under förundersökningen hade använts som bevis i huvudbehandlingen även om vittnen inte hade kunnat kallas till rättegången trots aktiva försök.¹⁴² Det handlar alltså om ett fall där vittnen hade kallats till huvudbehandlingen för att på nytt berätta om händelseförloppet. Detta ärende gäller en rättegång där den kontradiktoriska principen och omedelbarhetsprincipen egentligen borde ha tagits i beaktande. RB 17 kap. 24 § 2 mom. reglerar att en utsaga som antecknats i förhørsprotokollet kan utnyttjas som bevis om personen inte har kunnat nås trots att myndigheten har vidtagit åtgärder och om avgörandet inte längre kan fördröjas. Det betyder således att det även i andra situationer är möjligt att utnyttja ett bevis som uppkommit under förundersökningsskedet om vissa kriterier uppfylls. I HD fallet framkom det att hovrätten hade diskuterat möjligheten att utnyttja bevismaterialet. Även i lagutskottet (LaUB 9/1997) hade man diskuterat möjligheterna att utnyttja bevis.¹⁴³ Enligt gällande rätt finns detta reglerat i RB 17 kap. 24 § 2 mom. Det påpekas även i hovrättens motivering att det i regeringspropositionen (RP 82/1995) inte

¹³⁹ Mikkola 2014, s. 41.

¹⁴⁰ Polisstyrelsens anvisningar 2020/2013/5071, s. 9.

¹⁴¹ Ojala 2012, s. 224. T.ex. A.S. v. Suomi 28.9.2010. Människorättsdomstolen har ställt upp en del minimikrav när det är möjligt att utnyttja barnets berättelse som bevismaterial och höra barnet utanför rättegången. I människorättsdomstolens avgörande W v. Suomi ansåg domstolen att det även är möjligt att korrigera ett hörande i hovrätten.

¹⁴² RP 46/2014 rd, s. 13.

¹⁴³ LaUB 9/1997 rd, s. 23. Vittnens utsagor kunde utnyttjas om t.ex. personen under en längre tid inte har kunnat nås eller vistas utomlands. Detta påpekas även i HD 2007:101, Vasa hovrätts dom. Se även RP 190/2002 rd, s. 9.

framkommer vilket bevisningsvärde som kan åläggas en sådan utsaga men att ett tilläggsvärde t.ex. kan ges den berättelse som givits tidigare beroende på ärendets art eller om den redan givna berättelsen har ett sådant värde att den kan utnyttjas.¹⁴⁴

Barnets berättelse har alltså kunnat utnyttjas som bevismaterial även om den misstänkte inte har getts tillfälle att ställa frågor. I vissa fall har det ansetts oändamålsenligt att utföra hörandet på nytt en lång tid efter att brottet begåtts eftersom det inte skulle ha haft förväntad effekt och eventuellt kunde ha förorsakat barnet onödig skada.¹⁴⁵ Även gällande vittnens utsagor är det möjligt att utnyttja befintligt bevismaterial även om personerna i fråga inte deltar under huvudbehandlingen, vilket främst är beroende av ärendets art eller trovärdigheten i de redan befintliga utsagorna. Man kan således konstatera att myndigheterna har en möjlighet att utnyttja bevismaterial även om en del bestämmelser inte uppfylls, vilket kan anses vara bra med tanke på barnets försvagade ställning. I vissa fall kan detta dock uppfattas som problematiskt med tanke på att även den misstänktes rättigheter ska tryggas. Som redan nämnts ska bevis kunna utnyttjas trots att den misstänkte inte har hörts om det finns ett tillägg i förhørsprotokollet att den misstänkte har erbjudits tillfälle att ställa frågor.

3 Regleringen gällande hörande av barn

3.1 Allmänt

Trots att förhöret med barnet anses vara den mest betydande delen av förundersökningen och att barnets utsaga som enda bevismaterial kan ha stor inverkan på utgången i ärendet har det visat sig vara svårt att tillämpa de givna bestämmelserna, vilket framgått tidigare. För att förstå svårigheterna vid utförandet av förhöret måste man studera de i lagstiftningen reglerade bestämmelserna som ska vägleda myndigheterna i deras handlande. Själva utförandet av förhöret bygger mycket på de vid sidan av lagstiftningen utfärdade anvisningarna, som specifikt finns omnämnda i polisstyrelsens anvisningar för myndigheterna om hur de ska agera under förundersökningen och rättegången, men också Stakes anvisningar bör tas i beaktande.¹⁴⁶ I detta skede är det viktigt att klargöra vilken betydelse de utanför lagstiftningen utfärdade anvisningarna har för utförandet av ett förhör. Det

¹⁴⁴ Avsnittet i HD 2007:101, Vaasan hovioikeuden tuomio 13.2.2007.

¹⁴⁵ *Ojala* 2012, s. 223.

¹⁴⁶ Se SHM 2009:30, s. 34-35. Till dessa hör också polisstyrelsens anvisningar 2020/2013/5071 och Stakes 55/2003.

stora antalet bestämmelser som präglar en process gör att dessa anvisningar är av stor betydelse. En process påverkas både av bestämmelserna gällande rättsprocessen och av de bestämmelser som är särskilt utformade för de myndigheter som deltar i processen. Detta betyder att regleringen som styr myndigheternas förfaringssätt kan vara mer komplex än den som styr rättsprocessen, vilket gör att bestämmelserna måste tolkas och anpassas så att de passar situationen. Därför bör förfarandet i praktiken också grunda sig på de anvisningar som har utfärdats.¹⁴⁷ Vilka åtgärder myndigheterna kan vidta har dock att göra med vad som regleras i lagstiftningen. För att metoderna som utnyttjas vid utförandet av förhöret med barnet ska godkännas och förhöret ska kunna utföras på ändamålsenligt sätt måste de i lagstiftningen utfärdade bestämmelserna uppfyllas. Således är det av betydelse att reda ut på vilket sätt hörandet av barnet är reglerat och vilka utmaningar myndigheterna tidigare har stått och ännu idag står inför. Har den senaste ändringen av förundersökningslagen och rättegångsbalken verkligen medfört några förbättringar? Denna frågeställning kommer att besvaras i detta kapitel. Myndigheternas förfarande redogörs för i kapitel sex. I följande avsnitt kommer tidigare regeringspropositioner och lagar att presenteras för att förtydliga regleringen av bestämmelserna gällande hörande och först i avsnitt 3.3 behandlas hur denna reglering är stadgad idag. Detta torde ge en klarare bild av hur förfarandet har utvecklats.

3.2 Revideringen av bestämmelserna i lagstiftningen gällande hörande av barn och utnyttjandet av ljud- och bildupptagningar

Tyngdpunkten i diskussionen har legat på dokumenteringen av barnets berättelse genom ljud- och bildupptagningar. Även i lagstiftningens förarbeten redogörs för dessa metoder.¹⁴⁸ I dagens läge handlar barnets deltagande i rättsprocessen speciellt om att barnet ska skyddas och inte förorsakas onödig skada, vilket antyder att genomförandet av förhöret med hjälp av en ljud- och bildupptagning är ett bra alternativ till det personliga hörandet.¹⁴⁹ Bestämmelserna om hörande av barn finns särskilt reglerade i förundersökningslagen (805/2011) och rättegångsbalken (4/1734). Förundersökningslagens bestämmelser reglerar hur förhöret ska utföras samt vilka aspekter som måste tas i beaktande för att ett

¹⁴⁷ Se t.ex. *Humppi – Ellonen* 2010, s. 31.

¹⁴⁸ Särskilt i RP 190/2002. Se inledningen, s. 1. Se även avsnitt 4.2.3, s. 18. Det har krävts mera detaljerade bestämmelser gällande hur ett förhör med ett barn ska utföras.

¹⁴⁹ En annan förutsättning för ett bra förhör är att det utförs i en lugn miljö och på detta sätt kan barnet hållas utanför den egentliga domstolsprocessen. *Sutorius* 2014, s. 221.

lyckat förhör ska vara möjligt. Rättegångsbalkens bestämmelser ligger däremot som grund för domstolens bedömning av bevismaterial och huruvida bevisen intagits korrekt.¹⁵⁰ Under de 15 senaste åren har betydande ändringar gjorts i lagstiftningen, specifikt gällande barnets rättsställning i domstolen och hur myndigheterna ska samarbeta i dessa ärenden.¹⁵¹ Detta syns tydligast genom revideringen av förundersökningslagen år 2011 som gjordes i samband med ändringen av tvångsmedelslagen.¹⁵² Syftet med revideringen var att i allt större bemärkelse kunna beakta offrets ställning och förespråka ett samarbete mellan myndigheterna.¹⁵³ I FöUL (805/2011) 9 kap. infördes även en tydligare bestämmelse om att *hela förhöret* med barnet ska spelas in genom en ljud- och bildupptagning om ärendets art eller omständigheter förutsätter det.¹⁵⁴ I det här sammanhanget behöver EU-direktivets (2012/29/EU) betydelse igen lyftas fram eftersom det spelat en avgörande roll för att uppmärksamma behovet av skydd för offer men också för uppkomsten av de nya bestämmelserna om hörande av barn och beaktandet av barnets rättsställning som målsägande i straffprocessen. Detta direktiv trädde dock i kraft i Finland först år 2016.¹⁵⁵ Kravet på att skydda ett brottsoffers ställning inom hela EU-området har i dessa bestämmelser tydligare lyfts fram. Genom att ytterligare revidera lagstiftningen och uppfylla de minimikrav som EU-direktivet förutsätter kan man åtminstone på lagstiftningsnivå se till att brottsoffer i allt större utsträckning kan skyddas.¹⁵⁶

Avgörande ändringar av lagstiftningen gällande hur ett barn som målsägande ska höras har dock gjorts redan tidigare. De största ändringarna beträffande hörande av barn skedde genom revideringen av förundersökningslagen år 2003 (645/2003), som trädde i kraft 1.1.2004.¹⁵⁷ De förnyade bestämmelserna möjliggjorde ett avvikande förfarande gällande utförandet av hörandet i den egentliga rättegången, vilket redan då gav en möjlighet till

¹⁵⁰ *Hirvelä* 2006, s. 361. Se även RP 190/2002 *rd*, s. 23

¹⁵¹ Det finns även reviderade bestämmelser kring hur barnet ska bemötas och höras i domstolen.

¹⁵² RP 222/2010 *rd*, s. 1.

¹⁵³ RP 222/2010 *rd*, s. 1.

¹⁵⁴ Se även RP 222/2010 *rd*, s. 154.

¹⁵⁵ RP 66/2015 *rd*, s. 4. Redan i social- och hälsovårdsministeriets betänkande, SHM 2009:30, framgick det att Finland hade skrivit under Europaparlamentet och rådets direktiv år 2007 om bekämpandet av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi samt om ersättandet av rådets rambeslut 2004/68/RIF. Under den tid som SHM betänkandet gjordes hade dock endast en medlemsstat ratificerat direktivet, vilket betydde att det ännu inte trätt i kraft internationellt. Där framgick dock de aspekter som skulle kunna förbättra situationen gällande bekämpningen av sexuella brott mot barn. Se SHM 2009:30, s. 20. EU-direktivet om fastställandet av miniminormer för brottsoffers rättigheter antogs år 2012 och innehöll krav om att medlemsstaternas lagstiftningar måste uppfylla stadgandena senast 16 november 2015.

¹⁵⁶ RP 66/2015 *rd*, s. 4.

¹⁵⁷ Se t.ex. *Hirvelä* 2006, s. 22. RP 190/2002 *rd*, s. 10-12.

ett bättre bemötande och skydd av barnet.¹⁵⁸ Genom lagstiftningsändringen och införandet av nya bestämmelser i den 39 § (6.6.2003/427) blev det möjligt att utnyttja ljud- och bildupptagningar som bevismaterial i rättegången i fall där målsägande var en person *under 15 år*.¹⁵⁹ Denna paragraf ändrades ytterligare i början av år 2004 då bestämmelsen 39 a § (27.6.2003/427) trädde i kraft, vilken innehöll ännu noggrannare riktlinjer för hörande av barn. Genom dessa ändringar blev det alltså möjligt att verkligen utnyttja denna metod och trots att det redan tidigare varit möjligt att tillämpa den blev bestämmelserna aningen tydligare.¹⁶⁰ Hirvelä har även fört fram att de nya bestämmelserna gav lagutövaren nya instrument att på ett ändamålsenligt sätt utreda brott som sker mot barn samt förbättrade möjligheten att uppfylla det straffrättsliga ansvaret och att trygga barnet.¹⁶¹

Enligt den tidigare bestämmelsen (FöUL, 645/2003 och RB 360/2003) i den finska lagstiftningen ansågs barn *under 15 år* vara de personer som behöver särskilt skydd från den egentliga rättegången.¹⁶² Eftersom EU-direktivets 2 artikel punkt c (samt barnkonventionens 1 artikel) specificerar att alla personer under 18 år är barn och den 24 artikeln anger att alla barn ska höras genom ljud- och bildupptagningar var det uppenbart att även den finska lagstiftningen skulle vara tvungen att ändra bestämmelserna.¹⁶³ I dagens läge omfattas även de finska lagbestämmelserna gällande hörande av barn av denna ändring av åldersgränsen, vilket möjliggör utnyttjandet av ljud- och bildupptagningar även för

¹⁵⁸ Se t.ex. RP 222/2010 *rd*, s. 25-26. Vilket redan framgått tidigare har man både internationellt och nationellt satt mer fokus på att trygga barnets rättsliga skydd. I Finland gick utvecklingen mot bättre utredningsmöjligheter då lagen om klientens ställning och rättigheter inom socialvården (22.9.2000/812) trädde i kraft, vilket var ägnat att förtydliga myndigheternas samarbete men även att trygga barnets ställning i utredningar på ett helt annat sätt än tidigare. Bestämmelserna i RB om skydd av vittnen trädde i kraft 1.10.2003, vilket även gav myndigheterna bättre redskap att behandla ärenden. *Hirvelä* 2007, s. 18. Se även *Hirvelä* 2006, s. 22. Se även förundersöknings- och tvångsmedelskommissionens utlåtande 2009:2, s. 1.

¹⁵⁹ De dåvarande bestämmelserna i FöUL (645/2003) 33 och 39 a § samt RB (360/2003, 1.10.2003) 17 kap. 11 och 21 § innehöll bestämmelser om att barn under 15 år ska höras genom ljud- och bildupptagningar. FöUL 1987, 39 § ändrades genom FöUL (427/2003) till 37, 39 och 41 §. Det blev alltså möjligt att utnyttja denna metod i situationer där en person under 15 år eller en person med psykisk störning inte kan höras personligen i rättegången. Se motiveringen till lagbestämmelsen för rättegångsbalkens bestämmelser i RP 190/2002 *rd*, s. 1.

¹⁶⁰ Svårigheter hade särskilt uppstått kring den misstänktes rättigheter och rättsskydd. RP 52/2002 *rd*, s. 17. Se även *Mikkola* 2014, s. 12.

¹⁶¹ *Hirvelä* 2006, s. 23.

¹⁶² *Väisänen* 2013, s. 73, *Ojala* 2012, s. 225.

¹⁶³ *Väisänen* 2013, s. 73, se närmare fotnot 2. De tidigare bestämmelserna gällande beaktandet av åldersgränsen av barn har varierat. För att klargöra hur regleringen varit uppbyggd kring åldersgränsen bör nämnas att ett ”barn” enligt förordningen om förundersökning och tvångsmedel ansågs vara en person under 18 år. Enligt FöUL användes benämningen omyndig (vilket även kunde gälla en omyndig person som redan nått 18 års åldern, alltså en person med begränsad rättsförmåga). FöUL 33 § innehöll också bestämmelser om en åldersgräns på 15 år. Barnskyddslagstiftningen innehöll däremot bestämmelser om att ett barn är en person under 18 år. Således kan man se den stora variationen i bestämmelserna. Se *Helminen m.fl.* 2004, s. 217.

personer mellan 15 och 17 år.¹⁶⁴ Detta ger således myndigheterna möjligheten att även utnyttja dessa metoder för äldre barn (RB 17 kap. 24 §).¹⁶⁵

Det intressanta då det gäller diskussionen om utnyttjandet av ljud- och bildupptagningar är att bestämmelserna redan vid stiftandet av den gamla FöUL år 1989 (449/1987, 39 §) innehöll en möjlighet att utnyttja ljud- och bildupptagningar vid förhör.¹⁶⁶ Möjligheten att utnyttja denna metod var dock beroende av brottets art, vilket betydde att användningen inte skulle vara obligatorisk.¹⁶⁷ På basen av detta kan man konstatera att det tidigare verkar ha varit svårt att införa en enhetlig praxis gällande utnyttjandet av ljud- och bildupptagningar, vilket gör att revideringen av bestämmelserna varit nödvändig. Även lagutskottet (LaUB 9/1986) ansåg att det krävdes mer erfarenhet av denna metod för att kunna bestämma huruvida användningen av ljud- och bildupptagningar skulle utvidgas och göras obligatorisk.¹⁶⁸ Orsaken till att det senare infördes en tydligare bestämmelse i lagstiftningen var att det år 1992 gjordes ett inspektionsbesök till Finland av CPT (European Committee for the Prevention of Torture). Delegationen fick inga klara bevis för hur användningen av ljud- och bildupptagningar, som enligt lagen var tillåtna i Finland, hade utnyttjats.¹⁶⁹ Den rekommendation som CPT gav var att denna metod borde göras till standardpraxis.¹⁷⁰ Det framhölls att det finns stora fördelar med ljud- och bildupptagningar och genom de senaste ändringarna i lagstiftningen har man försökt främja detta tillvägagångssätt.¹⁷¹ Den tidigare bestämmelsen i FöUL (39 § 3 mom., 427/2003) berättigade polisen till användandet av förhör genom en ljud- och bildupptagning i en del fall men förpliktade inte till det, vilket framhäver svårigheterna vid tillämpningen av bestämmelserna.¹⁷² Det diskuterades även vid utformandet av bestämmelserna att denna metod skulle göra det möjligt att avvika från de egentliga bestämmelserna i ärenden där målsäganden är ung eller där brottets natur kräver det.¹⁷³

¹⁶⁴ Förundersökningslagens 9 kap. 4 § 4 mom. 3 punkten (12.6.2015/736) och rättegångsbalkens 17 kap. 24 § 3 mom. 4 punkten (12.6.2015/732) innehåller således en möjlighet även för personer som redan fyllt 18 år att omfattas av dessa bestämmelser vilket ytterligare främjar beaktandet av att ta i beaktande personer som behöver särskilt skydd från den egentliga rättegången. Domstolen kan således ta i beaktande sådant bevis som erhållits på detta sätt.

¹⁶⁵ Se RP 46/2014 *rd*, s. 27.

¹⁶⁶ RP 222/2010 *rd*, s. 65. Förordningen om förundersökning och tvångsmedel (17.6.1988/575) innehöll då även bestämmelsen om hörande av barn.

¹⁶⁷ RP 190/2002 *rd*, s. 11, RP 222/2010 *rd*, s. 65.

¹⁶⁸ RP 222/2010 *rd*, s. 65.

¹⁶⁹ RP 222/2010 *rd*, s. 65.

¹⁷⁰ RP 222/2010 *rd*, s. 65.

¹⁷¹ RP 222/2010 *rd*, s. 66.

¹⁷² RP 222/2010 *rd*, s. 65-66.

¹⁷³ RP 222/2010 *rd*, s. 66.

Utnyttjandet av ljud- och bildupptagningar har varit föremål för diskussion eftersom det inte varit helt klart *vilka barn* som kan höras genom *ljud- och bildupptagningar* och *vem* som kan höras *personligen*.¹⁷⁴ Detta har även ett samband med domstolens bedömning av inkommet bevismaterial eftersom domstolen förutsätts ta i beaktande hur förhöret med barnet är utfört. Otydligt tillämpade bestämmelser leder till svårigheter och kan således resultera i att domstolen blir tvungen att höra barnet personligen, vilket så som framkommit tidigare inte anses ändamålsenligt. De tidigare bestämmelserna förorsakade inkonsekvens i utförandet av förhören, trots regleringen om att barn under 15 år skulle kunna höras genom ljud- och bildupptagningar, i och med att även *yngre barn* än 15 år alternativt kunde höras personligen i stället för genom ljud- och bildupptagningar. Detta gav således upphov till avvikande åsikter om huruvida ljud- och bildupptagningar skulle utnyttjas trots att detta fanns reglerat i lagen. Man kan således dra slutsatsen att förundersökningsåtgärderna och de rättsliga anvisningarna för dessa ärenden varit relativt knapphändiga.¹⁷⁵ Eftersom bestämmelserna ända sedan år 1989 möjliggjort utnyttjandet av ljud- och bildupptagningar och det finns förtydligade bestämmelser sedan år 2003 skulle man kunna förutsätta att dessa utnyttjas allmänt. Tillämpningen av bestämmelserna om hörande av barn, som alltså förbättrades så sent som år 2004, ger dock en klar antydning om att myndigheterna inte har kunnat skapa ett fungerande system. Trots att FöUL reviderats i flera omgångar ansågs det finnas flera orsaker till att ytterligare förnya lagen. Speciellt detaljmotiveringarna har varit bristfälliga och det påpekas i RP (222/2010) att dessa brister lett till att lagutövaren varit tvungen att tillämpa och utforma tillvägagångssätt utan stöd av lagstiftningen.¹⁷⁶ Det har även påpekats att de tidigare lagarna (från år 1989 och 2004) samt propositionerna (från år 1987 och 2003) innehåller relativt få hänvisningar till hur ett barn ska bemötas. Även i rättsprocessen har förfarandet gällande hörande av barn och vilka faktorer som ska tas i beaktande endast diskuterats i liten utsträckning.¹⁷⁷ Anmärkningsvärt är att det inte framkommit direkta synpunkter på hur dessa bestämmelser ska tillämpas eller om bevisen kan användas vid avgörandet av ärendet. Prövningen av bevisen har tidigare inte varit konsekvent eftersom det varit upp till domstolen att avgöra saken. Man kan således konstatera att eftersom bestämmelserna om hörande av barn har

¹⁷⁴ Se t.ex. RP 222/2010 *rd* och *Hirvelä* 2006, s. 491-493.

¹⁷⁵ *Hirvelä* 1997a, s. 110.

¹⁷⁶ RP 222/2010 *rd*, s. 26. Förundersökningslagen från år 2011 innehöll inga ändringar i bestämmelserna om hörande av barn varför dess innehåll inte diskuteras mera ingående.

¹⁷⁷ *Tikka*, *Haaste-lehden* artikkeli 4/2014.

varit relativt omfattande, men samtidigt inkonsekvent reglerade i lagen har de inte i utnyttjats i tillräckligt stor utsträckning, vilket resulterat i att domstolen själv från fall till fall har avgjort hur de gått tillväga.¹⁷⁸

De bristfälliga bestämmelserna och avsaknaden av ett riksomfattande system har vållat de största problemen men även faktorer som otillräcklig kompetens hos de myndigheter som utför förhöret med barnet, speciellt deras okunskap om hur hörandet ska skötas har i stor utsträckning inverkat negativt på slutresultatet.¹⁷⁹ De sistnämnda faktorerna diskuteras längre fram i avhandlingen. Eftersom de tidigare bestämmelserna om bemötande och hörande av barn har gett utrymme för tolkning och det inte har funnits tillräckligt tydliga riktlinjer för hur dessa bestämmelser ska tillämpas har det varit motiverat att revidera lagstiftningen, vilket har skett i flera omgångar. Bestämmelserna så som de ser ut idag borde förbättra möjligheterna att utnyttja ljud- och bildupptagningar som metod vid hörandet av barn, men man kan ställa sig kritisk till att förutsättningarna för detta blivit bättre först långt in på 2000-talet.

3.3 Bestämmelserna om hörande av barn i dagens läge

Mot bakgrunden av ovanstående diskussion kan man konstatera att merparten av bestämmelserna gällande hörande av barn har införts i lagstiftningen under de 15 senaste åren, vilket visar hur aktuella dessa bestämmelser är. En av de mest betydande och kanske mest nödvändiga förändringarna i lagen gällande hörande av barn skedde i och med att FöUL 9 kap. 4 § och RB 17 kap. (speciellt 24 §) reviderades år 2015, (12.6.2015/736).¹⁸⁰ I enlighet med ändringen kan även barn mellan 15 och 17 år höras genom ljud- och bildupptagningar om det med beaktande av brottets art eller personliga omständigheter är nödvändigt.¹⁸¹ FöUL 9 kap. 4 § innehåller tre punkter gällande när det är möjligt att utnyttja denna metod även vid förhör med äldre barn. Den första punkten omfattar en målsägande i åldern 15-17 år som är i behov av särskilt skydd med beaktande av brottets natur och

¹⁷⁸ RP 46/2014 *rd*, s. 28.

¹⁷⁹ Se t.ex. *Humppi – Ellonen* 2010, s. 122-123.

¹⁸⁰ Bestämmelserna trädde i kraft 1.1.2016.

¹⁸¹ I 9 kap. i FöUL föreslogs i RP (46/2014) att även en berättelse given av en målsägande i ett sexualbrott som avses i 20 kap. 1-7 § i strafflagen kan utnyttjas som bevis under rättegången om den åtalade har getts tillfälle att höras. Se RP 46/2014, s. 28. Det påpekas även i regeringens proposition att förhöret av konsekvensskäl och av praktiska orsaker måste omfatta även målsägande i dessa sexualbrott. Paragrafen ska således omfatta förhör med personer mellan 15 och 17 år (både FöUL 808/2011 samt RB 732/2015 17 kap. 24§) och en målsägande som råkat ut för sexualbrott, som nämns i strafflagens 20 kap. 15-17 §, och inte enbart personer under 15 år som tidigare varit reglerat (RB). RP 46/2014 *rd*, s. 148.

offrets personliga omständigheter. Detta diskuteras närmare efter denna redogörelse. Den andra punkten omfattar en målsägande i samma ålder som blivit utsatt för ett sexuellt övergrepp i enlighet med strafflagens 20 kap. 1, 2, 4, 5, 6 eller 7 §. Möjligheten att utnyttja ljud- och bildupptagningar i detta fall kan grunda sig på att offret inte vill höras under rättegången. Den tredje punkten är mycket intressant och omfattar en målsägande som redan fyllt 18 år och som blivit utsatt för sexualbrott i enlighet med strafflagens 20 kap. 1, 2, 4, 5, 6 eller 7 § och ett personligt hörande kunde förorsaka betydande skada och ett eventuellt deltagande äventyra den målsägandens hälsa.

Detta innebär en förbättring av domstolens möjlighet att utnyttja bevis men också att trygga barnets bästa.¹⁸² Det betyder i praktiken att en person över 15 år i dagens läge inte längre är tvungen att på nytt framföra sin berättelse utan att även det inspelade förhöret kan utnyttjas i huvudbehandlingen som sådant.¹⁸³ Detta diskuteras närmare i följande avsnitt. På det sättet kan man lyckas upprätthålla trovärdigheten i barnets berättelse. Denna ändring har ett samband med att den nationella lagstiftningen behöver överensstamma med den internationella enligt vilken alla personer under 18 år ska betraktas som barn. Eftersom det redan tidigare i de internationella bestämmelserna framgick att personer under 18 år skulle betraktas som barn, vars bästa skulle tas i beaktande, kan man dra den logiska slutsatsen att även personer över 15 år ska anses vara barn.¹⁸⁴ Det kan även påpekas att det ur 5 § i lagen om mottagande (17.6.2011/746) framgår att lagen ska tillämpas på en person som är yngre än 18 år och faktorer som hänför sig till barnets utveckling och hälsa ska särskilt beaktas.¹⁸⁵ Dessa stadganden förtydligar att ett barn är en person under 18 år. Även barnskyddslagen (417/2007) förutsätter att bestämmelserna kring uppfyllandet av barnets bästa ska följas (4 kap. 24 §). Dessa förnyade bestämmelser beaktar i allt större utsträckning barnets behov av skydd men visar även en förståelse för offren som utsätts för dylika brott, vilket nämns i strafflagens 20 kapitel.

¹⁸² Se även rättegångsbalkens bestämmelser, RB 17 kap. 24 § 3 mom. punkt 1-4.

¹⁸³ En annan intressant aspekt som kan påpekas här är att det i RP 46/2014 framkommer att det inte tidigare funnits någon allmän bestämmelse om att man inte skulle få utnyttja bevis. Detta har lett till att man i rättspraxis avgjort saken från fall till fall. I den gällande lagen finns det således inte någon allmän bestämmelse om förbud mot att utnyttja bevis. Trots att en prövning från fall till fall gör det möjligt att i stor utsträckning beakta särdragen i det enskilda fallet och de omständigheter som talar för möjligheten att utnyttja bevisningen är en sådan prövning inte ägnad att främja en enhetlig och förutsebar tolkning av dylika fall. Se även RP 46/2014, s. 28-29.

¹⁸⁴ Se t.ex. barnkonventionen.

¹⁸⁵ RP 141/2011 *rd*, s. 23. Vid avgörandet av hur barnets bästa ska beaktas måste barnskyddslagen (417/2007) tillämpas. (Lag om mottagande av personer som söker internationellt skydd och om identifiering av och hjälp till offer för människohandel).

En annan förnyelse som kan anses vara betydande gällande hörande av barn är bestämmelsen i FöUL 11 kap. 9 a § (8.1.2016/10) om personlig bedömning av målsäganden. En person som behöver särskilt skydd kan omfattas av bestämmelserna i lagens 9 kap. 4 §. Särskilt 9 kap. 4 § 3 mom. 1 punkten kan anses höra hit, vilket nämndes ovan. En personlig bedömning kan göras dels för att kunna identifiera sårbarheten hos personen i fråga men också för att kunna utreda hur man ska planera utredningsåtgärderna.¹⁸⁶ Även denna ändring i lagstiftningen bygger på EU-direktivets stadganden (22 artikeln). Eftersom direktivets syfte är att förbättra miniminormerna för brottsoffers rättigheter och förbättra deras ställning har en personlig bedömning stor betydelse för att uppfylla detta.¹⁸⁷ Trots att många bestämmelser i den finska lagstiftningen redan till en viss del uppfyllt de internationella kraven kan man se denna bestämmelse som en möjlighet som ytterligare kan förstärka brottsoffers ställning.¹⁸⁸ En person som är målsägande i ärendet och som behöver särskilt skydd ska p.g.a. personliga omständigheter eller brottets natur kunna höras i utrymmen som speciellt planerats för dessa förhör.¹⁸⁹

Vad beträffar utfärdandet av denna bestämmelse kan nämnas att det ur RP 66/2015 framgick att en bedömning inte skulle vara bindande.¹⁹⁰ I den egentliga lagbestämmelsen ingår dock formuleringen att en bedömning måste utföras utan ogrundat dröjsmål ifall ärendet gäller något av bestämmelsens 2 mom. Här kan nämnas 11 kap. 9 § 2 mom. 2 där bestämmelserna gäller en situation som regleras i 9 kap. 4 § om att ljud- och bildupptagningar ska utnyttjas. Man kan således konstatera att det är ändamålsenligt att utnyttja denna bedömning för att säkerställa att ett förfarande är ändamålsenligt för utredningen.

I följande avsnitt behandlas mera ingående de problem som uppstått kring de tidigare bestämmelserna och mot den bakgrunden är det lättare att inse varför de förnyade bestämmelserna har varit nödvändiga.

¹⁸⁶ EU-direktivets 22.3 artikel framhäver de olika brotten som kan omfattas av en bedömning. ”Härvid ska offer för terrorism, organiserad brottslighet, människohandel, könsrelaterat våld, våld i nära relationer, sexuellt våld eller sexuell exploatering och hatbrott samt offer med funktionshinder vederbörligen beaktas.”

¹⁸⁷ RP 66/2015 *rd*, s. 4.

¹⁸⁸ RP 66/2015 *rd*, s. 4.

¹⁸⁹ Den andra punkten i bestämmelsen reglerar även att den målsägande ska ha rätt att bestämma att samma person ska hålla alla förhör. Den tredje punkten reglerar möjligheten att målsäganden har rätt att välja av vilket kön förhørsledaren är ifall personen utsatts för brott som föreskrivs i strafflagens 20 kap.

¹⁹⁰ RP 66/2015 *rd*, s. 5.

3.4 Inkonsekvens gällande vem som ska höras genom ljud- och bildupptagningar

Eftersom det i föregående avsnitt redogjordes för hur bestämmelserna har förnyats tar detta avsnitt mera ingående upp vilka problem som tidigare uppkommit kring regleringen gällande vem som ska höras och hur man avgjort vem som slutligen hörs genom ljud- och bildupptagningar. Nationellt har det inte tidigare funnits ett klart system gällande beaktandet av barnets ålder i situationer där förhör med barn har utförts, vilket framgick tidigare ur texten.¹⁹¹ Bestämmelserna om bemötande av barn borde ha ett samband med regleringen gällande hörande av barn men tidigare överensstämde inte dessa med varandra i samma utsträckning som idag efter revideringen av lagstiftningen, vilket gjorde tillämpningen av bestämmelserna svår.¹⁹² Detta lyftes fram i avsnitt 2.4.

Den tidigare bestämmelsen om bemötandet av barn som ingick i den idag upphävda förordningen om förundersökning och tvångsmedel 11 § (17.6.1988/575) innehöll inte någon åldersgräns för barnet som skulle förhöras utan löd enligt följande: ”Barn skall vid förundersökning bemötas på det sätt som deras ålder och utvecklingsnivå förutsätter. Särskilt skall tillses att barnet inte i onödan förorsakas olägenheter i skolan, på arbetsplatsen eller i någon annan för barnet viktig omgivning.” Gällande hörandet reglerades i förordningens 17 och 18 § att förhöret kan dokumenteras genom en ljud- och bildupptagning. Här nämndes dock inte heller någon åldersgräns. I förundersökningslagens bestämmelser (39 a §, 645/2003) framkom inte åldern för vem som egentligen skulle höras genom en ljud- och bildupptagning utan endast att ”Förhör med målsägande och vittnen skall videobandas eller lagras genom någon annan jämförbar bild- och ljudupptagning, om avsikten är att förhørsberättelsen skall användas som bevis vid rättegång och den förhörde på grund av sin unga ålder eller störningar i de psykiska funktionerna sannolikt inte kan höras personligen där utan att förorsakas men.” Även lagens bestämmelser antogs utan att tydligare framföra någon åldersgräns. Trots att bestämmelserna om hörande i förundersökningslagen inte innehöll stadganden om åldern bör man framhålla att RB:s (360/2003) bestämmelser i 17 kap. 21 § 1 mom. dock innehöll en reglering om att personer under 15 år skulle kunna höras genom ljud- och bildupptagningar och att berättelsen kunde utnyttjas som bevis vid domstol om den misstänkte hade getts möjlighet att ställa frågor.

¹⁹¹ Se t.ex. RP 46/2014 *rd*, s. 28.

¹⁹² Se t.ex. SHM 2009:30, s. 53.

Gällande åldersgränsen för när ljud- och bildupptagningar ska användas gjordes inga förändringar ens i rättegångsbalken från år 2003. I RP (190/2002) framkom att åldersgränsen ansågs vara ändamålsenlig och att en skarpt avgränsad bestämmelse ger bättre säkerhet och är lättare att tolka.¹⁹³ Detta kan man dock ifrågasätta, vilket framkommit i ovanstående resonemang. Eftersom bestämmelserna gällande åldersgränsen för hörandet är relativt omfattande och ger möjlighet till olika tillämpningar och tolkningar kan man förstå att de tidigare bestämmelserna inte var ändamålsenliga och ledde till att barnets straffrättsliga skydd inte kunde tas i beaktande i tillräckligt hög grad.

Det faktum att den tidigare förordningen inte innehöll riktlinjer för denna bestämmelse resulterade i att tillämpningen av bestämmelsen måste tolkas i domstolen. Ur den tidigare bestämmelsen 39 a § i FöUL, till vilken även den tidigare RB 17 kap. 11 § 2 mom. hänförs, framgick det att om någon som *inte* fyllt 15 år eller vars psykiska funktioner är störda har avgett en berättelse vid förundersökningen som dokumenterats genom en ljud- och bildupptagning får berättelsen utnyttjas som bevis i domstolen.¹⁹⁴ Bestämmelsen medförde följaktligen att barn över 15 år skulle höras personligen i rättegången och barn under 15 år genom ljud- och bildupptagningar. Detta ledde till problematiska situationer vid bevisupptagningen då barnet hade nått 15 års ålder under rättegången men före det hade hörts genom ljud- och bildupptagningar.¹⁹⁵ Tidigare var det inte möjligt att utnyttja detta material som spelats in före barnet fyllt 15 utan målsägande måste höras på nytt personligen. Detta kunde påverka utgången negativt eftersom barnet blev tvunget att framföra sin berättelse i ett senare skede, vilket kunde försvaga berättelsen och således tillförlitligheten av bevismaterialet.¹⁹⁶

I detta sammanhang kan högsta domstolens fall från år 2008 lyftas fram där domstolen blev tvungen att avgöra om berättelsen som erhållits genom en ljudupptagning kunde utnyttjas trots att barnet fyllt 15 år. Fallet från HD (2008:84) lyfter specifikt upp svårigheterna som uppstår i dylika fall. Vilket framgick i ovanstående avsnitt var det tidigare inte möjligt att utnyttja ljud- och bildupptagningar som bevis under huvudbehandlingen om personen redan fyllt 15 år. Tingsrätten i ärendet tog ställning till videoinspelningarna och ansåg att dessa kunde utnyttjas som bevismaterial. I grunden handlade det om att den åtalade inte skulle ha getts tillfälle att ställa frågor. Det framkom dock att den åtalade skulle ha erbjudits möjlighet till detta, vilket sedan ledde till att tingsrätten ansåg att det

¹⁹³ RP 190/2002 *rd*, s. 18.

¹⁹⁴ RP 141/2011 *rd*, s. 22.

¹⁹⁵ Se t.ex. *Ellonen (red.)* 2013, s. 78, *Ojala* 2012, s. 226.

¹⁹⁶ RP 66/2015 *rd*, s. 14.

inspelade bevismaterialet kunde utnyttjas. I hovrätten framkom det att C var under 15 år medan B redan hade fyllt 15 år. Enligt hovrätten kunde ett personligt hörande orsaka onödig skada för C och man ansåg därför att ett sådant hörande inte kunde utföras. Däremot följde hovrätten samma linje då det gällde B trots att denne hade fyllt 15 år eftersom man inte kunde tvinga B att framföra sin berättelse i hovrätten. Hovrätten drog sin slutsats på basen av bestämmelserna i lagen om rättegång i brottmål (11.7.1997/689) 6 kap. 7 § 2 mom. samt bestämmelserna i RB 32 §, där det således framgår att en berättelse som erhållits av polismyndigheten kan utnyttjas som bevis om personen i fråga inte kan eller vill yttra sig om saken.

Högsta domstolen ansåg däremot att videoinspelningen inte kunde utnyttjas i och med att personen fyllt 15 år och således skulle ett personligt hörande vara nödvändigt. Den då gällande bestämmelsen i RB 17 kap. 21 § innehöll en reglering om att domstolen kan avgöra huruvida en person som inte fyllt 15 år kan höras personligen men eftersom B redan fyllt 15 år vid tingsrättens behandling kunde bestämmelsen inte utnyttjas. Det att B redan hade fyllt 15 år resulterade således i att ljudupptagningarna inte kunde utnyttjas som bevis. HD avgjorde fallet genom att skicka ärendet tillbaka till tingsrätten där hörandet av B skulle utföras personligen. Eftersom kriterierna inte gällde C behövde inte ett personligt hörande utföras för den personens del.

Mot bakgrunden av detta fall som avgjordes i högsta domstolen kan man se att det inte varit möjligt att avvika från de i lagstiftningen utfärdade bestämmelserna. Trots att tingsrätten och hovrätten ansåg att ett personligt hörande skulle kunna orsaka barnet onödig skada kunde inte HD avvika från bestämmelserna, vilket föranledde att barnet hördes personligen. Ojala har framfört synpunkten att domstolen inte hade möjlighet att diskutera huruvida det kunde anses ändamålsenligt att höra en person i domstolen som var över 15 år men under 18 år.¹⁹⁷ Eftersom behandlingen av ett dylikt ärende oftast blir lång inser man att detta kan ha förorsakat barnet onödig skada samt försvagat bevismaterialet. I detta sammanhang kan man konstatera att de reviderade bestämmelserna om att höra barn i åldern 15 - 17 år genom ljud- och bildupptagningar, reglerade i FöUL 9 kap. 4 § 3 mom. punkt 1-4 och RB 17 kap. 24 §, torde bidra till att eliminera problem av det här slaget.¹⁹⁸ I och med att det först i dagens läge allt aktivare förts fram att barnets bästa bör tas i beaktande och att förhöret ska utföras genom ljud- och bildupptagningar kan man förstå

¹⁹⁷ Ojala 2012, s. 229.

¹⁹⁸ RP 66/2015 rd, s. 14. (RP 46/2014 rd, lagarna 732/2015 och 736/2015). Ur EU-direktivets 24.1 a artikel framgår att för barn under 18 år som brottsoffer får ljud- och bildupptagningar alltid utnyttjas och användas som bevisning.

den problematik som uppstått tidigare. Ovan nämndes även möjligheten att höra barn som är *under 15 år* personligen trots att huvudprincipen är den att ett barn ska höras med hjälp av en ljud- och bildupptagning. Det finns dock situationer där det har varit nödvändigt att avvika från denna princip, t.ex. på grund av att den misstänkte inte har getts tillfälle att höras eller för att bevismaterialet inte varit av tillräckligt bra kvalitet, vilket lyfter fram ytterligare en aspekt som förorsakat inkonsekvens i förfarandet. En person under 15 år kan således även höras personligen i domstolen om vissa förutsättningar uppfylls.¹⁹⁹ Det kan t.ex. vara avgörande att höra barnet personligen om ljud- och bildupptagningarna inte har utförts på det sätt man avsett.²⁰⁰ I RB 17 kap. 27 § (gällande rätt) finns bestämmelser om hur och när en person under 15 år kan höras personligen under rättegången och de gäller särskilt personer som ska höras i bevisningssyfte.²⁰¹ Enligt bestämmelsens 1 punkt kan ett barn höras personligen om det är av väsentlig betydelse för att saken ska kunna utredas och enligt bestämmelsens 2 punkt om hörandet inte orsakar den som ska höras sådant lidande som skulle kunna skada personen eller hans eller hennes utveckling. Gällande ett personligt hörande av barn handlar det således främst om att ta barnets ålder och utvecklingsnivå i beaktande. Det måste finnas vägande skäl för att ett barn ska höras personligen. I Sverige har det däremot varit reglerat att inga barn under 15 år ska höras personligen.²⁰² Detta har gett upphov till kritik eftersom det i vissa fall kan vara nödvändigt att höra ett barn personligen, vilket framkommit ur ovanstående diskussion.²⁰³ Inkonsekvensen gällande när man bedömt att ett barn kan höras personligen har inte alltid grundat sig endast på t.ex. dålig kvalitet på ljud- och bildupptagningarna utan man har helt enkelt föredragit att höra barnet personligen. De uppdaterade bestämmelserna gällande utnyttjandet av ljud- och bildupptagningar även för äldre barn och möjligheten att utföra en personlig bedömning kan anses förbättra tidigare praxis.

Genom förnyelsen av FöUL (11 kap. 9 a, 8.1.2016/10) gällande möjligheten att utföra en personlig bedömning av målsäganden kan man bättre ta ställning till hurdana utredningsåtgärder som ska vidtas och ett hurudant skydd som är nödvändigt. Detta kan anses

¹⁹⁹ Enligt bestämmelsen framgår det att en person under 15 år eller vars psykiska funktioner är störda kan höras personligen i domstolen om domstolen anser det vara lämpligt. Hörandet kan utföras personligen om det är av väsentlig betydelse för att kunna reda ut saken men också om hörandet sannolikt inte kan skada personen i fråga. (1 och 2 mom.)

²⁰⁰ Detta resulterar ofta i svårigheter vid tillämpningen av bestämmelserna då domstolen ska avgöra olika fall. Speciellt komplicerade har situationer där den misstänkte inte har getts rätt att ställa frågor visat sig vara. Eftersom en bestämmelse inte har uppfyllts har det resulterat i att man även varit tvungen att avvika från en annan bestämmelse vilket har lett till att man blivit tvungen att höra barnet personligen.

²⁰¹ Tidigare reglerades detta i RB 360/2003, 21 §.

²⁰² *Hirvelä* 2007, s. 173.

²⁰³ *Hirvelä* 2007, s. 173.

ge bättre riktlinjer för hur hörandet ska utföras, vilket kan leda till en mera konsekvent tillämpning av bestämmelserna och en förbättring av barnets rättsskydd eftersom förfarandet mera sannolikt leder till att barnets berättelse uppnår tillräcklig noggrannhet. Bedömningsmöjligheten ger även en bättre insikt i huruvida ett barn verkligen kan höras personligen.

På basen av det ovannämnda kan man dra slutsatsen att bestämmelserna inte tidigare varit tillräckliga med tanke på utförandet av ett ändamålsenligt förhör. Eftersom barnet självt inte kan framföra specifika krav ligger ansvaret hos de vuxna att förhöret verkligen utförs med beaktande av bestämmelserna. Idag ger lagstiftningen bättre riktlinjer om detta. Genom att bekanta sig med regeringspropositionerna och lagstiftningens bestämmelser får man en bra bild av hur förfarandet är uppbyggt och vilka problematiska aspekter det innehåller.

4. Problematiken gällande barnets rätt att yttra sig

4.1 Barnets representation och rätt att yttra sig – skillnader mellan civilprocessen och straffprocessen

Förutom att det uppkommit svårigheter vid tillämpandet av bestämmelserna gällande utnyttjandet av ljud- och bildupptagningar uppstår även svåra tolkningsfrågor då det gäller barnets rätt att yttra sig. Trots att förfarandet vid hörandet grundar sig på barnets rätt att hållas utanför den egentliga rättegången bör barnet få en möjlighet att verkligen yttra sig. Detta kan således anses vara ett kriterium för hörande av barn eftersom barnet bör ges möjlighet att berätta om händelser i ärenden som gäller barnet självt, vilket även regleras i GL 6 § 2 mom. (11.6.1999/731).²⁰⁴ Hirvelä för en intressant diskussion beträffande dessa aspekter. Trots att ett barn ska ha denna rättighet kan det uppstå en konflikt mellan kravet på att ett barn ska ges rättighet att yttra sig och bestämmelsen att barnet inte får förorsakas skada.²⁰⁵ Det är möjligt att man genom att kraftigt betona barnets behov av skydd även börjar skydda barnet från de rättigheter som det besitter.²⁰⁶ Hirvelä har betonat att det är viktigt att reda ut vilken ställning barnet har under processen och på vilket sätt dess röst verkligen kan bli hörd. Eftersom barnet har denna rätt ska de metoder som utnyttjas under

²⁰⁴ Bestämmelsen lyder: ”Barn skall bemötas som jämlika individer och de skall ha rätt till medinflytande enligt sin utvecklingsnivå i frågor som gäller dem själva.”

²⁰⁵ *Hirvelä* 2006, s. 25.

²⁰⁶ *Hirvelä* 2006, s. 25.

ett förhör vara anpassade till barnets utvecklingsnivå och även yngre barn, vars talför-
måga ännu inte är tillräckligt utvecklad, ska ges möjlighet att framföra en berättelse.²⁰⁷

Främst har diskussionen gällande barn som är delaktiga i en rättsprocess, vare sig det
handlat om ett barn i en vårdnadstvist eller i en straffprocess, förts kring frågan hur för-
höret med barnet ska utföras och hur man samtidigt ska kunna skydda barnet från att
förorsakas onödig skada. FöUL 4 kap. 7 § 1 mom., som innehåller bestämmelser om att
ett barn ska bemötas enligt dess ålder och utvecklingsnivå, har ett samband med det fak-
tum att förhöret ska utföras med utnyttjande av sådana metoder som uppfyller utveck-
lingskriteriet.²⁰⁸ Detta innebär att utnyttjandet av ljud- eller bildupptagningar stöder kri-
teriet om att skydda barnet från den egentliga rättegången. Barnets rättsställning i straff-
processen blir således aktuell i förundersökningen och i rättegången då barnet ska hö-
ras.²⁰⁹ Barnets rätt att yttra sig finns även reglerad i barnkonventionens 9 och 12 artikel.
Konventionens bestämmelser ska således garantera att denna rättighet verkligen tryggas
i praktiken, vilket ytterligare bekräftar att barnet ska kunna förhöras i dessa utredningar.
Hirvelä framhäver att barnets förmån inte beaktas i samma utsträckning i civilprocessen
som i straffprocessen men påpekar att barnets bästa ändå kan uppfyllas i och med de
specialarrangemang som införts i straffprocessen.²¹⁰

Ett barn som fallit offer för ett brott kan på grund av personliga omständigheter inte för-
svara sina rättigheter i samma utsträckning som en vuxen och kan i vissa fall vara väldigt
oskyddat mot en del brott.²¹¹ Barnets deltagande i domstolsprocessen är även oftast styrt
av vuxna, vilket grundar sig på det faktum att barnet är beroende av den vuxnas skydd
och omsorg.²¹² Barnet sköter sällan självt sina ärenden och kan inte bevaka sina egna
intressen utan alla ärenden som berör barnet sköts av dess vårdnadshavare eller ställföre-
trädare. Detta kan således anses minska möjligheten för barnet att föra fram sina åsikter
och kan leda till att utsagan trots allt i slutskedet tolkas av vuxna.²¹³ Därför är det av

²⁰⁷ Hirvelä 2006, s. 27.

²⁰⁸ Barnets uppfattning måste således beaktas i enlighet med dess ålder och utvecklingsnivå. För att kunna
uppfylla detta krävs att barnet ges möjlighet att höras i rättsliga ärenden som gäller barnet självt och att
detta sker inom ramen för de tillvägagångssätt som den nationella lagstiftningens bestämmelser och an-
visningar om hörande förutsätter. *Virve de Godzinsky* Lakimies 6/2015, s. 863. Se även SHM 2009:30, s.
18, *Hirvelä* 2006, s. 361.

²⁰⁹ *Hirvelä* 2006, s. 26.

²¹⁰ *Hirvelä* 2006, s. 233. Se även *Ellonen* (red.) 2013, s. 11, Stakes 55/2003, s.119. Ett barn som är målsä-
gande i en brottsutredning har dock exakt samma rättigheter och skyldigheter som andra målsägande. Det
vill säga, barnet har rätt till ersättning för skada som åsamkats honom/henne, rätt att inte yttra sig om nå-
gon viss omständighet i ärendet kräver det men har trots allt skyldighet att tala sanning.

²¹¹ *Hirvelä* 2006, s. 24.

²¹² *Hirvelä* 2006, s. 24.

²¹³ *Sutorius* 2014, s. 147.

betydelse att även ta dessa omständigheter i beaktande. I kapitel fem och sex behandlas mera ingående de problemsituationer som uppkommer då riktigt små barn ska höras och varför myndigheterna även i vissa fall låtit bli att höra dessa barn.

Som en inledning till ämnet gällande barnets ställning i rättsprocessen och beaktandet av barnets yttranderätt diskuteras i det följande hur barnets talerätt beaktas i civilprocessen. Dessutom behandlas de aspekter som skiljer civilprocessen från straffprocessen och vilka aspekter som gäller barnets utsaga. Inledningen till detta avsnitt lyfter fram en frågeställning som speciellt gäller i civilrättsliga ärenden, t.ex. i fall som handlar om vårdnaden av barnet.²¹⁴ Hörande av barn och vikten av barnets berättelse i civilrättsliga ärenden som gäller barnet självt är ett mycket intressant diskussionsämne eftersom barnet inte direkt ges talerätt utan saken sköts helt eller delvis av andra.²¹⁵ I ärenden där ett barn utsatts för sexuellt utnyttjande, i straffprocessen, är det dock av ytterst stor betydelse att barnet självt verkligen får uttrycka sig eftersom barnets utsaga kan vara brottsutredningens enda bevismaterial.²¹⁶ Syftet med hörandet av barnet i straffprocessen är att utreda ett misstänkt brott och därför är hörandet av stor betydelse.²¹⁷

I civilrättsliga mål representeras en minderårig person oftast av vårdnadshavaren eller en ställföreträdare. Detta regleras i 4 § i lagen om förmyndarskap (442/1999).²¹⁸ Vårdnadshavaren representerar barnet även i ärenden som gäller barnet självt om inte annat föreskrivs i lag.²¹⁹ Talerätten i ett ärende som gäller barnet utnyttjas således av den vuxna som framför både straffanspråk samt andra krav.²²⁰

Detta innebär att det är den vuxna som för barnets ärende vidare. För att inte enbart understryka det negativa i detta att barnet inte får yttra sig eller föra fram sin åsikt i ärendet, finns det faktorer som i detta hänseende kan anses vara positiva. Man kan inte förneka att det trots allt är av stor betydelse att barnets förälder eller ställföreträdare kan bevaka barnets intressen eftersom ett barn inte skulle kunna göra det på egen hand och inte har den kunskap som krävs. I normala fall försöker en förälder se till barnets bästa. I en vårdnadstvist kan dock detta bli svårt speciellt om föräldrarna råkat i konflikt om vem som ska få

²¹⁴ Beträffande barnets rätt att yttra sig gäller GL 6 kap. och barnkonventionens artiklar. Detta gäller alla processer, även straffprocessen, och begränsas inte endast till någon av dessa. Se *Hirvelä* 2006, s. 26.

²¹⁵ *Aaltonen* 2009, s. 18.

²¹⁶ *Tuominen* 2014, s. 12. Barnet har enligt FN:s konvention rätt att framföra sina åsikter och ska få delta i enlighet med sin ålder och utvecklingsnivå.

²¹⁷ Se t.ex. *Tuominen* 2014, s. 12. Se även *Aaltonen* 2009, s. 258-259.

²¹⁸ *Ellonen* (red.) 2013, s. 65. Se även s. 63-64 gällande målsäganden.

²¹⁹ *Hirvelä* 2007, s. 48, *Hirvelä* 2006, s. 331.

²²⁰ *Hirvelä* 2007, s. 48.

vårdnaden om barnet. I en straffprocess finns det två olika möjligheter, d.v.s. barnets förälder kan vara oskyldig men risken finns naturligtvis att det är vårdnadshavaren som är förövaren. Detta resonemang är dock inte helt oproblematiskt eftersom det i många fall är bättre att barnet förordnas en ställföreträdare. Ett barn kan vara mera lojalt mot sin vårdnadshavare än mot en ställföreträdare, vilket kan försvaga trovärdigheten i barnets berättelse.²²¹

Omständigheterna i ett ärende där ett barn utsatts för sexuellt utnyttjande skiljer sig klart från fall där ett barn är en del av en vårdnadsvist. Detta utesluter dock inte heller möjligheten att även ett barn som blivit föremål för en vårdnadsvist inte får komma till tals, vilket kan leda till att barnets bästa i flera fall lämnas obeaktat. I en vårdnadsvist kan barnet bli en spelbricka mellan föräldrarna och barnets egen utsaga kanske inte får någon större betydelse.²²² I civilrättsliga ärenden är det således viktigt att ett barn över 12 år har möjlighet att påverka slutresultatet, t.ex. var barnet ska bo efter en skilsmässa.²²³ Skillnaden mellan straffprocessen och civilprocessen är att det inte föreligger någon åldersgräns för hörandet i straffprocessen, vilket således i teorin betyder att alla barn ska höras. Hur och vem som ska höras på vilket sätt regleras dock skilt men huvudregeln är att alla ska höras.²²⁴ Det intressanta är att föräldrarna kan påverka barnets sätt att agera, vilket gäller både civilprocessen och straffprocessen.²²⁵ Om barnet inte får uttrycka sig om händelserna eller om berättelsen har påverkats av någon annan kan det på ett betydande sätt försvaga slutresultatet i ärendet.²²⁶

Vad beträffar barnets utsaga i ett ärende gällande en vårdnadsvist handlar det om hur bra barnet har kunnat framföra sin åsikt. Enligt vårdnadslagens (8.4.1983/361) 9 § 4 mom. ska domstolen då det gäller barnets vårdnad och umgängesrätt utreda barnets bästa och barnets egna önskemål.²²⁷ Enligt Aaltonen har det i vårdnadslagen inte framförts en tydlig

²²¹ Se t.ex. *Sutorius 2014*, s. 219.

²²² *Aaltonen 2009*, s. 112. Se även Väestöliitto. (http://www.vaestoliitto.fi/parisuhde/tietoa_parisuhteesta/avio-ja_avoliiton_lakitieto/lapsen_kuuleminen/), läst 1.2.2017.

²²³ *Aaltonen 2009*, s. 112. Se även Väestöliitto. (http://www.vaestoliitto.fi/parisuhde/tietoa_parisuhteesta/avio-ja_avoliiton_lakitieto/lapsen_kuuleminen/), läst 1.2.2017.

²²⁴ Se även Väestöliitto. (http://www.vaestoliitto.fi/parisuhde/tietoa_parisuhteesta/avio-ja_avoliiton_lakitieto/lapsen_kuuleminen/), läst 1.2.2017.

²²⁵ *Aaltonen 2015*, s. 271.

²²⁶ Kommitténs kommentar 2009, Nr 12, punkt 19. Se även *Virve de Godzinsky Lakimies 6/2015*, s. 864. Här kan också nämnas att om inte barnets berättelse finns att erhålla vid bevisbedömningen har det enligt Hirvelä i många fall lett till en friande dom. Se *Hirvelä 2006*, s. 513 och *Humppi – Ellonen 2010*, s. 103.

²²⁷ *Aaltonen 2009*, s. 242.

anvisning om hur stor tyngd som egentligen ska läggas vid barnets önskemål vid avgörande av ärendet.²²⁸ I vårdnadslagen är det inte lika tydligt reglerat vilken betydelse barnets egen åsikt ska ges som det är i lagen om verkställighet av beslut beträffande vårdnad om barn och umgängesrätt (16.8.1996/619), där det i 2 § stadgas att man inte får gå emot ett 12 årigt barns vilja.²²⁹ I dylika situationer har det uppstått varierande tolkningar som eventuellt lett till att det 12 åriga barnets vilja inte har beaktats på önskvärt sätt.²³⁰ I en vårdnadstvist är det dock inte på samma sätt nödvändigt att utreda barnets vilja eller utsaga trots att man i allt större utsträckning även i dessa fall har ansett att barnets åsikt behöver komma fram eftersom utgången i ärendet inverkar på barnets framtid.²³¹

Civilprocessen nämns här för att förtydliga svårigheterna som kan uppstå gällande barnets rätt att yttra sig. Vad beträffar straffprocessen är den absolut viktigaste delen av brottsutredningen erhållandet av barnets berättelse eftersom barnets utsaga i många fall kan ligga som grund för hela utredningen om det inte finns andra tilläggsbevis.²³²

Ett barn som blivit utsatt för sexuellt utnyttjande har även i straffprocessen möjlighet att få en ställföreträdare. Vårdnadshavaren får agera som representant och delta under förhören men det finns situationer där detta inte är önskvärt.²³³ Vid misstanke om sexuellt utnyttjande måste man beakta vårdnadshavarens ställning i ärendet. I fall där vårdnadshavaren själv eller den andra föräldern är motpart i ärendet kan det uppstå misstankar om att vårdnadshavaren eventuellt inte opartiskt kan bevaka barnets intressen. Om någon av dessa eller någon annan närstående har förgripit sig på eller misshandlat barnet borde de naturligtvis inte få representera barnet. För att även undvika att barnet påverkas av sin vårdnadshavare har det påpekats att möjligheten till ställföreträdare ska utredas i alla fall där övergrepp mot barn har skett inom familjen.²³⁴ Då måste socialmyndigheten göra en ansökan om förordnande av ställföreträdare till tingsrätten eller magistraten som sedan fattar beslut i saken.²³⁵ Som redan nämnts finns det en möjlighet att en förälder försöker påverka barnet. Också i sådana fall där barnets och vårdnadshavarens åsikter går isär kan det anses ändamålsenligt att barnet förordnas en ställföreträdare som för barnets ärende

²²⁸ Aaltonen 2009, s. 242.

²²⁹ Se även Aaltonen 2009, s. 242.

²³⁰ Aaltonen 2009, s. 242-243.

²³¹ Se närmare Aaltonen 2009, s. 242-243 och 254-259.

²³² Ellonen (red.) 2013, s. 11, Hirvelä 2006, s. 26.

²³³ Se t.ex. polisstyrelsens anvisningar 2020/2013/5071, s. 8, Stakes 2003, s. 121.

²³⁴ Hirvelä 2007, s. 49, Stakes 55/2003, s. 120-121. Se även SHM handbok 2001:11, s. 41. ”Sosiaalihuollon asiakkaan asema ja oikeudet”. (<https://julkari.fi/bitstream/handle/10024/112650/lakipaketti.pdf?sequence=1>), läst 20.12.2016. Även i en vårdnadstvist kan det finnas skäl att misstänka att vårdnadshavaren eventuellt inte opartiskt kan bevaka barnets intressen. Se Hirvelä 2007, s. 48-49

²³⁵ Hirvelä 2007, s. 49.

vidare i de båda processerna.²³⁶ Därför är det av stor betydelse i dessa ärenden att utreda barnets åsikt och verkligen ta reda på om det är frågan om barnets egen utsaga eller om föräldern eventuellt påverkat barnet och vill föra ärendet i enlighet med sin syn på saken.²³⁷

Då det gäller straffprocessen ska barnet höras i syfte att erhålla bevis och utreda vad barnet har varit med om. Detta handlar således inte om att barnet ska kunna påverka sin egen ställning, vilket är möjligt i civilprocessen för barn över 12 år, utan fokus ligger på att försöka erhålla någon sorts bevismaterial som t.ex. kan utgöras av barnets berättelse. Av den orsaken måste man betrakta dessa två förfaranden parallellt för att kunna få en bild av hur betydelsefull barnets utsaga egentligen är både i civilprocessen och straffprocessen.²³⁸ Barnets representation kommer inte att diskuteras mera ingående i avhandlingen men på basen av detta får man ändå en uppfattning om svårigheterna kring hörandet och vilka grundläggande faktorer som kan styra utredningen.

4.2 De internationella bestämmelserna om utnyttjandet av ljud- och bildupptagningar och barnets yttranderätt

För att tydligare lyfta fram varför det ansetts nödvändigt att revidera lagstiftningen gällande bevisningen behandlas i detta avsnitt de internationella bestämmelserna för utnyttjandet av ljud- och bildupptagningar i relation till kravet på beaktandet av barnets bästa.

Barnkonventionen och EU-direktivet (2012/29/EU) skapar standardiserade internationella riktlinjer för barns rättigheter.²³⁹ Konventionen ålägger medlemsstaternas domstolar, myndigheter och även lagstiftarna att ta barnets bästa och förmån i beaktande i ärenden som gäller barnet självt.²⁴⁰ Konventionens tredje artikel innehåller också bestämmelser om att barnets hälsa och välfärd måste tryggas. Direktivets bestämmelser är dock riktlinjer för hur de nationella bestämmelserna borde se ut och det är upp till de nationella organen att se till att dessa uppfyller den internationella rätten samt att de tillämpas i den

²³⁶ Se t.ex. *Hirvelä* 2007, s. 48.

²³⁷ *Hirvelä* 2007, s. 48.

²³⁸ I straffprocessen handlar det dock om att barnet i första hand självt ska yttra sig om vad som har hänt eftersom en förälder inte kan uttrycka sig som barnet skulle göra även om barnet hade berättat om händelserna för föräldern.

²³⁹ Se t.ex. *Humppi – Ellonen* 2010, s. 24.

²⁴⁰ Se SHM 2009:30, s. 18. Gällande tillämpandet av principen om att trygga barnets bästa har det uppstått brister och kommittén för barns rättigheter har påpekat att särskilt sexuella övergrepp mot barn skapar ett hinder för att kunna uppfylla barns rättigheter och barnets bästa. (SHM 2009:30, s. 19).

utsträckning som det förutsätts.²⁴¹ EU-direktivets 24.1 a artikel förutsätter att medlemsstaternas lagstiftning säkerställer att ett barn som är brottsoffer hörs med hjälp av ljud- och bildupptagningar, vilket även är ett krav som borde uppfyllas nationellt. Så som framgått tidigare har utnyttjandet av denna metod redan en längre tid varit reglerad i den nationella lagstiftningen men tillämpandet av metoden har blivit klarare först i och med förnyelsen av lagstiftningen. Detta är ändamålsenligt även med tanke på direktivets 2.1 artikel som reglerar att med barn som brottsoffer avses alla personer under 18 år.²⁴² Det som är speciellt intressant med denna diskussion är att det i regeringspropositionen från år 2014 (46/2014) förs fram att direktivet i fråga förutsätter ljud- och bildupptagningar men att det inte ska vara obligatoriskt i alla situationer, vilket framgår ur följande citat: ”Det är inte befogat att ta in en tvingande bestämmelse i den nationella lagstiftningen, eftersom det inte finns något allmänt behov av förfarandet t.ex. i ett sådant fall när en 17-åring är offer för snatteri. Förfarandet knyts till brottets natur och offrets personliga egenskaper, d.v.s. om ett offer som är ett barn har ett specifikt skyddsbehov (Direktivets 22 artikel).”²⁴³ Detta diskuterades ingående redan i kapitel tre men även här framgår det indirekt att det ännu idag förekommer en viss kritik av utnyttjandet av metoden. Utredningen av brott som inte kan läggas under allvarligare brottsrekvisit förutsätter kanske inte ett utnyttjande av ljud- och bildupptagningar. Diskussionen i RP om fallet av snatteri handlar om att barnet som offer i en sådan situation inte är i behov av särskilt skydd med tanke på att denna typ av brott inte är skadlig i samma utsträckning som ett sexuellt övergrepp.²⁴⁴ Vilket även de reviderade bestämmelserna tydligt visar utnyttjas dessa metoder främst i situationer där målsägande råkat ut för sexuellt övergrepp (FöUL 9 kap. 4 § 4 mom. 2 och 3 punkten), vilket kan anses vara ändamålsenligt.

FN:s kommitté för barns rättigheter påpekar dock att barnet om möjligt ska ges möjlighet att höras i alla förfaranden.²⁴⁵ Detta innebär att det är ytterst viktigt att också ett litet barn hörs, vilket framkommit tidigare. Det framgår ur kommitténs kommentarer att barn också i straffrättsliga ärenden där barnet fungerar som målsägande, d.v.s. har blivit offer för ett brott, ska ha rätt att självständigt framföra sina egna åsikter i fallet.²⁴⁶ Gällande barnets

²⁴¹ Bestämmelserna är rättsligt bindande. Se SHM 2009:30, s. 18.

²⁴² RP 46/2014 *rd*, s. 28. Enligt direktivförslaget (KOM 2011/275 artikel 22 skulle det i en sådan situation där barnet är offer för brott alltid vara möjligt att spela in förhöret via ljud- och bildupptagningar i stället för att höra barnet personligen.

²⁴³ RP 46/2014 *rd*, s. 28.

²⁴⁴ RP 46/2014 *rd*, s. 28.

²⁴⁵ Kommitténs kommentarer 2009, Nr 12, punkt 35. (http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRS_12.pdf), läst 12.1.2017.

²⁴⁶ Kommitténs kommentarer 2009, Nr 12, punkt 63. (http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRS_12.pdf), läst 12.1.2017.

deltagande och hörande beskriver kommittén dessa som villkorlösa, vilket betyder att medlemsstaterna inte har någon möjlighet att välja om barnet ska höras eller inte. Den analys som görs av barnet för att fastställa huruvida detta självständigt kan framföra sin berättelse på ett ändamålsenligt sätt utgör grunden för beslutet att barnet ska höras om det visar sig att barnet är kapabelt att framföra sin utsaga.²⁴⁷ Barnets bästa beaktas således inte i det fall att ett barn som skulle kunna framföra sin berättelse inte har getts möjlighet att göra det.²⁴⁸ Här framkommer tydligt hur viktigt det verkligen är att höra barnet men det är uppenbart att det också finns svårigheter att tolka den information man erhåller eftersom det inte redogörs för hur man kan vara säker på att ett barn kan framföra en utsaga. Det är således inte alls oproblematiskt att höra ett riktigt litet barn men om myndigheterna inte ens gör ett försök att erhålla barnets berättelse finns det inte heller något bevis för att barnet inte skulle ha kunnat höras.²⁴⁹

Det är dock svårt att avgöra om ett barn ska kunna höras eftersom FN:s konvention om barns rättigheter och den nationella lagstiftningen gällande barnskydd skiljer sig från varandra (barnskyddslagen 4 kap. 20 § 3 mom.).²⁵⁰ Enligt barnskyddslagen ska ett barn inte höras om förfarandet kan förorsaka skada för barnets hälsa och utveckling. Gällande hörande av barn i barnskyddsärenden har man även ställt sig kritisk till barnets möjlighet att framföra en tillförlitlig utsaga.²⁵¹ Den negativa kritiken grundar sig på att barn enkelt kan styras samt har svårt att skilja på verklighet och fantasi.²⁵² Bestämmelsen i FöUL 4 kap. 7 § 1 mom. som antyder att barnets ålder och utvecklingsnivå ger utrymme för tolkning och ger således inga klara riktlinjer för hur myndigheterna borde förfara. Denna problematik lyfts även fram i polisstyrelsens anvisningar om hur barn borde bemötas under brottsutredningen.²⁵³

Barnens rättigheter och rättsställning inom domstolsväsendet har blivit ett allt mera aktuellt diskussionsämne och de internationella stadgandena förutsätter att man även nationellt fäster mera uppmärksamhet vid detta. Enligt de Godzinsky är det bra att dessa bestämmelser nu har bekräftats i skrift men hur dessa implementeras samt utnyttjas i praktiken återstår att se.²⁵⁴ Sist och slutligen faller ansvaret på domstolen och myndigheterna,

²⁴⁷ Kommitténs kommentarer 2009, Nr 12, punkt 19. Se även *Virve de Godzinsky* Lakimies 6/2015, s. 864.

²⁴⁸ *Virve de Godzinsky* Lakimies 6/2015, s. 864.

²⁴⁹ *Humppi – Ellonen* 2010, s. 101.

²⁵⁰ Se även *Virve De Godzinsky* Lakimies 6/2015, s. 864 och artikelns 33e fotnot.

²⁵¹ *Virve de Godzinsky* Lakimies 6/2015, s. 867.

²⁵² *Virve de Godzinsky* Lakimies 6/2015, s. 867.

²⁵³ Polisstyrelsens anvisningar 2020/2013/5071, s. 1-2.

²⁵⁴ *Virve de Godzinsky* Lakimies 6/2015, s. 875.

d.v.s. att avgöra hur dessa bestämmelser utnyttjas och tillämpas i praktiken. Den materiella rätten kan inte uppfyllas om inte domstolen och beslutsfattarna tar de bestämmelser som berättigar barnet till ändamålsenlig behandling samt jämlikhet i beaktande.²⁵⁵ Om inte rättsväsendet beaktar barnets särställning och rättigheter kan utredningen av ett brott även vara skadlig. Detta förutsätter att det i domstolarna finns tillräckligt sakkunniga personer som verkligen kan behandla dessa ärenden.²⁵⁶ De Godzinsky påpekar att trots att utredningen blivit bättre samt att man verkligen blivit skickligare på att ta barnets bästa i beaktande är det ännu uppenbart att barnets egen berättelse lätt faller i skymundan, vilket leder till att den vuxna trots allt styr processen.²⁵⁷ En annan viktig aspekt i sammanhanget är att de utrymmen som används för hörandet av barn inte uppnår en sådan standard som verkligen skulle kunna trygga barnets bästa, vilket kommer att diskuteras i ett senare skede.²⁵⁸

Trots att ovanstående resonemang långt hänför sig till civilprocessen utesluter det inte att samma skulle gälla även straffprocessen eftersom bestämmelserna om beaktande och hörande av barn är de samma i båda fallen.²⁵⁹ Detta påstående gäller dock främst det praktiska förfarandet. I de följande kapitlen ges en närmare beskrivning av de faktorer som behöver tas i beaktande då ett barn ska förhöras och hur själva förhöret går till. Samtidigt behandlas problematiken gällande domstolens bedömning av bevismaterial.

5 Utförandet av förhör med barn samt bedömningen av bevismaterial

5.1 Tillförlitligheten i barnets berättelse

Eftersom förhöret med barnet görs redan i förundersökningsskedet måste stor hänsyn tas till förhörets uppbyggnad och utförande.²⁶⁰ För att uppnå ett så tillförlitligt förhör med barnet som möjligt ska hörandet utföras direkt efter att en misstanke om att ett brott begåtts har väckts. Om detta fördröjs kan det resultera i att barnet inte i samma utsträckning

²⁵⁵ *Virve de Godzinsky* Lakimies 6/2015, s. 875.

²⁵⁶ *Virve de Godzinsky* Lakimies 6/2015, s. 876.

²⁵⁷ *Virve de Godzinsky* Lakimies 6/2015, s. 877.

²⁵⁸ *Virve de Godzinsky* Lakimies 6/2015, s. 877.

²⁵⁹ *Hirvelä* 2006, s. 26.

²⁶⁰ *Sutorius* 2014, s. 220.

minns själva händelsen och det finns även andra faktorer som kan påverka barnets minnesbilder, vilket kan leda till att händelseförloppet förvrängs.²⁶¹ I lagstiftningen finns ingen reglering gällande tidpunkten när förhöret ska inledas men i polisstyrelsens anvisningar framgår det att man ska inleda utredningsåtgärder omedelbart.²⁶²

Det framkommer att det ofta är svårt att erhålla en tillförlitlig berättelse av barnet om vad som egentligen har hänt, vilket kan bero på metoderna som använts vid utförandet av förhöret.²⁶³ Haapasalo påpekar dock att ett barns berättelse kan tillföra utredningen viktig och värdefull information.²⁶⁴ Detta antyder således att det är viktigt att höra barnet och att förhöret med barnet inte nonchaleras t.ex. på grund av dess ålder.²⁶⁵ Haapasalo tar upp betydelsen av detta då ett barn uppträder som vittne i rättegången. En dylik situation kan jämföras med fall där barnet är målsägande och ska framföra sin berättelse eftersom de problem som kan uppstå är relativt lika i båda fallen. Ett barns berättelse behöver inte heller vara sämre än en vuxens. Haapasalo poängterar även att barn i vissa situationer t.o.m. kan vara noggrannare iakttagare än en vuxen eftersom små barn inte ännu har utvecklat ett särskilt sätt att visualisera sina iakttagelser.²⁶⁶ Enligt Klami kan man inte utgå från att barnets berättelse skulle vara direkt otillförlitlig.²⁶⁷ Trots att barn är mera benägna att påverkas av vad någon annan sagt eller det sätt på vilket frågan har ställts och att ett barns berättelse oftast är kortare än en vuxens kan barnets utsaga inte på den grund anses vara mindre trovärdig.²⁶⁸ Haapasalo framför även motsvarande åsikt i en artikel om bevisning.²⁶⁹ Små barn och även äldre personers berättelser kan vara kortare än unga barns och vuxnas men det som de berättar har ofta ett högt sanningsvärde.²⁷⁰ Denna aspekt

²⁶¹ Se t.ex. *Hirvelä* 2007, s. 94-95, *Hirvelä* 2006, s. 108, RP 190/2002 rd, s. 23. Därför kan man även påstå att den berättelse som erhållits under förundersökningen är mera tillförlitlig.

²⁶² Polisstyrelsens anvisningar 2020/2013/5071, s. 3-4. I FöUL 3 kap. 11 § 2 mom. regleras dock att förundersökningen ska göras skyndsamt i sådana fall där en person under 18 år är misstänkt för ett brott eller om en person utfört en brottslig gärning före denne fyllt 15 år. Denna situation är dock inte den samma som om en person fallit offer för ett brott men tanken är den samma i båda fallen. Trots att det inte finns något reglerat om inledandet av förundersökningsåtgärder då en person fallit offer för ett brott måste anvisningarna följas och en utredning inledas utan dröjsmål. Se även *Jokela* 2012, s. 169.

²⁶³ Se t.ex. *Hirvelä* 2006, s. 108. Se även *Tuominen* 2014, s. 19.

²⁶⁴ *Haapasalo – Kiesiläinen – Niemi-Kiesiläinen* 2000, s. 83.

²⁶⁵ *Humppi – Ellonen* 2010, s. 101. Även i *Advokaatti-lehti* 2/2014 betonas att redan 4-åriga barn kan framföra en lika trovärdig berättelse som en vuxen. Se även *Haapasalo Oikeus* 3/2000, s. 386-388.

²⁶⁶ *Haapasalo – Kiesiläinen – Niemi-Kiesiläinen* 2000, s. 83.

²⁶⁷ Se *Klami* 1992, s. 148.

²⁶⁸ *Mikkola* 2014, s. 55, *Haapasalo Oikeus* 3/2000, s. 386. Ett litet barn som utsatts för ett övergrepp ska även ha rätt att höras i utredningen och i varje enskilt fall bör en analys utföras för att utreda om barnet självständigt kan framföra en tillförlitlig utsaga. Ifall analysen visar att barnet verkligen kan göra detta ska beslutsfattaren ta barnets utsaga i beaktande som en betydande del av bevismaterialet. Det påpekas således att medlemsstaterna måste utveckla ett fungerande system för hur analysen ska göras på ett ändamålsenligt sätt. Se kommitténs kommentarer 2009, Nr 12, punkt 44. (CRC/CGC/12)

²⁶⁹ *Haapasalo Oikeus* 3/2000, s. 390.

²⁷⁰ *Välämäki* RIKU 1/2009, s. 8.

borde således spela en viktig roll vid bedömningen av huruvida man också ska höra små barn. Eftersom lagstiftningen inte ger någon vägledning gällande detta kan man förstå att det uppstår problem beträffande tillvägagångssättet då ett litet barn ska höras.

Det har förstäligt nog funnits delade meningar om huruvida också ett litet barn ska höras och som framkommit tidigare i avhandlingen handlar det främst om att metoderna för att höra ett litet barn inte ännu har uppnått en sådan standard att de skulle fungera tillfredsställande men också om svårigheterna att bedöma barnets talförmåga och förmåga att förmedla berättelser.²⁷¹ Uusitalo diskuterar denna problematik genom att lyfta fram det som även tidigare nämnts i avhandlingen, d.v.s. social- och hälsovårdsministeriets arbetsgrupps betänkande om hörande av barn mellan noll och tre år och rättspsykologernas avvikande åsikter gällande social- och hälsovårdsministeriets anförande. Då man talar om riktigt små barn handlar det således om barn i den här åldern.²⁷² Uusitalo påpekar att trots att det inte finns klara metoder för hur riktigt små barn ska höras har det i småskalig utsträckning utförts undersökningar där domstolen kunnat stödja sin bevisning på information som erhållits av riktigt små barn.²⁷³ De problem som uppstår då riktigt små barn ska höras handlar främst om deras bristfälliga talförmåga. Rättspsykologerna kritiserar även tillvägagångssättet att iakttä ett barns lek, hur de kommunicerar genom lek eller att tolka barnets reaktionsförmåga eller symptom eftersom man ansett att detta inte har fungerat.²⁷⁴ Uusitalo betonar dock att erhållandet av en sanningsenlig berättelse inte kan äventyras på grund av barnets bristande talförmåga och hon framför därför liknande tankegångar som nämns i social- och hälsovårdsministeriets betänkande, d.v.s. att metoderna för hur barn ska höras inte i för stor utsträckning får variera.²⁷⁵ Stöd för detta framkommer också i Haapasalos artikel där hon påtalar att t.o.m. 3-åriga barn har kunnat identifiera bilder lika bra som barn i skolåldern, vilket visar att det inte är oviktigt att höra små barn.²⁷⁶ Denna redogörelse kan dock inte ligga till grund för alla brottsutredningar eftersom hörandet av riktigt små barn inte är oproblematiskt men det framgår tydligt ur ovanstående resonemang att ett barns berättelse inte kan anses vara obetydlig utan det är verkligen viktigt

²⁷¹ Se t.ex. SHM 2009:30, s. 59. Se även *Uusitalo* 2013, s. 68 och *Hirvelä* 1997b, s. 1046-1047.

²⁷² *Uusitalo* 2013, s. 68.

²⁷³ *Uusitalo* 2013, s. 68. Det framgår även ur Humppi och Ellonens undersökning att psykologer och sakkunniga ansett att små barn kan höras förutsatt att det finns fungerande förhörsmetoder. Se *Humppi – Ellonen* 2010, s. 101.

²⁷⁴ *Uusitalo* 2013, s. 68.

²⁷⁵ *Uusitalo* 2013, s. 67.

²⁷⁶ *Haapasalo Oikeus* 3/2000, s. 386. Även Mahkonen framför åsikten att ett barn både har en biologisk och en psykosocial ålder. Se *Mahkonen Lakimies* 6–7/2001, s. 991.

att höra ett barn.²⁷⁷ Tillförlitligheten i ett barns berättelse är således mycket beroende av omständigheterna och förstås hur förhöret med barnet är utfört.

Domstolen är tvungen att avgöra trovärdigheten i barnets berättelse om det inte finns andra bevis som grund för utredningen.²⁷⁸ Berättelsens trovärdighet kan försvagas beroende på vilka uppgifter man har om omständigheterna kring brottet och hur barnet har berättat om händelserna för någon annan.²⁷⁹ Som redan framkommit tidigare måste barnets bästa, dess behov av skydd samt även dess självbestämmanderätt tas i beaktande i fall där barn ska höras.²⁸⁰ Hirvelä konstaterar att själva hörandeprocessen och de metoder som utnyttjas måste garantera att barnet hörs och blir förstått på ett tillräckligt och ändamålsenligt sätt och att förhörsmaterialet då det når domstolen har erhållits på godtagbara grunder även om barnets språkliga uttrycksförmåga inte ännu är så långt utvecklad.²⁸¹ Speciellt gällande förhöret med barnet måste dess ålder och utvecklingsnivå noggrant granskas eftersom både förhörsmetoderna, antalet personer som deltar under förhöret samt andra omständigheter varierar.²⁸² Denna aspekt som gång på gång lyfts fram är verkligen betydande eftersom ett oändamålsenligt utfört förhör är ägnat att skada barnet och detta är således något som definitivt måste tas i beaktande.

Det är också viktigt att ingen större uppståndelse väcks kring själva förhöret.²⁸³ Det påpekas särskilt att vårdnadshavaren så lite som möjligt ska prata om det som skett eftersom det är förundersökningsmyndigheten som ska utföra förhöret.²⁸⁴ Man ska således inte i för stor utsträckning förbereda barnet på själva hörandet. Man kan meddela barnet att det ska besöka ett ställe där man kan prata om olika saker som har hänt. Detta har ansetts vara ett mycket bra förfarande.²⁸⁵ Samma information framkommer även i justitieministeriets handbok vars uppgift varit att ge anvisningar gällande utredningar där barn fallit offer för brott och erbjuda information för föräldrar.²⁸⁶ För att förhöret ska kunna utföras på ett så tillförlitligt sätt som möjligt ska barnet således inte tränas för förhöret och föräldrarna ska

²⁷⁷ Ur Ellonen och Humppis undersökning framgår att det är mycket svårt att ens väcka åtal i fall där barnet inte alls har hörts under förundersökningen. Se *Ellonen – Humppi* 2010, s. 156.

²⁷⁸ *Haapasalo – Kiesiläinen – Niemi-Kiesiläinen* 2000, s. 87.

²⁷⁹ *Haapasalo – Kiesiläinen – Niemi-Kiesiläinen* 2000, s. 87.

²⁸⁰ *Hirvelä* 2006, s. 361.

²⁸¹ Se *Hirvelä* 2006, s. 26-27, 233 och 380.

²⁸² *Hirvelä* 2007, s. 76.

²⁸³ Se t.ex. *Sutorius* 2014, s. 220.

²⁸⁴ Justitieministeriets handbok om barn som brottsoffer 2013, s. 11. (http://www.oikeusministerio.fi/material/attachments/om/julkaisut/esitteita/oikeudellisistaasioista/6KEvBu79T/Lapsi_rikoksen_uhrina_opas_sv.pdf), läst 12.1.2017.

²⁸⁵ Rikosuhripäivystyksen internetsivut: (<http://www.riku.fi/fi/lapsi+rikoksen+uhrina/lapsen+kuuleminen+esitutkinnassa/>), läst 12.1.2017.

²⁸⁶ Justitieministeriets handbok om barn som brottsoffer 2013, s. 11.

inte i onödan prata om vad som hänt eftersom detta kan påverka barnets tankesätt.²⁸⁷ Detta beror på att barn är mycket mottagliga för ledande frågor.

Förhöret med barnet ska alltså inte vara mera ingående än vad omständigheterna kräver och antalet förhörsgånger ska hållas vid ett minimum. Här ser man tydligt det begränsade förfarandet som har att göra med kravet på trygghet av barnets bästa. För att kunna erhålla en fullständig beskrivning av händelseförloppet lönar det sig dock i vissa situationer att höra barnet flera gånger.²⁸⁸ Detta diskuteras närmare lite längre fram. En annan aspekt som redan tidigare förts fram och som bör tas i beaktande är att barnet självklart är obekant med både domstolsförfarandet och begreppen som utnyttjas.²⁸⁹ Att infinna sig i domstolen kan skapa rädsla och en känsla av otrygghet hos barnet. Trots att förhöret utförs utanför själva rättegången kvarstår flera faktorer som bidrar till svårigheterna som uppkommer då den målsägande är ett barn.²⁹⁰ Barnet kan t.ex. känna rädsla för att tala med okända personer och det finns även en möjlighet att barnet upplever att ingen kommer att tro på dess berättelse.²⁹¹

I det här sammanhanget är det värt att påpeka att relativt lite diskussion har förts om hur själva förhöret ska utföras under rättsprocessen och vilka saker som ska tas i beaktande under ett förhör.²⁹² Faktum är att man inom rättsväsendet först i ett relativt sent skede har insett att man inte vet tillräckligt om hur detta ska utföras, vilket följaktligen har ett samband med svårigheterna att tillämpa och följa de givna bestämmelserna om hörande av barn.²⁹³ Det som är mycket intressant då det gäller faktorer som borde beaktas under ett förhör är att högsta domstolen i fallet 2013:96 i enlighet med rättspsykologiska uppfattningar speciellt fäste uppmärksamhet vid det faktum att man inte längre kan grunda trovärdigheten i ett förhör endast på t.ex. hur personen talar, hans/hennes kroppsspråk eller hur personen reagerar känslomässigt i en förhörsituation. Större vikt ska läggas vid

²⁸⁷ Justitieministeriets handbok om barn som brottsoffer 2013, s. 11.

²⁸⁸ Se *Sutorius* 2014, s. 225-226. Se även Brottsoffermyndigheten: Barn och unga som brottsoffer 2015. (http://www.brottsoffermyndigheten.se/Filer/Broschyre/Svenska/Barn_och_unga_som_brottsoffer_uppslag_2015.pdf), läst 23.1.2017. Se även *Sutorius* 2014, s. 225-226.

²⁸⁹ *Haapasalo – Kiesiläinen – Niemi-Kiesiläinen* 2000, s. 83.

²⁹⁰ Det finns dock ingen klar uppfattning om i hur stor utsträckning ett barns framtid påverkas av att barnet utsatts för ett brott men det är uppenbart att det är till skada för barnets utveckling. Sexualbrott riktade mot barn är definitivt de mest problematiska då det handlar om att utreda omfattningen av den skada de kan vålla barnet i fråga. Se *Ellonen (red.)* 2013, s. 71. Det är speciellt de psykiska problemen som kan orsaka de största skadorna.

²⁹¹ *Haapasalo – Kiesiläinen – Niemi-Kiesiläinen* 2000, s. 84.

²⁹² *Tikka*, Haaste-lehden artikkeli 4/2014.

²⁹³ *Tikka*, Haaste-lehden artikkeli 4/2014.

själva berättelsen, hur logisk och oförändrad men också hur detaljerad den är.²⁹⁴ Detta formar således också metoderna för hur ett förhör ska utföras.²⁹⁵

Andra orsaker till att hörandet av barnet bör ske i ett så tidigt skede som möjligt efter det misstänkta brottet är att barnet även kan påverkas t.ex. av sina föräldrar eller möjligen också upplever situationen på ett helt annat sätt i ett senare skede.²⁹⁶ Dessa aspekter är av betydelse för huruvida barnets berättelse kan uppfattas som trovärdig då man avgör om den ska beaktas som bevismaterial. Om det uppstått något fel i förfarandet som inte går att åtgärda i ett senare skede av rättegången måste domstolen avgöra huruvida materialet kan utnyttjas som bevis och ta ställning till hur tungt ett sådant bevismaterial kan väga.²⁹⁷ Eftersom hörandet av barnet sker redan i förundersökningen måste således vissa specifika omständigheter uppfyllas. I fall dessa krav inte uppfylls finns det en möjlighet att förhöret inte kan utnyttjas som bevismaterial i ett senare skede av rättegången, vilket redan diskuterats ovan i samband med den misstänktes rätt.²⁹⁸ Dessa aspekter tydliggör således att förhöret med barnet måste planeras noggrant samt utföras på ett tillförlitligt sätt och att det bör uppfylla vissa kriterier för att barnets berättelse ska kunna utnyttjas som bevismaterial. Därför är det av största betydelse att klargöra för barnets föräldrar att det måste finnas tillräckligt med bevis för att ärendet ska kunna utredas och det straffrättsliga ansvaret för en fällande dom ska uppfyllas.²⁹⁹

5.1.1 Förhörsmetoder och bedömning av bevismaterial

Vilket redan konstaterats ska en brottsutredning där ett barn är målsägande inledas så fort det misstänks att ett brott kan ha begåtts. Inte bara förhöret med barnet utan även läkarundersökningar (och somatiska undersökningar) ska utföras så tidigt som möjligt för att kunna fastställa eller utesluta sexuella övergrepp och andra potentiella fysiska skador. Befintliga bevis kan sedan utnyttjas som tilläggsbevis vid sidan av barnets berättelse för

²⁹⁴ Se Väisänen – Korkman DL 5/2014, s. 723 och 726.

²⁹⁵ I Stakes anvisningar 55/2003 framkommer att man i allt större utsträckning även ska ta i beaktande vittnespsykologisk kunskap. Stakes 55/2003, s. 97-98. Se även *Hirvelä* 2007, s. 19.

²⁹⁶ *Hirvelä* 1997a, s. 102. Minnesbilderna som försvagas är särskilt detaljerna, vilket således kan skapa svårigheter att få en trovärdig och tillräcklig berättelse av barnet.

²⁹⁷ *Hirvelä* 2006, s. 108.

²⁹⁸ *Ellonen* 2013, s. 78. Också om barnet inte vill berätta och man därför inte erhåller en berättelse kan det inte räknas som ett tillförlitligt bevis som utgången i ärendet skulle kunna bygga på. *Sutorius* 2014, s. 186.

²⁹⁹ *Tikka*, Haaste-lehden artikkeli 4/2014.

att styrka ett möjligt övergrepp.³⁰⁰ Domstolen står inför den krävande uppgiften att bedöma hur bevismaterialet ska utnyttjas och att avgöra trovärdigheten i barnets utsaga. Då det gäller bedömningen av bevismaterial kan man i det här sammanhanget lyfta fram en orsak till att domarna i vissa fall ansett att ett personligt hörande är att föredra framom ljud- och bildupptagningar. Eftersom bevisningen utförs redan i förundersökningsskedet är det *inte* möjligt för domstolen att påverka hur tillförlitligt ett barns hörande utförs.³⁰¹ Detta lägger således stor press på myndigheterna och deras samarbete med åklagaren. Ett personligt hörande i domstolen är endast möjligt i ett senare skede av rättegången om t.ex. ljudupptagningarna är bristfälliga.³⁰² Detta förutsätter också att det med beaktande av barnets ålder och utvecklingsnivå finns en möjlighet att höra barnet personligen. I första hand ska man dock försöka se till att bevisen erhållits på ett ändamålsenligt sätt under förundersökningen så att domstolen har en möjlighet att utnyttja dem.

Eftersom det är många faktorer som kan försämra tillförlitligheten av förhöret med barnet, t.ex. en otrygg miljö, nya människor, ovisshet om vad som sker i rättssalen, rädsla men också fel förhörsmetoder kan man anse det vara ändamålsenligt att höra barnet på ett annat ställe genom ljud- och bildupptagningar för att försäkra sig om att förhöret är utfört på ett för barnet lämpligt sätt men även för att kunna ta tillvara barnets utsaga direkt efter att ett brott har skett.³⁰³ Ett personligt hörande flera år efter att ett övergrepp har skett kan vara psykiskt ansträngande för barnet.³⁰⁴

Då det gäller antalet gånger ett barn ska höras har praxis varierat. Enligt allmän kutym ska antalet förhör begränsas till ett fåtal gånger för att inte förorsaka barnet onödig skada.³⁰⁵ Om man i alltför hög grad skyddar barnet kan det dock leda till att man i för stor utsträckning begränsar de åtgärder som kan vidtas och detta kan i sin tur resultera i att själva utförandet av förhöret lider. Diesen & Diesen påpekar således att det i alla situationer kanske inte är så ändamålsenligt att förhöret utförs så fort som möjligt eller så få gånger som möjligt för att uppnå det mest ändamålsenliga resultatet.³⁰⁶ För att åstadkomma ett fungerande system kan det vara nödvändigt att försöka nå en kompromiss

³⁰⁰ Polisstyrelsens anvisningar 2020/2013/5071, s. 4. För att på bästa och snabbaste sätt göra dessa utredningar framgår det ur polisens anvisningar att polisen direkt ska vara i kontakt med sjukhusdistriktet gällande de somatiska undersökningar som gjorts för att så fort som möjligt få barnet till undersökning.

³⁰¹ Se t.ex. *Väisänen* 2013, s. 74.

³⁰² *Hirvelä* 2006, s. 107. Se även *Väisänen* 2013, s. 74.

³⁰³ Se t.ex. *Tikka*, *Haaste-lehden* artikkeli 4/2014.

³⁰⁴ Se t.ex. *Tikka*, *Haaste-lehden* artikkeli 4/2014, *Hirvelä* 2006, s. 379. Detta finns även reglerat i EU-direktivets 23 artikel 3 a punkten.

³⁰⁵ EU direktivets 20 artikel punkt b. Polisstyrelsen anvisningar 2020/2013/5071, s. 7-8. Enligt anvisningarna ska ett förhör med ett barn under 12 år helst ta mindre än en timme i anspråk.

³⁰⁶ *Diesen – Diesen* 2009, s. 194-195.

gällande detta. Med ett litet barn kan det även vara ändamålsenligt att utnyttja den första gången till att bekanta barnet med stället samt personen som ska utföra förhören. Detta görs för att barnet ska känna sig tryggare och kanske vågar berätta om händelserna vid det egentliga förhören.³⁰⁷

Bedömningen av bevismaterial kan indelas i två olika kategorier, bevisprövning samt bedömning av huruvida bevisen är tillräckliga.³⁰⁸ Bevisen väljs och begränsas till det som uppkommit under utredningen och kan i flera fall omfattas av sådana bevis som man inte har klar kännedom om.³⁰⁹ Hirvelä konstaterar att bedömningen av bevis i fall där barn utsatts för sexuellt utnyttjande hänför sig till tillförlitligheten av barnets berättelse.³¹⁰ Bedömningen av denna aspekt är dock enligt rättspsykologin oklar och osäker till sin natur.³¹¹ Vilket framgått tidigare kan man dock inte anse att barnets berättelse helt skulle sakna trovärdighet. Därför är det av stor betydelse vilka metoder som utnyttjas för förhören samt hur myndigheterna utför förhören med barnet eftersom detta inverkar på vilket bevisvärde barnets berättelse får.³¹²

Den metod som främst utnyttjas vid förhör med barn idag är i enlighet med NICHD-metoden (US National Institute of Child Health and Human Development).³¹³ Enligt polisstyrelsens och Stakes 55 anvisningar är detta en metod som utnyttjats i stor utsträckning.³¹⁴ Denna metod anses även uppfylla de krav på förhören som FöUL och RB förutsätter.³¹⁵ Den har utvecklats i USA på grund av att de tidigare förhörsmo­dellerna inte uppfyllde kraven på ändamålsenlig förhörsteknik.³¹⁶ Metoden har enligt undersökningar framstått som fungerande och anses därför vara en bra modell.³¹⁷ NICHD-modellen skiljer sig från andra metoder genom att man använder sig av öppna frågor och således undviker ledande frågor som kan styra barnets svar.³¹⁸ På detta sätt kan man få uppgifter av

³⁰⁷ Polisstyrelsens anvisningar 2020/2013/5071, s. 7. Problemen i dessa ärenden kan alltså härledas till att barnen inte berättar om vålds- eller sexuella övergrepp. Det är särskilt svårt att berätta om händelserna efter sexuella övergrepp. Lapsiuhritutkimuksen tuloksia 2013, s. 124-125. Se även *Sutorius* s. 225-226.

³⁰⁸ *Hirvelä* 2006, s. 237.

³⁰⁹ *Hirvelä* 2006, s. 237.

³¹⁰ *Hirvelä* 2006, s. 498.

³¹¹ *Hirvelä* 2006, s. 498. Se även *Uusitalo* 2013, s. 11.

³¹² Se t.ex. *Uusitalo* 2013, s. 11. Se även *Hirvelä* 1997b, s. 1055.

³¹³ Se t.ex. polisstyrelsens anvisningar 2020/2013/5071, s. 7.

³¹⁴ Polisstyrelsens anvisningar 2020/2013/5071, s. 7, Stakes 55/2003, s. 80.

³¹⁵ *Hirvelä* 2006, s. 368-369.

³¹⁶ Stakes 55/2003, s. 80. Se även polisstyrelsens anvisningar 2020/2013/5071, s. 7.

³¹⁷ Stakes 55/2003, s. 80.

³¹⁸ Detta påpekas även i *Tikka*, Haaste-lehden artikkeli 4/2014. Utnyttjandet av öppna frågor och öppna svar tillämpas på barn men också på vuxna. De vuxna har en förmåga att försöka fundera ut hurdana svar polisen vill ha.

barnet som inte har uppkommit till följd av förhørsledarens sätt att ställa frågor.³¹⁹ Metoden tillämpas dock inte på barn under tre år och om man då man intervjuar barn över tre år märker att man inte lyckas få fram relevant information med hjälp av öppna frågor lönar det sig inte att försätta förhöret.³²⁰ Då det gäller förhör med små barn finns det ytterligare ett viktigt test som undersöker den språkliga nivån hos barnet (NEPSY-testet), vilket omnämns i Stakes anvisningar.³²¹ Utförandet av detta test kräver att personen som utför förhöret i tillräcklig utsträckning känner till metoden men också hur man bemöter barnet.³²²

Det bör ännu påpekas att svårigheterna gällande bedömningen och utförandet av förhöret också grundar sig på att det för ett barn kan vara svårt att fullständigt förstå situationen och kunna berätta vad det har blivit utsatt för.³²³ Sutorius framför följande: ”Rättssystemet är inte anpassat till barnet, till barnets bristande förmåga att förmedla sina erfarenheter, och därmed har barnet svårt att få sina rättigheter tillgodosedda i en process.”³²⁴ Detta handlar dock inte endast om barnets bristande förmåga att berätta vad det har råkat ut för utan saken väcker även svåra känslor hos rättsutövaren.³²⁵ Sutorius påpekar ytterligare att resultatet i ett ärende mycket påverkas av referenserna. Alla har en åsikt om och synpunkt på olika fenomen. Sutorius framhäver således: ”Hur väl anpassad lagstiftningen än är till den aktuella problematiken, är emellertid prövningens kvalitet och resultatets tillförlitlighet alltid beroende av referenserna, d.v.s. av normativa värderingar och allmänna slutsatser.”³²⁶ För att slutsatsen i ett rättsfall inte ska kunna bygga på ovannämnda faktorer krävs således säkrare grundkunskaper om dessa brott och om bemötandet av barnet.³²⁷

³¹⁹ (<http://nichdprotocol.com/finland.pdf>), läst 16.2.2017, s. 151. Denna metod finns att läsa under följande internetadress. <http://nichdprotocol.com/finland.pdf> (läst 16.2.2017).

³²⁰ Stakes 55/2003, s. 80.

³²¹ Stakes 55/2003, s. 80. Se även *Hirvelä* 2006, s. 399.

³²² FöUL 4 kap. 7 § reglerar att ett förhör främst ska skötas av personer som är särskilt förtrogna med uppgiften och i rättslitteraturen betonas att det i första hand är för uppgiften skolade poliser som ska utföra förhören. Speciellt då små barn ska höras krävs det att polisen besitter sådana färdigheter som polisutbildningen möjligen inte innehåller. Se även Stakes 55/2003, s. 119.

³²³ *Sutorius* 2014, s. 157.

³²⁴ *Sutorius* 2014, s. 157.

³²⁵ *Sutorius* 2014, s. 157.

³²⁶ *Sutorius* 2014, s. 150.

³²⁷ *Sutorius* 2014, s. 155.

5.1.2 Svårigheter gällande bedömningen av bevis

Ur polisyrkeshögskolans undersökning (Humppi och Ellonen) gällande tillvägagångssättet vid hörandet av barn framgår det att ärenden där barn utsatts för utnyttjande eller sexuellt övergrepp i många fall avslutas på grund av bristen på bevismaterial.³²⁸ Om bevisningen är för vag och bristfällig leder det till att åtalet förkastas och utredningen läggs ner.³²⁹ För att erhålla tillräckliga bevis krävs myndigheternas aktiva samarbete samt klara metoder för hur förhöret med barnet ska utföras.³³⁰ Detta anknyter till det som nämndes i föregående avsnitt angående vilka metoder som utnyttjas.

Eftersom bedömningen av bevismaterialet och vikten som läggs på barnets berättelse har att göra med hur väl förundersökningsmyndigheterna har utfört förhöret med barnet kommer bedömningen av hur domstolen beaktar barnets berättelse i följande avsnitt att belysas genom två HD fall, där det ena ledde till en friande och det andra till en fällande dom. På grund av det faktum att flera utredningar avslutats eftersom det inte har funnits tillräckligt tillförlitliga bevis kan man ifrågasätta förfaringssättet som myndigheterna tillämpar vid utredningen.³³¹ Detta gäller naturligtvis inte alla situationer eller alla brottsutredningar men som framfördes redan i början av avhandlingen spelar myndigheternas förfarande en stor roll för erhållandet av en trovärdig berättelse av barnet. Det är speciellt viktigt att förhöret utförts väl i fall där den misstänkte verkligen är skyldig. Det finns naturligtvis utredningar som också avslutas på grund av att det inte har skett något brott mot ett barn eller för att man helt enkelt inte har några konkreta bevis.³³² Denna problematik behandlas dock inte mera ingående i denna avhandling.

Det har visat sig vara svårt att bedöma trovärdigheten och bevisvärdet av den utsaga man erhållit av barnet och det verkar inte heller sannolikt att man hittar en entydig lösning inom den närmaste framtiden.³³³ Det är många faktorer som kan påverka ett barns berättelse och trots att psykologer och andra sakkunniga utför förhöret med barnet behöver

³²⁸ Humppi – Ellonen 2010, s. 141 och 165.

³²⁹ Se t.ex. Humppi – Ellonen 2010, s. 89 och 121. Se även Ojala 2012, s. 231.

³³⁰ Edilex Uutiset: (<https://www-edilex-fi.ezproxy.vasa.abo.fi/uutiset/24056?all-words=n%C3%A4yt%C3%B6n+puute+haasteena+lapsiin+kohdistuvissa+v%C3%A4kivalta+&offset=1&perpage=20&sort=relevance&searchSrc=1&advancedSearchKey=528888>), läst 16.2.2017.

³³¹ Det nämns i Ellonen och Humppis utredning att om barnets berättelse inte har erhållits leder det oftast till att åtal inte väcks vilket leder till att en dom inte kan ges. Humppi – Ellonen 2010, s. 89 och 121.

³³² Humppi – Ellonen 2010, s. 89.

³³³ Detta i enlighet med Mikkolas åsikt. Mikkola 2014, s. 67.

detta inte ge ett mera tillförlitligt resultat.³³⁴ Även högsta domstolen i Sverige har konstaterat att det främst är brister i förhöret med barnet som gör att barnets utsaga inte utgör ett tillräckligt bevis för att utgången i ärendet ska leda till en fällande dom, vilket således bekräftar svårigheterna att uppnå tillförlitliga bevis.³³⁵ Detta har gjort det nödvändigt för högsta domstolen i Sverige att specificera hur förhöret med barn ska utföras för att det ska kunna uppnå en tillräcklig nivå av tillförlitlighet.³³⁶ Sutorius framhäver att högsta domstolens främsta uppgift inte är bevisvärderingen, men domstolens avgöranden har skapat en normbildande praxis för bevisvärderingen där målsäganden är ett barn.³³⁷ Denna praxis har uppkommit på grund av de lägre instansernas bristfälliga metoder för utförandet av förhören.³³⁸

Däremot kan man konstatera att NICHD-metoden kan främja förhöret om även de andra aspekterna som krävs av myndigheterna tas i beaktande. Genom att ytterligare förbättra myndigheternas kännedom om dessa brott och hitta ett tillvägagångssätt som främjar barnets bästa och kan uppfylla de moment som en trovärdig berättelse ska innehålla för att kunna utnyttjas som bevis, kan dessa brister åtminstone till en viss del elimineras. För att detta alls ska vara möjligt krävs ett riksomfattande system och att de deltagande myndigheterna verkligen tar ärendena på allvar.³³⁹

5.2 Utnyttjandet av rättspsykologiska utlåtanden

För att kunna sätta sig in i hur ett barn ska höras, hur man ska förhålla sig till ett barns berättelse och olika aspekter som kan förvränga eller påverka berättelsen måste man se problemet ur ett rättspsykologiskt perspektiv. Utförandet av ett tillförlitligt förhör med ett barn kräver även noggranna grundkunskaper om barnets tanke- och minnesfunktioner, sociala färdigheter och dess personliga utveckling.³⁴⁰ Detta skulle förutsätta att det är för ändamålet utbildade psykologer eller sakkunniga som får i uppgift att utföra förhören, vilket redan görs i relativt stor utsträckning.³⁴¹ I en artikel gällande bevisning antyder

³³⁴ Väisänen 2013, s. 75. Se även Haapasalo – Kiesiläinen – Niemi-Kiesiläinen 2000, s. 95 och Mikkola 2014, s. 67.

³³⁵ Sutorius 2014, s. 194.

³³⁶ Sutorius 2014, s. 194-195.

³³⁷ Sutorius 2014, s. 194.

³³⁸ Sutorius 2014, s. 194.

³³⁹ Humppi – Ellonen 2010, s. 123. Bättre sakkännedom och mera fortbildning behövs.

³⁴⁰ Haapasalo Oikeus 2000/3, s. 386.

³⁴¹ RP 127/2013 rd, s. 2. Det framgår tydligt ur RP 127/2013 att en förutsättning för att erhålla en så tillförlitlig berättelse som möjligt är att expertkunnande som kan beakta barnets ålder och utvecklingsnivå och främja barnets bästa ska utnyttjas.

Haapasalo att vittnespsykologin kan vara till hjälp för den som ska utföra förhöret, t.ex. då det gäller själva förhörsmetoden och formulerandet av frågorna.³⁴²

För att lyckas med dessa utredningar krävs det kunskap från flera olika vetenskapsområden. Den juridiska sakkännedomen måste ta inflytande av åsikter inom psykologin, läkarvetenskapen och sociologin.³⁴³ Eftersom ett förhör med ett litet barn speciellt handlar om att förstå barnets utvecklingsnivå och beteendemönster är rättspsykologiska utlåtanden mycket viktiga som tillägg till den juridiska argumentationen.³⁴⁴ Dylika utlåtanden borde användas som stöd vid utredningarna i högre grad än vad som är fallet idag, även om de redan utnyttjas i viss utsträckning. Trots att man kunde anse att utnyttjandet av flera olika vetenskapsområden bidrar till att förbättra utredningarna finns det en del problematiska aspekter även gällande detta.³⁴⁵ Problem uppstår bl.a. eftersom personer som representerar ett vetenskapsområde inte nödvändigtvis kan ta till sig tankesättet inom en annan vetenskap på ett relevant sätt.³⁴⁶ Psykologer kanske inte kan förstå det juridiska tankesättet medan jurister inte nödvändigtvis förstår hur psykologerna drar sina slutsatser om t.ex. orsaker till och följder av specifika händelser.³⁴⁷

Utredningar där barn har fallit offer för övergrepp skapar oftast starka känslor, vilket kan leda till motreaktioner från flera olika håll.³⁴⁸ Rättsvetenskapen och t.ex. psykologin har olika värderingar och sätt att se på saker och det krävs särskild sakkunskap för att förstå båda vetenskapernas tankesätt. En svårighet är huruvida domstolen kan lita på de utlåtanden som givits av psykologer. Som påpekats ovan baserar sig utredningen i dessa ärenden på synpunkter från flera olika vetenskapsområden, vilket gör bedömningen svår. Ovissheten gällande tillförlitligheten av de rättspsykologiska undersökningarna kvarstår och utredningsmetoderna kan ännu anses vara bristfälliga.³⁴⁹ Domstolsväsendet anser sig inte i alltför stor utsträckning kunna lita på de psykologiska undersökningsresultaten utan drar även egna slutsatser på basen av dem. Uusitalo diskuterar denna problematik genom att påpeka följande: ”Tuomari ei halua eikä voikaan ulkoistaa näytönarviointia psykologeille

³⁴² Välimäki RIKU 1/2009, s. 8.

³⁴³ Saranpää DL 4/2008, s. 700. Se även Hirvelä 2006, s. 27.

³⁴⁴ Haapasalo Oikeus 3/2000, s. 386.

³⁴⁵ Saranpää DL 4/2008, s. 700.

³⁴⁶ Saranpää DL 4/2008, s. 700.

³⁴⁷ Sutorius 2014, s. 195. Sutorius framhäver att domstolen dels förespråkar detta men samtidigt ställer sig skeptisk till utnyttjandet av sakkunniga vilket leder till oklarheter. Sveriges högsta domstol avgjorde ett fall, som nämns i NJA 1992, s. 446, där utnyttjandet av sakkunniga inte hade tillämpats i praktiken. Det framgår att sakkunniga anlitas allt mera sällan. Se även Väisänen – Korkman DL 5/2014, s. 738.

³⁴⁸ Saranpää DL 4/2008, s. 700.

³⁴⁹ Uusitalo 2013, s. 13, Diesen – Diesen 2009, s. 159. Se även Hirvelä 2006, s. 404-406.

ja osaamiskeskuksille, joiden ammattitaitoa hänen samanaikaisesti tulee jatkuvasti arvioida ja epäillä. Miten ratkaisu sitten pitäisi perustella nojautumatta liikaa psykologin lausuntoon?”³⁵⁰ Detta antyder att domarna inte är beredda att ge över bedömningen av bevismaterial till andra. Även Klami har lyft fram denna aspekt och poängterar särskilt att domarna har ställt sig kritiska till vittnespsykologernas utlåtanden i dessa situationer, speciellt om en fällande dom endast skulle grunda sig på de rättspsykologiska ställningstagandena gällande barnets berättelse. Enligt domstolens egen åsikt skulle beviset i ett sådant fall inte ha tillräcklig trovärdighet för att kunna resultera i en fällande dom.³⁵¹ Man kan således dra slutsatsen att personer från olika vetenskapsområden inte alltid har tillräcklig kunskap om varandras områden för att kunna förlita sig på utlåtanden som andra experter har gett. Det att domarna har fått mera utbildning inom rättspsykologi kan också leda till att de med sin begränsade kunskap om dessa bedömningskriterier anser sig vara experter på området trots att så inte är fallet.³⁵² Då det gäller denna problematik påpekade Klami redan år 1992 att domstolen måste vara försiktig med att i sin bedömning dra slutsatsen att vittnespsykologernas utlåtanden skulle vara värdelösa.³⁵³ Det är dock intressant att notera att vittnespsykologernas utlåtanden och domarnas utlåtanden och anvisningar gällande bevisbedömningen trots allt inte skiljer sig från varandra i speciellt stor utsträckning.³⁵⁴

Föregående resonemang konkretiseras särskilt i ett fall som avgjorts i Sverige där man tydligt kan se att utnyttjandet av sakkunnigas utlåtanden varierar. Fallet i fråga omnämns i NJA (Nytt Juridiskt Arkiv, avd. 1) från 1992, s. 446.³⁵⁵ Den argumentation som förs nedan grundar sig till stor del på Sutorius åsikter om fallet.³⁵⁶ Trots att det handlar om ett relativt gammalt fall kan man också dra paralleller bl.a. till den artikel som nämndes tidigare där Haapasalo uttalar sig om att vittnespsykologin kan vara till hjälp i dylika fall.³⁵⁷ De fall som tas upp längre fram i avsnittet diskuteras också mot bakgrunden av denna argumentation.

³⁵⁰ *Uusitalo* 2013, s. 13.

³⁵¹ *Klami* 1992, s. 132. Detta framhävs även i högsta domstolens fall 2008:68. Det intressanta med detta fall är att två av de tre utförda förhören med barnet inte har spelats in genom en ljud- och bildupptagning utan barnets utsaga är endast upptagen i skrift, vilket enligt HD gör det svårt att verkligen kunna tolka barnets egen berättelse (punkt 10).

³⁵² *Uusitalo* 2013, s. 13. Diesen & Diesen påpekar att domarna kan dra slutsatser på basen av sin egen erfarenhet av egna barn. *Diesen – Diesen* 2009, s. 164.

³⁵³ *Klami* 1992, s. 133.

³⁵⁴ *Uusitalo* 2013, s. 68. Se även *Gregow*, SvJT 7/1996, s. 513.

³⁵⁵ Se (<https://lagen.nu/dom/nja/1992s446>), läst 11.3.2017.

³⁵⁶ *Sutorius* 2014, s. 169-173.

³⁵⁷ *Välimäki* RIKU 1/2009, s. 8.

Ärendet handlade om att H stod åtalad för sexuellt utnyttjande av sin dotter som var i 13-15 års åldern. Bevisningen som åklagaren hade fört fram bestod t.ex. av förhöret med målsäganden, läkarutlåtanden och sakkunnigförhör med en skolpsykolog. Före dottern framförde att fadern skulle ha utnyttjat henne sexuellt hade hon påstått att hon även blivit våldtagen av två okända män, vilket hon nekade till i ett senare skede. Tingsrätten i fallet ansåg att målsägandens uppgifter var trovärdiga och hennes berättelse resulterade följaktligen i en fällande dom. I hovrätten uppkom tilläggsbevis genom ett sakkunnigutlåtande angående tillförlitligheten och uppkomsten av den målsägandes berättelse. Ur argumentationen framgår följande: ”Enligt den sakkunnige talade flera omständigheter emot att målsägandens uppgifter grundade sig på självupplevda upplevelser, åtminstone beträffande gärningsmannskapet; dessa omständigheter var bl.a. att flera beskrivningar av de sexuella övergreppen var generaliserade, ingen i familjen hade lagt märke till de regelmässiga övergreppen, uppgifterna kunde härröra sig från våldtäkten i skogen eller frivilliga sexuella kontakter, samt en önskan om uppmärksamhet i skolan och att få lämna hemmet förelåg.”³⁵⁸ Högsta domstolen konstaterade däremot att målsägandes utsaga var trovärdig. De ansåg att berättelsen var lång, detaljerad och väldigt sammanhängande. Domstolens motivering till detta framgår ur följande citat: ”Domstolen menade även att det allmänt sett finns anledning att se särskilt strängt på brott som riktar sig mot en underårig dotter, varför brottet var att bedöma som grovt”.³⁵⁹ Man kan konstatera att domstolen nog behandlade den sakkunniges utlåtande men det har poängterats att domstolen alltid måste göra en självständig bedömning och inte kan utgå från det som psykologiska experter framför.³⁶⁰ Domstolen hänvisade i detta sammanhang till följande formulering: ”Vid sin värdering av expertutlåtande bör domstolen utgå ifrån att det inte är fråga om tillämpning av någon exakt vetenskap och därtill alltid beakta risken för att en expert identifierar sig med en av parterna”.³⁶¹ Domstolen tog alltså inte i någon större utsträckning den sakkunniges utlåtande i beaktande utan avgjorde fallet utgående från sin egen bedömning av fallet. Högsta domstolen påpekar trots detta att psykologiska experter kan vara till nytta i trovärdighetsbedömningen och att man eventuellt i samarbete med dem i högre grad kan uppmärksamma felkällor men att det noggrant ska prövas om behov av att utnyttja sakkunniga föreligger.³⁶²

³⁵⁸ Sutorius 2014, s. 170.

³⁵⁹ Sutorius 2014, s. 171.

³⁶⁰ Sutorius 2014, s. 171.

³⁶¹ Sutorius 2014, s. 171-172.

³⁶² Sutorius 2014, s. 172.

Detta tyder på en viss skepsis gällande utnyttjandet av sakkunnigas utlåtanden. Anlitandet av sakkunniga och deras utlåtanden skulle dock kunna utgöra värdefull tilläggsinformation för domstolarna då de avgör huruvida barnets berättelse är tillförlitlig eller inte.³⁶³ Detta framgår även ur ovanstående fall trots att domstolen inte beaktade dessa utlåtanden. Sutorius påpekar att man i Sverige efter denna dom har ställt sig väldigt kritisk till utnyttjandet av sakkunniga, vilket har lett till att man utnyttjat dem väldigt sällan.³⁶⁴ Det intressanta är dock att Sutorius uppfattar domstolens rekommendationer i fallet som motsägelsefulla. Domstolen drog slutsatsen att sakkunniga psykologer inte behövdes men samtidigt säger detta ovannämnda prejudikat att sakkunniga ska utnyttjas. Sutorius påstår att man kanske även ur prejudikatet kan utläsa en rekommendation i fallet om att sakkunniga bör utnyttjas då barnets berättelse utgör det viktigaste bevismaterialet.³⁶⁵

Mot den här bakgrunden står det klart att domstolen inte är tvungen att ta sakkunnigas utlåtanden i beaktande eftersom avgörandet i ärendet handlar om en rättslig bedömning. En domare behöver således inte grunda sin dom på rättsmedicinska eller sakkunnigutlåtanden utan ska enligt den finska lagstiftningens RB 17 kap. 1 § 2 mom. även pröva andra omständigheter som har framkommit i ärendet.

Det finns dock omständigheter där det kunde vara till fördel att utnyttja sakkunniga vid utförandet av förhör eller att åtminstone använda deras utlåtanden som hjälpmedel. Man kunde också förvänta sig att utredningens kvalitet och förhörets tillförlitlighet skulle öka i och med användningen av sakkunniga.³⁶⁶ Det behöver dock nämnas att det inte alltid är en självklarhet att sakkunnigutlåtanden är ändamålsenliga, vilket framgår ur följande diskussion. Hörandet av små barn är väldigt krävande och förutsätter ytterst god kunskap om ett barns utveckling. Ur Haapasalos artikel framgår det specifikt att barn under skolåldern har begränsade möjligheter att förstå tids- och platsbegrepp och att utnyttjandet av sakkunniga därför skulle vara av stor betydelse.³⁶⁷ Trots att dessa rättspsykologiska utlåtanden skulle vara viktiga för utredningen poängterar Haapasalo att man inte kan dra en klar slutsats på basen av dessa utlåtanden eftersom alla situationer är olika.³⁶⁸ Inte ens sakkunniga kan i alla situationer på rätt sätt avgöra om ett barns berättelse är trovärdig eller inte.³⁶⁹ Detta bekräftar svårigheterna med att bedöma nytta av sakkunnigutlåtanden.

³⁶³ Sutorius 2014, s. 172.

³⁶⁴ Sutorius 2014, s. 172.

³⁶⁵ Sutorius 2014, s. 172. Ellonen (red.) 2013, s. 77.

³⁶⁶ Se t.ex. SHM 2009:30, s. 54.

³⁶⁷ Haapasalo Oikeus 3/2000, s. 387.

³⁶⁸ Haapasalo Oikeus 3/2000, s. 390.

³⁶⁹ Väisänen 2013, s. 75. Se även Haapasalo – Kiesiläinen – Niemi-Kiesiläinen 2000, s. 95.

Barnets berättelse anses dock ofta vara tillförlitlig och av värde vid bedömningen om barnet hörts med hjälp av ändamålsenliga metoder och eventuella faktorer som kunnat förorsaka fel i undersökningen tagits i beaktande. Genom utnyttjandet av rättspsykologiska utlåtanden kan man möjligen få tydligare riktlinjer för hur man ska tolka olika situationer.³⁷⁰

I det här sammanhanget är det viktigt att ytterligare framhålla att det trots allt inte hjälper att en sakkunnig utför förhöret eller bistår polisen om det inte finns fungerande metoder för att utföra ett förhör.³⁷¹ Det är dock ett faktum att en mera tillförlitlig berättelse sannolikt kan erhållas genom att en sakkunnig utför förhöret, vilket även FöUL 4 kap. 7 § 2 mom. reglerar. För att ett förhör ska kunna utföras i enlighet med det ovannämnda förutsätter det således att möjligheten att utnyttja sakkunniga föreligger. Förhöret blir otillförlitligt och riskerar att få ett lågt bevisningsvärde om personer som inte utbildats för ändamålet utför förhöret.³⁷²

På basen av detta kan man fastställa att de rättspsykologiska utlåtandena borde ges tillräckligt värde vid bedömningen av bevismaterial. Trots att det finns delade meningar om huruvida dylika utlåtanden ska utnyttjas framgår det dock tydligt att de kan bidra till att ge utredningen och bedömningen av bevismaterial en klarare grund. Dessa utlåtanden kan således utgöra ett värdefullt tillägg för bedömningen.³⁷³ Även Korkman påpekar att de sakkunnigas utlåtanden får en betydande roll i dessa ärenden.³⁷⁴ Orsaken till att det finns delade meningar om dessa utlåtanden är som redan nämndes främst det faktum att domstolen vid sin bedömning av bevismaterial inte är tvungen att beakta dessa utlåtanden. Därför är det nödvändigt att även lyfta fram relativt nya fall som högsta domstolen i Finland avgjort vilka bygger på just utnyttjandet av sakkunniga och beaktandet av deras utlåtanden. I HD:s fall 2013:97 har det påpekats att erhållandet av en riktigt tillförlitlig berättelse av ett barn kan förutsätta rättspsykiatrisk kännedom.³⁷⁵ Trots att så är fallet är det möjligt att de rättspsykologiska utlåtandena inte tar fram aspekter som verkligen bevisar att ett sexuellt övergrepp har ägt rum, vilket leder till att domstolen kan ta en annan linje vid bedömningen. Detta var situationen i HD:s fall 2014:48 där det ur de rättspsykologiska utlåtandena framkom att det inte fanns bevis för att barnet utsatts för sexuellt

³⁷⁰ Se t.ex. *Haapasalo Oikeus* 2000/3, s. 390.

³⁷¹ *Haapasalo Oikeus* 2000/3, s. 387.

³⁷² Se t.ex. *Humppi – Ellonen* 2010, s. 121-122.

³⁷³ Se HD 2014:48, punkt 45.

³⁷⁴ *Korkman DL* 1/2015 rättsfallsanalys, s. 209.

³⁷⁵ HD 2013:97, punkt 8 i högsta domstolens argumentation.

övergrepp.³⁷⁶ Utlåtandena stödde således inte ett övergrepp men man kunde inte heller dra slutsatsen att inget övergrepp skulle ha kunnat ske.³⁷⁷ Trots detta ansåg domstolen att de resterande bevisen, barnets berättelse samt de andra personernas utsagor, stödde misstanken om att ett sexuellt utnyttjande hade skett, vilket ledde till en fällande dom. Enligt Korkmans analys av dessa två rättsfall har barnets berättelse uppfattats som trovärdig trots att det redan i HD:s argumentation i fallet från 2014 framkommit att berättelsen erhållits genom ledande frågor och möjligen mammans påverkan, vilket i rättspsykologiska utlåtanden hade lyfts fram som en försvagande faktor vad beträffar tillförlitligheten av barnets berättelse.³⁷⁸ Rättspsykologiska utlåtanden kan dock även ge en viss vägledning vid avgörandet huruvida ett brott verkligen har skett, eftersom man inte heller kan förbise möjligheterna att den misstänkte kan vara oskyldig.

En annan aspekt som gör bedömningen svår är hur olika beteendemönster och avvikelser ska beaktas. Ur fallet från 2013:97 (punkt 7) och även fallet från 2014 (punkt 16) framgår det att man inte har kunnat avgöra huruvida ett visst beteende hos barnet grundat sig på ett sexuellt utnyttjande eller om det handlat om ett normalt beteendemönster hos ett litet barn. Det framgår även ur de rättspsykologiska utlåtandena från fallet 2014:48 att bevis inte kunde läggas fram på grund av barnets ålder.³⁷⁹ Denna aspekt gällande barnets beteende har lyfts fram i fallet eftersom den kunde ha varit av betydelse vid bedömningen av huruvida ett sexuellt övergrepp hade skett och kunde ha påverkat avgörandet i ärendet. I fallet i fråga var denna aspekt betydande för avgörandet trots att den inte borde ha beaktats.³⁸⁰ I fallet 2013:97 hade A varit mycket ångestfylld och lidit av beteendesymptom. Här tolkades symptomen som ett möjligt normalt beteende i och med att målsäganden var tonåring.³⁸¹ Detta fall ledde även till en friande dom eftersom man inte hade kunnat bevisa att något brott hade skett. I fallet från 2014 hade barnet däremot betett sig på ett mera sexuellt sätt än vad som förväntas av ett barn i den åldern. Det som dock präglade dessa beteendemönster var att man inte på basen av dem kunde avgöra huruvida de verkligen uppkommit till följd av t.ex. ett sexuellt övergrepp. Däremot har HD i fallet 2014 i sin argumentation kommit fram till att symptomen som hade fortsatt hos den målsägande i stor utsträckning stärkte åtalet. Här poängterar således Korkman att HD i fallet från år

³⁷⁶ HD 2014:48, punkt 46.

³⁷⁷ HD 2014:48, punkt 46.

³⁷⁸ Korkman DL 1/2015 rättsfallsanalys, s. 216-217.

³⁷⁹ HD 2014:48, punkt 46. Se Korkman DL 1/2015 rättsfallsanalys, s. 204.

³⁸⁰ Korkman DL 1/2015 rättsfallsanalys, s. 216.

³⁸¹ HD 2013:97, punkt 44.

2014 hade tagit en annan linje än i det tidigare fallet från år 2013. Trots att det i anvisningar finns riktlinjer om hur beteendemönster ska beaktas kan således domstolen avvika från dessa. Beträffande fallet från år 2014 har dock Korkman fört fram kritiken att denna praxis kanske inte är att föredra eftersom den går emot de undersökningar och anvisningar som har gjorts gällande hur barnets berättelse ska bedömas.³⁸²

Syftet med att presentera dessa rättsfall var att tydliggöra svårigheterna med att utnyttja rättspsykologiska utlåtanden samt att lyfta fram domstolens egna bedömningskriterier. Dessa fall belyser också domarens möjlighet att välja en egen bedömning om det finns andra bevis som styrker att ett brott har skett.

I följande kapitel diskuteras myndigheternas förfarande mera ingående, speciellt vilka brister som uppkommit i deras förfarande samt deras utnyttjande av sakkunniga.

6 Myndigheternas förfarande och brister som uppkommit vid hörandet av barn under förundersökningen

6.1 Allmän inledning gällande brister vid myndigheternas förfarande

Då man bekantar sig med de tidigare och nuvarande bestämmelserna i lagstiftningen gällande de utredningsåtgärder som ska vidtas i ett ärende där ett barn är målsägande kan man se en utveckling mot mera ändamålsenliga bestämmelser. I dagens läge kan man betrakta bestämmelserna gällande hörande av barn och hur myndigheterna ska bemöta barnet som riktgivande men trots att dessa bestämmelser kan anses vara tillfredsställande rent innehållsmässigt, delvis tack vare EU-direktivet, kan förundersökningsmyndigheten, åklagaren och domstolen som dömer i ärendet ha svårigheter vid tillämpningen av dem.

De brister som kommer att framföras i detta kapitel är sådana som hänför sig till bestämmelser som diskuterats tidigare i avhandlingen, d.v.s. FöUL 4 kap. 7 §, 9 kap. 4 § men också RB 17 kap. 24 §. Även bestämmelserna om myndigheternas (förundersökningsmyndighetens och åklagarens) samarbete och förfarande i FöUL 5 kap. är av betydelse och diskuteras därför också i detta sammanhang. Trots att de brister som tas upp här uppdagades före revideringen av lagstiftningen år 2016 handlar det om faktorer som överlag kan inverka negativt på en utredning. Genom att studera dessa brister får man en insikt i

³⁸² Korkman DL 1/2015 rättsfallsanalys, s. 217.

myndigheternas okunskap att hantera vissa situationer och man kan tydligt se avsaknaden av ett system för hur myndigheterna borde förfara i dessa ärenden. Bristerna framhäver även varför det är av största betydelse att tillämpa de givna bestämmelserna och anvisningarna. Diesen & Diesen påpekar att de brister som uppdragats i utredningarna dock inte förekommer i alla situationer men att de trots allt är så vanliga att de tyder på ett regelbundet återkommande problem och en viss inkompetens hos dem som handhar ärendena.³⁸³ I början av nästa avsnitt diskuteras förundersökningsmyndighetens och åklagarens samarbete och därefter redogörs närmare för de brister som kan påverka en utredning.

6.2 Myndigheternas förfarande

Enligt FöUL 2 kap. 1 § utförs förundersökningen av polisen.³⁸⁴ Polismyndigheten har som förundersökningsmyndighet det största ansvaret för inledandet och utförandet av förundersökningen. Särskilt undersökningsledaren ansvarar för förundersökningen och har som främsta uppgift att utreda de åtgärder som måste vidtas.³⁸⁵ Till dennes uppgifter hör att inleda utredningen samt sedan avsluta den, att avgöra i vilken riktning utredningen ska föras och hur kraven på utredningen ska uppfyllas. I sista hand är det också utredningsledaren som ansvarar för vilka utredningsåtgärder som vidtas. Även då det gäller hörandet av barn ska utredningsledaren ta ställning till vem som ska utföra förhöret, speciellt i situationer där det kan bli aktuellt att utnyttja sakkunniga.³⁸⁶ Anlitandet av sakkunniga är dock något som kan förorsaka problem, vilket diskuteras i avsnitt 6.3 som behandlar brister som ofta förekommer vid hörandet av barn.

Trots att polisen i huvudsak utför förundersökningen har även åklagaren i dessa brottsutredningar en betydande roll eftersom det är åklagarens uppgift att se till att alla förberedelser inför huvudbehandlingen har gjorts på ändamålsenligt sätt. Till åklagarens uppgifter hör således att efter avslutad förundersökning och före åtalsprövningen reda ut om

³⁸³ Diesen – Diesen 2009, s. 130.

³⁸⁴ Hirvelä 2007, s. 67. Då det gäller misstänkta övergrepp mot barn samarbetar social- och hälsovården, polisen, åklagaren, domstolen samt parternas biträden under brottsutredningen.

³⁸⁵ Hirvelä 2007, s. 67.

³⁸⁶ Hirvelä 2007, s. 67-68. Denna sakkunniga kan vara t.ex. en psykolog, barnläkare eller barnpsykiater. Hirvelä 2007, s. 76.

förundersökningen har utförts tillräckligt noggrant, avgöra om bevismaterialet är tillräckligt samt vid behov begära en tilläggsutredning i enlighet med FöUL 15 § 2 mom.³⁸⁷

Samarbetet mellan polisen och åklagaren under förundersökningen lägger grunden för en lyckad utredning och ett så tillförlitligt slutresultat som möjligt.³⁸⁸ Orsaken till att samarbetet måste fungera är att polisens förundersökning inte endast gäller utredandet av ett potentiellt brott utan även fungerar som en förberedande utredning för åtalsprövningen.³⁸⁹ De bevis som erhållits under förundersökningen ska således användas under huvudbehandlingen, vilket förutsätter en tillräckligt noggrant utförd förundersökning.³⁹⁰ Särskilt FöUL 5 kap. reglerar polismyndighetens samt åklagarens skyldighet att samarbeta. Hirvelä påpekar att detta samarbete tidigare fungerat i viss utsträckning men att det även behövs ett system som ger riktlinjer för hur samarbetet verkligen ska utföras.³⁹¹ Eftersom ett riksomfattande system har saknats betyder det att också förfaringssätten varierat på olika ställen.³⁹² Detta har även ett samband med att bestämmelserna gällande samarbetet inte har innehållit någon aspekt som skulle förutsätta ett aktivare samarbete. Hirvelä konstaterar också att polisens och åklagarens samarbete inte tydligt framgår ur hennes undersökningsmaterial, vilket ytterligare ger en antydning om hur otydligt detta samarbete varit.³⁹³ I en del fall har åklagaren inte fått någon information om ärendet före själva förundersökningen varit avslutad, i andra fall har åklagaren fått en del uppgifter men det har inte lett till ett starkare samarbete mellan myndigheterna.³⁹⁴ En tredje möjlighet har varit att samarbetet fungerat ytterst effektivt och polisen och åklagaren aktivt har diskuterat hur utredningen i ärendet ska framskrida, vilket borde vara fallet i alla ärenden.³⁹⁵

FöUL 5 kap. 1 mom. (805/2011) reglerar dock att polisen är tvungen att underrätta åklagaren om att ett brott har skett, vilket således borde förutsätta ett aktivare samarbete mellan dessa myndigheter.³⁹⁶ Eftersom samarbetet visat sig fungera aningen bristfälligt skulle

³⁸⁷ Se t.ex. *Ellonen (red.)* 2013, s. 16, *Humppi – Ellonen* 2010, s. 27, *Hirvelä* 2007, s. 67, *Hirvelä* 2006, s. 354-355. Åklagaren väcker åtal ifall det finns sannolika skäl för att ett brott har begåtts. Åtal väcks dock inte om det inte finns tillräckliga bevis, om det inte har skett ett brott, åtalsprövningen har preskriberats eller om åklagaren inte har rätt att väcka åtal, vilket även tidigare lyftes fram. *Humppi – Ellonen* 2010, s. 27.

³⁸⁸ *Ellonen (red.)* 2013, s. 16.

³⁸⁹ Se *Ellonen (red.)* 2013, s. 16.

³⁹⁰ *Ellonen (red.)* 2013, s. 16.

³⁹¹ *Hirvelä* 2006, s. 356. SE även *Hirvelä* 2007, s. 68.

³⁹² Se *Humppi – Ellonen* 2010, s. 32.

³⁹³ *Hirvelä* 2007, s. 68. *Hirvelä* 2006, s. 558.

³⁹⁴ *Hirvelä* 2007, s. 68-69.

³⁹⁵ *Hirvelä* 2007, s. 69.

³⁹⁶ FöUL 5 kap. 1 mom. (754/2010, idag (18.11.2016/988) gäller samarbetet mellan åklagaren och polisen. Denna bestämmelse där polisen åläggs att underrätta åklagaren om ett brott där ett barn är målsägande och offer ska därmed kunna anses självklar. Se *Hirvelä* 2007, s. 68.

det redan tidigare ha krävts ett system som skulle förbättra samarbetet mellan myndigheterna. För att samarbetet ska fungera och underrättelsen som görs till åklagaren ska ha tillräcklig effekt måste även åklagaren aktivt delta i processen. Eftersom polisens anmälningsskyldighet till åklagaren gällande inledandet av en förundersökning vid ett misstänkt brott mot ett barn ska anses vara självklar räcker det inte med att åklagaren endast registrerar denna information utan åklagaren ska även själv aktivt inleda samarbetet med polisen då ett dylikt fall uppdragas.³⁹⁷ Den ovannämnda bestämmelsen medför att undersökningsledaren måste samarbeta med åklagaren och redan i början av förundersökningen klargöra vad ärendet gäller och vilka eventuella utredningsåtgärder som kommer att vidtas.³⁹⁸ Även FöUL 5 kap. 3 § innehåller stadganden om att förundersökningsmyndigheten ska underrätta åklagaren om att ett brott har skett, om brottets art förutsätter det, men också meddela hur förundersökningen framskrider, vilket således förutsätter ett tydligare samarbete mellan dessa myndigheter. Tolkningen av bestämmelsen är dock beroende av ärendets art och omfattning, vilket även framgick ovan. I klartext betyder detta att förundersökningsmyndigheten måste underrätta åklagaren om inledandet av en förundersökning om dessa två instanser tillsammans utgående från sina befogenheter har kommit överens om att dessa brott ska omfattas av underrättelseskyligheten. Det framkommer dock inte i bestämmelserna att detta specifikt ska gälla ärenden där barn blivit offer för vålds- eller sexualbrott men i riksåklagarämbetets arbetsgrupps rapport från år 2013 ingår en uppräkningslista av de brott vilka åklagaren bör underrättas om.³⁹⁹

Åklagarens möjligheter att följa med under förundersökningen har således blivit bättre i och med revideringen av förundersökningslagen år 2011. Eftersom en ändamålsenlig utredning har ett samband med hur förundersökningsmyndigheten och åklagaren har samarbetat är det också av betydelse att åklagaren fått ta del av förhöret och eventuellt själv har deltagit under förhöret med barnet. Social- och hälsovårdsministeriets betänkande 2009:30 visar att förfarandet där åklagaren deltar i utfärdandet av undersökningsplanen och hörandet av barnet gör det möjligt för honom/henne att ställa tilläggsfrågor vid samma tillfälle som polisen utför förhöret.⁴⁰⁰ Det är även polisens och åklagarens uppgift att diskutera den skada som utredningen eller hörandet kan orsaka barnet samt hur tillförlitlig barnets berättelse kan anses vara.⁴⁰¹ Detta borde förutsätta att barnets bästa verkligen tas i beaktande. Ur betänkandet framgår det att förfarandet i ärenden där åklagaren aktivt

³⁹⁷ Hirvelä 2007, s. 68.

³⁹⁸ Ellonen (red.) 2013, s. 14.

³⁹⁹ Riksåklagarämbetets rapport nr 7:2013, s. 11-12.

⁴⁰⁰ SHM 2009:30, s. 40.

⁴⁰¹ Ellonen (red.) 2013, s. 18.

har deltagit under själva förhöret med barnet och ytterligare har kunnat ställa frågor har visat sig vara gynnsamt för utgången i ärendet.⁴⁰² Åklagaren spelar således en allt aktivare roll och har också ett större ansvar för att se till att förundersökningen är ändamålsenligt utförd.⁴⁰³ Problem kan uppstå om åklagaren trots allt inte deltar i utredningen i tillräcklig utsträckning eller inte känner till ärendet tillräckligt bra. Enligt social- och hälsovårdsministeriets betänkande krävs det definitivt flera sakkunniga och specialiserade åklagare på flera orter än vad det finns idag för att en utredning ska uppfylla de krav som ställs och för att man ska kunna försäkra sig om att förfarandet är likadant på alla orter.⁴⁰⁴ Betänkandet klargör att även om det tidigare gjorts ändringar i lagstiftningen och man i större utsträckning har tagit dessa fall på allvar uppkommer ännu problematiska situationer som försvagar barnets rättsställning och leder till att barnets bästa inte uppnås.⁴⁰⁵ Det är dock värt att notera att det sedan social- och hälsovårdsministeriets betänkande har skett ytterligare förändringar i lagstiftningen gällande både samarbetet mellan myndigheterna och utförandet av hörandet under förundersökningen som lett till förbättringar, vilket framgått i de föregående kapitlen.

Det framgår ur betänkandet att kompetensnivån hos de myndigheter som deltar i utredningen gällande övergrepp mot barn varierar kraftigt.⁴⁰⁶ Detta kan leda till att utredningen inte uppnår den nivå som skulle kunna förutsättas.⁴⁰⁷ Detta gäller specifikt också kontakten mellan myndigheterna samt möjligheten för dem som deltar i brottsutredningen att kontakta myndigheten. De enskilda organisationerna som deltar i utredningen saknar således en organiserad verksamhet som skulle vara planerad och fungerande.⁴⁰⁸ I samband med detta kan igen FöUL 4 kap. 7 § lyftas fram där det regleras att hörandet av barn ska skötas av personer som är förtrodda med uppgiften. Enligt social- och hälsovårdsministeriets betänkande är detta dock ohållbart eftersom det visat sig att förfarandet inte tillämpas på det sätt som lagen förutsätter.⁴⁰⁹ Denna utredning visade även att de som ansvarar för handhavandet av dessa ärenden behöver ytterligare utbildning gällande hörandet av barn och själva utredningens uppbyggnad.⁴¹⁰ De största problemen hänför sig således till utredarnas bristande kompetens att utföra ett ändamålsenligt förhör med barnet, vilket i hög

⁴⁰² SHM 2009:30, s. 39.

⁴⁰³ Jokela 2012, s. 172.

⁴⁰⁴ SHM 2009:30, s. 40 och 57.

⁴⁰⁵ SHM 2009:30, s. 51.

⁴⁰⁶ SHM 2009:30, s. 51.

⁴⁰⁷ SHM 2009:30, s. 51.

⁴⁰⁸ SHM 2009:30, s. 51.

⁴⁰⁹ SHM 2009:30, s. 40.

⁴¹⁰ SHM 2009:30, s. 48.

grad beror på knappa resurser och avsaknaden av tillräcklig fortbildning.⁴¹¹ Förutom detta finns det variationer i myndigheternas förfaringssätt samt i förhörpraxis.⁴¹² Detta diskuteras närmare i följande kapitel.

6.3 Betydelsen av sakkunniga utredare och brister i utredningar där barn fallit offer för brott

I dessa ärenden är det viktigt att alltid utreda huruvida ett barn *kan höras* men också *vem* som ska sköta hörandet, vilket förutsätter att man även utreder på vilket sätt hörandet ska gå till. I enlighet med FöUL 4 kap. 7 § 2 mom. ska hörandet skötas av personer som är specialiserade på detta område. Om det uppkommer oklara situationer gällande hur förhöret ska utföras eller huruvida utredningsåtgärder överhuvudtaget kan vidtas på grund av barnets ålder eller utvecklingsnivå, är det enligt bestämmelsen möjligt för polisen att även rådfråga läkare eller andra sakkunniga.⁴¹³ Detta innebär att polisen har möjlighet att rådfråga sakkunniga i svåra situationer eftersom den kunskap och kompetens som polisen besitter eventuellt inte i alla situationer uppfyller de krav som ett förhör med ett litet barn kräver.⁴¹⁴ Följaktligen kan även rättspsykologiska utlåtanden vara av stor betydelse för bedömningen av bevismaterialet.⁴¹⁵

Hirvelä (2007) påpekar dock att utnyttjandet av sakkunniga eller specialutbildade personer inte är nödvändigt i alla situationer eftersom förundersökningsmyndighetens utredare i många fall har tillräcklig sakkännedom i ärendet.⁴¹⁶ Det framgår ur litteraturen att det främst är för ändamålet utbildade poliser som utför förhören och med hänvisning till detta konstaterar Hirvelä att polisernas förhörsteknik och skolning är tillräckliga åtminstone då det gäller att förhöra barn i skolåldern, vilket förespråkar utnyttjandet av t.ex. sakkunniga psykologer då *små barn* ska höras.⁴¹⁷ Detta är dock ingen självklarhet eftersom det inte

⁴¹¹ SHM 2009:30, s. 51.

⁴¹² Ellonen (red.) 2013, s. 115.

⁴¹³ Detta förfarande utnyttjas främst om förundersökningsmyndigheten anser det nödvändigt och hörandet inte kan utföras av polisen i tillräcklig utsträckning. Om tillräckligt kunniga personer inte finns att tillgå är det upp till undersökningsledaren att tillsätta en sakkunnig att utföra hörandet, vilket även framgick i föregående kapitel.

⁴¹⁴ Aaltonen 2009, s. 18.

⁴¹⁵ Detta framförs även i Stakes 55/2003, s. 120. Det inbandade förhöret kan således trygga parternas rättsskydd och genom att förhöret är bandat kan t.ex. förhörsmetoderna styrkas som ostridiga i ett senare skede.

⁴¹⁶ Hirvelä 2007, s. 77.

⁴¹⁷ Hirvelä 2007, s. 77. Se även Ellonen (red.) 2013, s. 93.

finns reglerat i lag vilken kompetens som verkligen krävs.⁴¹⁸ Trots att poliser i vissa situationer kan ha tillräcklig kompetens att utföra ett förhör med ett barn, åtminstone då äldre barn ska höras, framgår det ur social- och hälsovårdsministeriets betänkande att man måste diskutera möjligheten att utnyttja sakkunniga även vid förhör av äldre barn.⁴¹⁹ Detta stöder sig också på RP 127/2013 där det framgår att en förutsättning för att erhålla en så tillförlitlig berättelse som möjligt är att man utnyttjar experter för att de på ett annat sätt kan beakta barnets ålder och utvecklingsnivå och därigenom kan främja barnets bästa.⁴²⁰ Man kan således dra slutsatsen att specialarrangemang där sakkunniga bör utnyttjas främst används då det handlar om att höra barn under skolåldern eftersom det uttryckligen i sådana fall behövs specialkunskap men det utesluter inte att det även skulle vara nödvändigt att utnyttja sakkunniga vid förhör av äldre barn.⁴²¹ Det framgår även ur EU-direktivets 34 och 35 artikel att endast sakkunniga har rätt att sköta utredningar där barn utsatts för sexuella övergrepp. Detta hänför sig till ovanstående resonemang som klargjort att de som ansvarar för utredningen är skyldiga att se till att den utförs av för ändamålet utbildade personer och i vissa fall kan kräva att sakkunniga kopplas in oberoende av barnets ålder.

Humppi och Ellonens undersökning lyfter fram en mycket intressant aspekt i diskussionen om betydelsen av vem som utför förhöret. Ur undersökningen framgår det att polisen inte har haft tillräckliga resurser för att kunna utföra ett ändamålsenligt förhör samt att de i vissa fall själva avgjort om ett barn har kunnat höras eller inte.⁴²² Det framgår även att det sällan funnits möjlighet att utnyttja sakkunniga eller specialutbildade personer, vilket lett till att även poliser som saknat för ändamålet lämplig utbildning i vissa fall har varit tvungna att utföra förhöret.⁴²³ På basen av detta kan man konstatera att de metoder som finns att tillgå inte har tillämpats i den utsträckning som man kan förutsätta i dylika fall och man har inte kunnat garantera att en ändamålsenlig utredning har utförts. Dessa problem hänför sig till det faktum att förundersökningen i ett ärende där ett barn

⁴¹⁸ Sutorius 2014, s. 220.

⁴¹⁹ SHM 2009:30, s. 57.

⁴²⁰ RP 127/2013, s. 2. Detta framkommer även i SHM 2009:30, s. 54.

⁴²¹ Hirvelä 2007, s. 77. Orsaken till att specialkunnande behövs särskilt vid förhör med yngre barn är att den språkliga utvecklingsnivån kan variera.

⁴²² Humppi – Ellonen 2010, s. 112.

⁴²³ Humppi – Ellonen 2010, s. 122-123. Den kompetens som behövs då ett förhör med barn utförs beaktas på olika sätt beroende på förundersökningsmyndighet trots att lagstiftningen förutsätter att personer förtrogna med dylika uppgifter ska sköta hörandet. Se SHM 2009:30, s. 40. Social- och hälsovårdsministeriets arbetsgrupp gjorde år 2008 en mycket intressant förfrågan till sjukvårdsdistriktens ungdomspsykiater. Det framkom att trots att dessa personer fått skolning fanns det sådana som inte hade en tillräcklig grund för utförandet av utredningsåtgärder på barn. De metoder som utnyttjades speciellt i dessa ärenden var dock i enlighet med Stakes anvisningar. Följaktligen finns det stora problem också gällande skolningen inom sjukvårdsdistrikten. Se SHM 2009:30, s. 45.

utsatts för sexuellt övergrepp måste inledas omedelbart, vilket betyder att även hörandet måste utföras i ett tidigt skede. Eftersom detta är vad som förutsätts har förundersökningsmyndigheten inte haft möjlighet att vänta alltför länge på att få tillgång till en sakkunnig person.⁴²⁴ Orsaken till att man inte kan vänta speciellt länge är att barnets minne och möjligheter att föra fram sin berättelse kan försvagas men också påverkas av yttre faktorer, t.ex. föräldrarnas påverkan. Praxis gällande detta har dock varierat beroende på var i landet fallet behandlats, vilket tyder på ett inkonsekvent system som leder till att ärenden utreds på olika sätt. Detta har även framkommit i Humppi och Ellonens undersökning.⁴²⁵ Den huvudsakliga orsaken till dessa problem är den rådande resursbristen. I social- och hälsovårdsministeriets betänkande framhävs att de enheter som utför dessa utredningar ska ha tillräckligt med resurser för att kunna utföra ändamålsenliga utredningar.⁴²⁶ Eftersom det har uppkommit varierande praxis i polismyndighetens förfarande gällande vem som ska höras har syftet med lagen om ordnandet av utredningar av sexualbrott mot barn (1009/2008) varit att försöka förtydliga detta.⁴²⁷ Orsaken till att man velat lyfta fram detta problem är att de tidigare nationella bestämmelserna inte har uppfyllts i den grad det skulle kunna förutsättas.⁴²⁸ Också EU-direktivets bestämmelser förespråkar att resurserna bör vara tillräckliga i de enheter där det krävs, vilket innebär att detta borde tas i beaktande i allt större utsträckning även nationellt.⁴²⁹

Enligt Humppi och Ellonens undersökning hänför sig den varierande praxis som förekommit i myndigheternas förfarande till frågan huruvida utredarna anser sig ha tillräcklig kunskap om dessa brott och utredningar.⁴³⁰ Det är således uppenbart att polisens kunskande gällande utredningarna och hörandet i dessa brott har varierat.⁴³¹ En del har ansett sig vara väldigt insatta i dessa fall medan andra medgett att deras kunskaper är bristande, vilket i en förhörssituation kan vara förödande för ärendets fortsatta beredning. Ur undersökningen framgår det att poliser utfört förhör med mindre barn trots att de inte själva ansett sig ha tillräcklig kompetens för att utföra hörandet.⁴³² De specialarrangemang som

⁴²⁴ Se Humppi – Ellonen 2010, s. 117 och 123.

⁴²⁵ Humppi – Ellonen 2010, s. 117. Se även Ellonen (red.) 2013, s. 114.

⁴²⁶ SHM 2009:30, s. 52.

⁴²⁷ SHM 2009:30, s. 54.

⁴²⁸ Korkman 2006, s. 79.

⁴²⁹ EU-direktivet från år 2012 framhäver särskilt att medlemsstaterna ska se till att de som utför dessa utredningar verkligen har den kunskap om hur brottsoffret ska bemötas som behövs (artikel 25 och 26).

⁴³⁰ Humppi – Ellonen 2010, s. 121.

⁴³¹ Humppi – Ellonen 2010, s. 121.

⁴³² Humppi – Ellonen 2010, s. 121. Med detta kan man påvisa att hörandet inte har utförts på ett tillräckligt tillförlitligt sätt i alla situationer, vilket även betyder att den viktigaste delen av brottsutredningen och även utgången av ärendet kan vara hotade. Skillnaderna som uppstod i intervjuerna som Humppi och Ellonen utförde var beroende av stadsort, utredningsgrupp men också de enskilda utredarna.

godkänts gällande en brottsutredning där barn utsatts för sexualbrott förutsätter färdigheter som juridik- eller polisutbildningen eventuellt inte direkt lär ut även om den här typen av brott verkligen skulle förutsätta tillräcklig utbildning i och kunskap om frågor som gäller just detta område.⁴³³ Enligt undersökningen hade specialutbildade poliser ansett sig ha tillräcklig kompetens för att förhöra barn över sex år. Det framgick dock inte om de verkligen i praktiken kunnat utföra förhöret på ett sätt som hade gynnat barnet.⁴³⁴ Humppi och Ellonens undersökning innehöll även intervjuer med poliser som ansåg att barn under sex år inte borde förhöras av polisen eftersom ett sådant förhör kräver större psykologisk kunskap.⁴³⁵ Risken med att en person som inte utbildats för uppgiften utför förhöret är således att felaktiga beslut kan fattas och att en oskyldig eventuellt blir dömd eller att en skyldig inte döms. Det handlar kanske inte om att en polis inte skulle kunna utföra förhöret utan snarare om polisens okunskap om hur ett barn ska behandlas.⁴³⁶ Ur intervjumaterialet som presenteras i undersökningen framgår det även att det inte finns enskilda utredningsgrupper som sköter om dessa fall utan det kan variera från fall till fall.⁴³⁷ I undersökningen påpekas dock att skillnaderna i utredningarna kan härledas till förundersökningslagen där det framgår att det i varje enskilt fall är utredningsledaren som avgör vilka utredningsåtgärder som ska vidtas.⁴³⁸ Alla ärenden kräver inte samma åtgärder, vilket är förståeligt.

Även inrikesministeriet gjorde år 2008 en förfrågan där man ville utreda hur polisen på de 24 kontaktade polisstationerna hade tillämpat undersökningsåtgärderna i ärenden där barn hade utsatts för sexualbrott.⁴³⁹ I denna förfrågan skulle meddelas hur många utredare stationen hade, hurudan skolning de hade fått samt vilken typ av utbildning som skulle behövas. Ur svaren framgick det att de flesta poliser hade gått en kurs som ordnats på polishögskolan. Det konstaterades dock att mera skolning i hörandet av barn och utförandet av själva förhöret skulle vara nödvändig. Vad beträffar platsen där barnet skulle höras hade man på alla polisstationer ordnat tillfälliga avskilda utrymmen och det framgick att inrikesministeriets anvisningar hade uppfyllts. Polisen har som tidigare nämnts möjlighet att ansöka om tjänstehjälp men det framkom att detta hade utnyttjats främst i situationer

⁴³³ Aaltonen 2009, s. 18. Ifall inte för ändamålet utbildade personer utnyttjas, (speciellt gällande hörandet av riktigt små barn) kan det resultera i att ett otillräckligt förhör försvagar den fortsatta behandlingen av ärendet.

⁴³⁴ Humppi – Ellonen 2010, s. 121.

⁴³⁵ Humppi – Ellonen 2010, s. 121-122.

⁴³⁶ Humppi – Ellonen 2010, s. 121.

⁴³⁷ Humppi – Ellonen 2010, s. 111. Se även Ellonen (red.) 2013, s. 114.

⁴³⁸ Ellonen (red.) 2013, s. 123 och 100, Hirvelä 2007, s. 67-68.

⁴³⁹ Se SHM 2009:30, s. 48.

där yngre barn hade hörts, vilket antyder att sakkunniga hade anlåtats åtminstone i vissa situationer.⁴⁴⁰ Även här påpekades det att ett tydligare samarbete mellan närliggande myndigheter är av största betydelse för att kunna möjliggöra en ändamålsenlig brottsutredning där ett barn är målsägande.⁴⁴¹

Det faktum att det inte varit möjligt att utnyttja sakkunniga på alla orter har i vissa fall försvagat utredningen.⁴⁴² I det följande redogörs för hur man kan se på möjligheten att utnyttja sakkunniga. I större städer finns det ett rikare utbud av tjänster och flera sakkunniga medan det på mindre orter inte bara sker färre brott utan eventuellt också finns mindre personalresurser. Diesen & Diesen lyfter fram en väldigt intressant aspekt beträffande hur kvaliteten på brottsutredningarna varierar. De påpekar att om man skulle göra en analys gällande kvaliteten på utredningarna i dessa ärenden på olika orter skulle man tydligt kunna se att "[m]indre polisdistrikt tycks ha bättre förutsättningar att nå goda resultat än större".⁴⁴³ Detta grundar sig på att det på mindre orter finns färre ärenden att utreda. Diesen & Diesen påpekar även att det som eventuellt saknas i kompetens i större städer kompenseras av att det på mindre orter finns färre personer som jobbar med dessa ärenden.⁴⁴⁴ Det är eventuellt möjligt att dra dylika paralleller för att på en allmän nivå se skillnaderna mellan små och stora orter. Man kan dock inte utgå från att det på alla små och stora orter skulle vara på det sätt som beskrivs ovan. Ur Humppi och Ellonens undersökning framgick det däremot att utredarna i större städer i högre grad hade deltagit i tilläggutbildning, vilket visar att förhållandena varierar.⁴⁴⁵ Om det under utredningarna inte finns tillgång till för ändamålet särskilt utbildade personer beror det sannolikt på resursbrist och för få möjligheter till vidareutbildning.⁴⁴⁶

Den problematik som beskrivs ovan belyser en stor del av de brister som uppkommer i dessa brottsutredningar, vilket lyfter fram betydelsen av EU-direktivets bestämmelser som i dagens läge borde uppfyllas i mycket högre grad. Utnyttjandet av personal som saknar den behövliga utbildningen för att höra ett barn kan även leda till att barnets rättskydd samt straffrättsliga skydd försvagas och det är möjligt att den erhållna utsagan bygger på felaktigt utförda förhörsmetoder eller bristfälliga frågeställningar, vilket leder till att bevismaterialet inte räcker till en fällande dom.⁴⁴⁷ Det framgår ur de intervjuer med

⁴⁴⁰ SHM 2009:30, s. 48.

⁴⁴¹ SHM 2009:30, s. 48.

⁴⁴² Humppi – Ellonen 2010, s. 112-115.

⁴⁴³ Diesen – Diesen 2009, s. 123.

⁴⁴⁴ Diesen – Diesen 2009, s. 123.

⁴⁴⁵ Humppi – Ellonen 2010, s. 111.

⁴⁴⁶ Humppi – Ellonen 2010, s. 112.

⁴⁴⁷ Diesen – Diesen 2009, s. 130.

poliser som ingår i Humppi och Ellonens undersökning att den stora utmaningen gällande dessa brottsutredningar handlar specifikt om förundersökningens varierande nivå.⁴⁴⁸ Det faktum att förhöret utförs på olika sätt beroende på ort tyder på avsaknaden av ett riksomfattande system.⁴⁴⁹ Ändringen av lagen beträffande utförandet av utredningar som gäller sexualbrott mot barn innebär en stor förbättring då det gäller anlitaandet av sakkunniga och utnyttjandet av rättspsykiatrisk hjälp.⁴⁵⁰ Förbättringarna i myndigheternas verksamhet hänför sig också till att även misshandel som riktas mot barn ska omfattas av lagens bestämmelser. Redan tidigare har rättspsykiatriska undersökningar varit en del av förundersökningen men i och med ändringen förbättras möjligheten till rättspsykiatriska undersökningar. Statlig finansiering möjliggör att universitetssjukhusdistrikten anslår större bidrag och anställer mera personal för utförandet av undersökningar gällande misshandel.⁴⁵¹

6.4 Brister vid inledandet av förhöret

Ur föregående avsnitt framgick tydligt de svårigheter som förekommer gällande utnyttjandet av sakkunniga. En annan viktig aspekt gäller frågan huruvida de målsägande ska höras eller inte. Det finns också fall där myndigheterna inte har brytt sig om att höra barnet.⁴⁵² Det bör dock påpekas att alla fall är olika och olika sätt att få fram bevismaterial behövs men det att själva hörandet har lämnats ogjort i flera fall kan ha varit negativt med tanke på ärendets fortsatta utredning.⁴⁵³ Som orsaker till att barnet inte har hörts har angetts att barnet varit för litet eller att annat bevismaterial har funnits att tillgå. Även i situationer där de uppgifter som uppdragats kring brottet har varit mycket vaga har man ansett att bevismaterialet inte varit tillräckligt för väckande av åtal.⁴⁵⁴ Man har följaktligen inte inlett andra utredningsåtgärder för att erhålla något annat bevismaterial.⁴⁵⁵ Den sistnämnda orsaken kan dock vara helt berättigad om det verkligen inte har begåtts något

⁴⁴⁸ Humppi – Ellonen 2010, s. 114.

⁴⁴⁹ Humppi – Ellonen 2010, s. 99. Trots att Humppi och Ellonen undersökte tre olika städers förfaranden kan man tydligt se variationerna i utredningarna.

⁴⁵⁰ Kan läsas ur RP 127/2013, s. 5.

⁴⁵¹ RP 127/2013, s. 5. Detta gäller lagen om ordnande av utredningar av sexualbrott mot barn (1009/2008). Lagen trädde ikraft 1.1.2009.

⁴⁵² Diesen – Diesen 2009, s. 121.

⁴⁵³ Humppi – Ellonen 2010, s. 100.

⁴⁵⁴ Diesen – Diesen 2009, s. 130. Se även Humppi – Ellonen 2010, s. 106 och 156.

⁴⁵⁵ Annat material som är ytterst viktigt är sakkunnigutlåtanden som kan grunda sig på av läkare utförda somatiska undersökningar, dokumentation av fysiska skador eller rättspsykiatriska undersökningar. Humppi – Ellonen 2010, s. 96.

brott eller om själva anmälan om brott är ogrundad. En annan orsak till att en undersökning läggs ner kan vara att man anser det meningslöst att förhöra barnet eftersom det inte har kunnat berätta om händelserna för sina föräldrar tillräckligt noggrant och kanske inte heller under ett förhör utfört av en polis kommit fram med något nytt.⁴⁵⁶ Här kan även påpekas att det finns situationer där t.ex. den misstänkte har erkänt brottet, vilket lett till att man ansett att barnet inte behöver höras.⁴⁵⁷ I huvudbehandlingen har dock den åtalade ändrat sin utsaga och bestridit sin skuld. I dylika fall har problem uppstått om barnet inte har hörts eftersom det kanske inte finns andra bevis att tillgå och ett personligt hörande eventuellt inte är ändamålsenligt.⁴⁵⁸

En utredning kan också påverkas av att en vårdnadshavare har möjlighet att inverka på utredningsmöjligheterna, vilket kan ha vissa nackdelar. En förälder kan önska skydda sitt barn från all myndighetskontakt, vilket t.ex. tar sig uttryck i att föräldern vägrar hämta barnet till förhör.⁴⁵⁹ Diesen & Diesen påpekar dock att en vårdnadshavare inte har möjlighet att förhindra att barnet hörs eftersom det är allas skyldighet som kallas till polisförhör att delta.⁴⁶⁰

Eftersom dessa utredningar ofta kännetecknas av en brist på bevismaterial kan det vara av stor betydelse att så många utredningsåtgärder som möjligt inleds för att man ska få en helhetsbild av fallet. Detta kan anses nödvändigt med tanke på att erhållandet av en tillförlitlig berättelse av barnet är av största betydelse.⁴⁶¹ Som även framkommit i tidigare kapitel är det problematiskt att höra riktigt små barn.⁴⁶² Det har dock framförts att det kunde vara ändamålsenligt att höra även mindre barn om det fanns lämpliga förhörsmetoder.⁴⁶³ Man har följaktligen inte ännu kommit till klarhet om hur dylika metoder borde vara utformade för att fungera vid hörandet av små barn. För att kunna försäkra sig om att alla barn ska ha möjlighet att föra fram sin åsikt ska dock myndigheterna i mån av möjlighet utföra ett förhör med barnet eftersom barns utvecklingsnivå kan variera och det

⁴⁵⁶ Diesen – Diesen 2009, s. 130, polisstyrelsens anvisningar 2020/2013/5071, s. 6.

⁴⁵⁷ Ellonen (red.) 2013, s. 77.

⁴⁵⁸ Ellonen (red.) 2013, s. 77. Problem kan uppstå om det i dessa situationer inte finns t.ex. läkarutlåtanden eller tecken på fysiska skador.

⁴⁵⁹ Diesen – Diesen 2009, s. 131. Vårdnadshavaren kan anse att barnet borde glömma det inträffade för att slippa en lång utredningsprocess.

⁴⁶⁰ Diesen – Diesen 2009, s. 131. Vårdnadshavaren kan dock försöka påverka barnet att inte berätta något om det skedda, vilket kan styra utredningen i negativ riktning.

⁴⁶¹ Se t.ex. Humppi – Ellonen 2010, s. 99.

⁴⁶² Humppi – Ellonen 2010, s. 101. Enligt undersökningen har ansetts att 4-åringar inte i tillräcklig utsträckning kan ge en tillförlitlig utsaga. De har svårt att skilja mellan verklighet och fantasi och minns inte händelser lika detaljerat som äldre barn. Detta gäller även riktigt små barn som eventuellt inte kan framföra några klara åsikter. Ett barn som är aningen äldre kan däremot bättre yttra sig om saker som sker omkring den. Det senaste, se Haapasalo Oikeus 3/2000, s. 390.

⁴⁶³ Se t.ex. Humppi – Ellonen 2010, s. 101.

kan vara möjligt att erhålla åtminstone ett förhör, oberoende av om det sedan kan utnyttjas eller inte.⁴⁶⁴

Det finns också olika situationer där barn kan bli offer för sexual- eller utnyttjandebrott, vilka också har en inverkan på hur utredningen utförs. Brott som sker inom familjen kommer mera sällan till polisens kännedom än sådana som ägt rum utanför familjen och detta har påverkat i vilken utsträckning dessa barn har hörts då de har varit målsägande. Humppi och Ellonens undersökning visar att barn har hörts som målsägande i 65 % av de ärenden där en vuxen varit misstänkt för brott som skett utanför familjen. Däremot i fall där sexualbrott drabbat barn inom familjen hördes endast 39% av barnen som fungerade som målsägande.⁴⁶⁵ Detta resultat grundar sig sannolikt på det faktum att det oftast har handlat om mycket små barn som utnyttjats sexuellt inom familjen och dessa har inte kunnat förhöras i samma utsträckning. Eftersom det i dylika fall sällan finns andra bevis för brottet än barnets egen berättelse skulle det vara ytterst viktigt att kunna höra även mindre barn.⁴⁶⁶

Då det gäller frågan huruvida ett barn ska höras eller inte är det uppenbart att det saknas ändamålsenliga förfaringssätt och att förhören med barn i många fall är bristfälliga.⁴⁶⁷ Det finns många faktorer som kan försvaga tillförlitligheten av ett förhör med ett barn. Det kan dels handla om myndigheternas sätt att utföra förhöret och ställa de rätta frågorna men också om barnets förmåga att framföra en sådan berättelse som kan få ett tillräckligt stort juridiskt bevisvärde.⁴⁶⁸ Diesen & Diesen påpekar att åklagarna i brott där barn utsatts för sexuella övergrepp kan bli försiktiga om de inte har den kunskap som krävs, vilket nämndes i föregående avsnitt.⁴⁶⁹ Diesen & Diesen framhäver följande: ”I rädsla för att använda ledande frågor använder förhørsledaren mekaniska ”nycklar” (”vad brukar ni göra...?) eller tjat. Detta fungerar aldrig. Om och när man kommer in på det svåra området, själva den misstänkta övergreppssituationen, visar man ofta en missriktad välvilja mot barnet. I stället för att gå vidare och få in fler detaljer anser man sig nöjd med att barnet vagt bekräftat misstanken.”⁴⁷⁰ Detta förfarande förekommer speciellt i situationer där personer eller utredare som inte utbildats för uppgiften förhör barnet eftersom de inte känner till hur metoden ska utnyttjas och hur man ska förfara för att erhålla en tillförlitlig

⁴⁶⁴ Humppi – Ellonen 2010, s. 101.

⁴⁶⁵ Humppi – Ellonen 2010, s. 100.

⁴⁶⁶ Humppi – Ellonen 2010, s. 100. Se även SHM 2009:30, s. 58-59.

⁴⁶⁷ Diesen – Diesen 2009, s. 132.

⁴⁶⁸ Diesen – Diesen 2009, s. 101.

⁴⁶⁹ Diesen – Diesen 2009, s. 132. Se även Hirvelä 2006, s. 560.

⁴⁷⁰ Diesen – Diesen 2009, s. 132.

berättelse. Om den metod som används inte är ändamålsenlig kan det resultera i att man inte erhåller tillräckliga bevis och att utredningen läggs ner. Ett dylikt förhör utfört av personer som inte är tillräckligt insatta i förhörsmetoden kan även leda till att slutresultatet blir felaktigt, vilket inte gynnar utredningsprocessen för den misstänktes del om denne verkligen är oskyldig.⁴⁷¹ Detta bekräftar att mera kunskap om förhörsmetoderna är nödvändiga.⁴⁷² I en studie utförd av Julia Korkman (2006) diskuteras ingående just denna problematik gällande de personer som utför förhöret samt sättet på vilket förhöret är utfört.⁴⁷³ Hon betonar starkt att så länge som de personer som hör barn inte i tillräckligt hög grad tar de anvisningar som ska uppfyllas i beaktande kommer situationen inte att förändras.⁴⁷⁴ Det skulle därför vara särskilt viktigt att satsa på mera utbildning för de personer som ansvarar för förhör med barn för att kunna förenhetliga förfarandet vid förhören och förbättra situationen.⁴⁷⁵

7 Barnahusmodellen och dess framtidsutsikter

7.1 Betydelsen av barnahusmodellen

Revideringen av förundersökningslagens och rättegångsbalkens bestämmelser har gjort att speciellt bestämmelserna gällande hörande av barn har förbättrats, åtminstone i teorin. De största svårigheterna som uppkommit i dessa utredningar handlar om inkonsekvens vid utförandet av förhöret med barnet och utnyttjandet av sakkunniga personer som förhørsledare, vilket även framgick i föregående kapitel. Det framkommer dock att ingen situation är den andra lik, vilket således innebär att olika förfaringssätt behövs i olika ärenden.⁴⁷⁶ Därför kan man inte begränsa sig till ett enda förfaringssätt som skulle användas i alla situationer men de grundläggande aspekterna bör vara lika för alla myndigheter som deltar i utredningen.⁴⁷⁷ Lagstiftningens bestämmelser och de anvisningar som har utfärdats angående hörandet av barn borde således kunna utgöra en grund för hur myn-

⁴⁷¹ Se t.ex. *Humppi – Ellonen* 2010, s. 122. Detta kan även leda till att en oskyldig person döms.

⁴⁷² Julia Korkman lyfter fram detta i sin studie om vad man ska undvika då man hör barn. Korkman anser att problem även uppstår om förhörspersonerna inte kan anpassa sitt språk till barnets sätt att tala. *Korkman* 2006, s. 77.

⁴⁷³ *Korkman* 2006, s. 77.

⁴⁷⁴ *Korkman* 2006, s. 79.

⁴⁷⁵ *Korkman* 2006, s. 78.

⁴⁷⁶ *Humppi - Ellonen* 2010, s. 115.

⁴⁷⁷ *Humppi - Ellonen* 2010, s. 115.

digheterna ska förfara. Trots att de sakkunniga och myndigheterna är förtrogna med inrikesministeriets och polisstyrelsens anvisningar som gäller hörandet av barn samt Stakes anvisningar finns det, vilket framkommit tidigare, inte ett entydigt sätt att utföra förhöret. Skillnaderna i de olika förhörssituationerna kan t.ex. bero på att barnets utvecklingsnivå och intelligens varierar, vilket således förutsätter att för situationen ändamålsenliga förhörsmetoder tillämpas.⁴⁷⁸ Trots att samma förfaringssätt inte kan utnyttjas i alla situationer skulle dock myndigheternas praxis kunna förenhetligas. Utredningen borde överlag göras grundligare och på ett mera systematiskt sätt.⁴⁷⁹

Sutorius påpekar att det i den svenska rättegångsbalken och förundersökningskungörelsen inte regleras var ett förhör med barnet ska äga rum, inte ens att det ska hållas hos polisen.⁴⁸⁰ Den finländska lagstiftningen innehåller inte heller några klara riktlinjer för var förhöret ska utföras. Sutorius poängterar att något som starkt inverkar på hur framgångsrikt man erhåller en berättelse av ett barn är hur väl förhørsledaren lyckas skapa tillit till barnet.⁴⁸¹ Detta har ett samband med skapandet av en trygg miljö. Hon framhäver att det skulle vara gynnsamt att utföra förhöret i barnets hem istället för hos polisen, vilket dock skulle vara svårt att förverkliga eftersom de praktiska kraven i sådana fall inte skulle uppfyllas.⁴⁸² Barnahuset modellen främjar dock ett aktivt samarbete mellan myndigheterna och möjliggör att förhöret kan utföras i en miljö som bättre stödjer barnets bästa eftersom barnet inte behöver besöka vare sig polisen, socialrådgivningen eller ett sjukhus utan all nödvändig undersökning kan skötas från ett och samma ställe.⁴⁸³ Eftersom det i Finland saknats ett riksomfattande system för hur förhöret med barnet ska utföras har man även här inlett ett projekt i syfte att införa modellen, vilket diskuteras i följande avsnitt.

På Island, i Sverige, Norge och även på Åland tillämpas redan denna metod som en del av brottsutredningar där barn är målsägande.⁴⁸⁴ Barnahuset modellen har utvecklats för att kunna utreda misstänkta fall av misshandel eller sexualbrott, vilka riktar sig mot barn, genom att koncentrera utredningen till ett och samma ställe men också för att kunna

⁴⁷⁸ Humppi - Ellonen 2010, s. 115. Förhörssituationerna är alltid olika eftersom barns utvecklingsnivå och intelligens varierar och det finns alltid en del andra aspekter som också påverkar utgången. Utvecklingsnivån varierar, vårdnadshavarens närvaro under förhöret kan ha negativ effekt, barnet kan även skydda sina egna föräldrar om föräldern är misstänkt för brottet, myndigheternas förfaringssätt samt förhörspraxis kan variera.

⁴⁷⁹ Sutorius 2014, s. 203.

⁴⁸⁰ Sutorius 2014, s. 221.

⁴⁸¹ Sutorius 2014, s. 221.

⁴⁸² Sutorius 2014, s. 221.

⁴⁸³ Sutorius 2014, s. 221.

⁴⁸⁴ SHM 2009:30, s. 49-50. På Åland har barnahuset modellen varit en del av brottsutredningen i fall där ett barn fallit offer för sexuellt utnyttjande.

minska de samarbetsproblem som förekommer mellan myndigheterna.⁴⁸⁵ Modellen har varit i bruk på Island sedan år 1998.⁴⁸⁶ I regeringspropositionen 127/2013 påpekas att modellen ska tillämpas med beaktande av de lokala förhållandena och lokala behov men också av den rådande lagstiftningen.⁴⁸⁷ Hela utredningen sker under samma tak där alla myndigheter som är involverade arbetar tillsammans.⁴⁸⁸ De myndigheter som ska fungera som en multiprofessionell arbetsgrupp i dessa ärenden är bl.a. polisen, åklagaren, barnskyddsmyndigheten och hälsovården.⁴⁸⁹ Tanken med modellen är att både läkarundersökningar, andra undersökningar och själva hörandet av barnet ska utföras på samma ställe. Denna metod bidrar till att utredningen kan förverkligas på bästa möjliga sätt och gör det möjligt att lättare hänvisa barnet t.ex. till fortsatt vård efter slutförd utredning.⁴⁹⁰ För att denna modell ska fungera är det viktigt att alla myndigheter är medvetna om de andra myndigheternas arbetsuppgifter och agerande, vilket betyder att också de enskilda myndigheternas rutiner ska vara bekanta.⁴⁹¹ Eftersom flera olika instanser är involverade i dylika ärenden är det naturligt att dessa har lite olika uppfattning om hur barnets bästa ska tas i beaktande. Följaktligen kunde barnhusmodellen vara en möjlighet att uppnå en mera enhetlig praxis.⁴⁹² Ett av modellens syften är i själva verket att ta barnets bästa i beaktande i allt större utsträckning, vilket borde underlättas om alla utredningar kan koncentreras till ett och samma ställe.⁴⁹³

Enligt barnhusmodellen ska ett skilt rum med direktkontakt till rättssalen planeras för utförandet av förhöret. I det inledande skedet utförs barnets utredningstekniska förhör av polisen och barnskyddsförhöret av socialmyndigheten. Medan barn i normala fall kan höras av flera myndigheter möjliggör barnhusmodellen att förhöret utförs av en psykolog som är specialiserad på förhörsteknik, d.v.s. en socialarbetare eller en kriminolog.⁴⁹⁴

⁴⁸⁵ Hirvelä 2007, s. 74. Hirvelä 2006, s. 360.

⁴⁸⁶ Hirvelä 2007, s. 74. Barnhusmodellen tillämpas speciellt vid sexualbrott men eftersom fallen av barnmisshandel har ökat ska även dessa omfattas av modellen. Se RP 127/2013 *rd*, s. 2 och 4.

⁴⁸⁷ RP 127/2013 *rd*, s. 2.

⁴⁸⁸ Hirvelä 2007, s. 74.

⁴⁸⁹ SHM 2009:30, s. 48. Se även barnhusmodellen, THL. (<https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/pahoinpitely-ja-seksuaalinen-hyvaksikaytto/lasta-malli/barnhusmodellen-lasta->), läst 17.4.2017.

⁴⁹⁰ Hirvelä 2007, s. 74.

⁴⁹¹ Se t.ex. Humppi – Ellonen 2010, s. 278-279. Se även barnhusmodellen, THL. (<https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/pahoinpitely-ja-seksuaalinen-hyvaksikaytto/lasta-malli/barnhusmodellen-lasta->), läst 15.4.2017.

⁴⁹² Se barnhusmodellen, THL. (<https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/pahoinpitely-ja-seksuaalinen-hyvaksikaytto/lasta-malli/barnhusmodellen-lasta->), läst 15.4.2017.

⁴⁹³ Se barnhusmodellen, THL. (<https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/pahoinpitely-ja-seksuaalinen-hyvaksikaytto/lasta-malli/barnhusmodellen-lasta->), läst 17.4.2017.

⁴⁹⁴ Hirvelä 2006, s. 360.

Detta förfarande möjliggör också att t.ex. polisen, barnskyddsmyndigheten och åklagaren kan följa med förhöret vid sidan om och i samband med detta ställa frågor.⁴⁹⁵ En annan fördel med modellen är att man kan undvika att barnet måste höras flera gånger på olika ställen.⁴⁹⁶ Därför kan det vara till fördel att även de andra myndigheterna kan ställa sina frågor direkt vid det ena förhörstillfället.

Hirvelä betonar att Island har haft positiva erfarenheter av modellen och därför inledde man även i Sverige år 2005 ett projekt gällande införandet av denna metod.⁴⁹⁷ Liknande positiva erfarenheter har sedan rapporterats från Sverige och metoden verkar särskilt främja möjligheten att beakta fallets särdrag, speciellt ur barnets perspektiv.⁴⁹⁸ Modellen bidrar också till att förbättra standarden på utredningen av sexualbrott som riktas mot barn.⁴⁹⁹ År 2015 utförde Diesen & Diesen en utvärdering av Ålands barnahusmodell. Resultatet av utvärderingen var i huvudsak positivt och visar att modellen står på stadig grund.⁵⁰⁰ Åland har gett ut en handbok för de myndigheter som handhar dessa ärenden och enligt Diesen & Diesen lyfter den mycket bra fram de omständigheter som bör tas i beaktande.⁵⁰¹

Sutorius påpekar dock att det också har uppkommit problem vid tillämpningen av barnahusmodellen. För att modellen verkligen ska fungera måste resurserna räcka till för att t.ex. psykologer, läkare och förhørsledare alltid ska finnas till hands och det behöver finnas ett klart system för hur detta ska fungera.⁵⁰² Om man inte har tillgång till personal som kan se till att ett tillräckligt tillförlitligt förhör kan utföras uppnås inte syftet med modellen. Problem har också uppstått på grund av att myndigheterna har haft svårt att kommunicera och strikt har hållit sig till sina egna uppgifter.⁵⁰³ Dessa är faktorer som försvårar ett ändamålsenligt samarbete och resulterar i att barnahusmodellens syfte inte kan uppnås.⁵⁰⁴ De här omständigheterna hänför sig också till det faktum att domarna inte anser sig kunna lita på de rättspsykologiska utlåtandena utan fattar sina egna beslut, vilket

⁴⁹⁵ SHM 2009:30, s. 49. Personer som kan delta i förhöret är domaren, åklagaren, polisen, en representant från barnskyddsmyndigheten, barnets biträde, den misstänktes biträde men också den misstänkte. *Hirvelä* 2007, s. 74, *Hirvelä* 2006, s. 360.

⁴⁹⁶ *Hirvelä* 2007, s. 75.

⁴⁹⁷ *Hirvelä* 2007, s. 74.

⁴⁹⁸ SHM 2009:30, s. 49.

⁴⁹⁹ *Hirvelä* 2007, s. 75.

⁵⁰⁰ *Diesen - Diesen* 2015, s. 13 och 27. (<http://www.barnafrid.se/2016/05/26/utvardering-av-barnahus-pa-aland/>), läst 17.4.2017.

⁵⁰¹ *Diesen - Diesen* 2015, s. 13. Se handboken på: (<http://www.regeringen.ax/sites/www.regeringen.ax/files/attachments/page/barnahusmodellen-handbok.pdf>), läst 17.4.2017.

⁵⁰² *Sutorius* 2014, s. 222.

⁵⁰³ *Humppi - Ellonen* 2010, s. 272.

⁵⁰⁴ SHM 2009:30, s. 49.

behandlades i ett tidigare kapitel. Detta gäller även myndigheterna som ska samarbeta med varandra men som alla har olika förfaringssätt och synsätt vad beträffar behandlingen av dessa ärenden.

Det har framkommit att de ärenden som främst behandlas med stöd av barnahusmodellen är sådana där ett barn har blivit sexuellt utnyttjat inom familjen eller hemma, vilket antyder att även andra fall måste kunna utredas med hjälp av modellen.⁵⁰⁵ Dessa problem har särskilt uppmärksammats i Sverige. I Diesen & Diesens utredning framkommer det att man i Sverige i vissa fall har tillämpat hybridversioner av barnahusmodellen där polisen och socialtjänsten har skaffat en lokal i centrum för utredningen av dylika ärenden. Dessa utrymmen kan enligt Diesen & Diesen inte betraktas som riktiga barnahus och det förfaringssätt som tillämpats uppfyller inte de mål som eftersträvas med modellen.⁵⁰⁶ De problem som uppstått på Åland grundar sig särskilt på att man inte haft tillgång till tillräcklig bemanning.⁵⁰⁷ I Norge handlar det däremot främst om att det fysiska avståndet mellan de personer som ska förhöras har varit långt.⁵⁰⁸ Familjerna har varit tvungna att resa långt för att komma till det ställe där förhöret har ägt rum. Ett kriterium för att modellen ska vara fungerande i praktiken är således att de som behöver få sitt ärende utrett inte ska behöva åka långa sträckor. Möjligheten att utnyttja metoden borde följaktligen vara lika för alla.⁵⁰⁹ I Norge har man dock kommit fram till att man med hjälp av barnahusmodellen kan höra barn i ett betydligt tidigare skede och att samarbetet trots allt är mera koncentrerat än tidigare.⁵¹⁰ Mot den här bakgrunden kan man konstatera att modellen trots en del brister i huvudsak kan anses vara fungerande.

7.2 Finlands syn på barnahusmodellen och utvecklingen av förfarandet i praktiken

Barnahusmodellen har även diskuterats för Finlands del och Hirvelä påpekade redan år 2007 att denna metod skulle kunna sammanföra utredningsmetoderna, förebygga de pro-

⁵⁰⁵ SHM 2009:30, s. 49.

⁵⁰⁶ Diesen 2015, s. 6.

⁵⁰⁷ Diesen 2015, s. 13.

⁵⁰⁸ SHM 2009:30, s. 49.

⁵⁰⁹ Se barnahusmodellen, THL. (<https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/pahoipitely-ja-seksuaalinen-hyvaksikaytto/lasta-malli/barnahusmodellen-lasta->), läst 17.4.2017.

⁵¹⁰ SHM 2009:30, s. 50.

blemsituationer som gör utredningen ansträngande för barnet samt bidra till att höja kvaliteten på dessa utredningar. Metoden skulle även kunna förbättra rättsskyddet både för barnet som offer och för den misstänkte.⁵¹¹ Trots att denna metod redan tillämpas på Åland har den inte fått någon spridning i resten av landet. Social- och hälsovårdsministeriet tillsatte därför en arbetsgrupp år 2009 för att utreda huruvida ett projekt gällande införandet av metoden i de övriga delarna av landet skulle kunna inledas.⁵¹² Arbetsgruppens uppgift var att klargöra hur de utredningar som omfattar sexuellt utnyttjande av barn kunde utföras på ett mera ändamålsenligt sätt. Gruppen framförde även förslag på hur man skulle kunna förverkliga detta i praktiken.⁵¹³ Man ansåg det nödvändigt att bilda en koordineringsgrupp för att försäkra sig om att de problem som hade uppstått tidigare skulle kunna åtgärdas och att en fungerande metod skulle kunna förverkligas.⁵¹⁴ År 2013 inleddes sedan projektet med syftet att utveckla modellen. På detta sätt har man eftersträvat en riksomfattande verksamhetsmodell för utredningen av misstänkt fysiskt och sexuellt våld mot barn men tanken är också att utreda hur man i framtiden ska kunna skydda och hjälpa barn som faller offer för liknande brott.⁵¹⁵ Eftersom en fungerande verksamhetsmodell bygger på ett bra samarbete mellan myndigheterna behövs även för polisen, åklagarämbetet, barnskyddet och den psykiska hälsovården en fungerande samarbetsmodell.⁵¹⁶ Under åren 2014 till 2016 påbörjades således en process för att utveckla den slutgiltiga modellen som borde vara klar vid utgången av år 2017.⁵¹⁷ Under den här tiden har försöksprojektet tillämpats i upptagningsområdet för Åbo universitetscentralsjukhus.⁵¹⁸

⁵¹¹ Hirvelä 2007, s. 75.

⁵¹² SHM 2009:30, s. 55, RP 141/2011 rd, s. 23.

⁵¹³ Ett av förslagen var att beakta och organisera utredningarna i enlighet med barnahusmodellen. I övrigt skulle utbildningen för myndigheterna ökas. Även samarbetet mellan myndigheterna skulle övervakas. Se SHM 2009:30, s. 55.

⁵¹⁴ SHM 2009:30, s. 55.

⁵¹⁵ Centret för hälsa och välfärd. LASTA-hanke. (<https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/ajankohtaista/lastensuojelu-thl-/tutkimus-ja-kehittaminen/lastensuojelun-kehittaminen/lasta-hanke>), läst 1.3.2017.

⁵¹⁶ RP 127/2013 rd, s. 2. Se även barnahusmodellen, THL. (<https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/pahoinpitely-ja-seksuaalinen-hyvaksikaytto/lasta-malli/barnahusmodellen-lasta->), läst 17.4.2017.

⁵¹⁷ RP 127/2013 rd, s. 4. Själva projektet är riksomfattande, regionalt och genomfört som en tväradministrativ utvecklingsprocess. Projektet är styrt på nationell nivå. Institutet för hälsa och välfärd har koordinerat projektet medan SHM, justitieministeriet och inrikesministeriet har stått för själva utförandet av projektet. Modellen har utvecklats inom Egentliga Finlands sjukvårdsdistrikt och projektet tillämpas även på detta område. Se barnahusmodellen, THL. (<https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/pahoinpitely-ja-seksuaalinen-hyvaksikaytto/lasta-malli/barnahusmodellen-lasta->), läst 17.4.2017.

⁵¹⁸ RP 127/2013 rd, s. 4.

Ett av de viktigaste målen med att införa denna metod i Finland är att försöka minska skillnaderna i förfarandet vid behandlingen av dessa ärenden. Med hjälp av barnahusmodellen ska undersökningarnas kvalitet och själva utredningsprocessen bli mera jämlik och kunna tryggas oberoende av personernas boendeort.⁵¹⁹ Detta innebär sannolikt att man kan uppnå ett klarare system även i Finland för hur utredningen av dessa brott ska skötas och åtminstone i viss utsträckning förmår minska de problem som förekommit. Det är ännu oklart hur metoden ska förverkligas i praktiken men eftersom den har fått ett bra mottagande i de övriga nordiska länderna torde man även i Finland kunna uppnå en förbättring av utredningarna. Det är dock inte så att denna metod skulle avlägsna alla de problem som ett förhör med ett barn medför eftersom ett barns ålder och utvecklingsnivå varierar och riktigt små barn kan vara mycket svåra att höra trots att man förlitar sig på tydliga förhörsmetoder. Det kommer även att dröja rätt länge innan myndigheterna uppnår ett sådant samarbete att de förfaranden som tillämpats hittills kan harmoniseras. Genom att myndigheterna strävar efter att noggrannare följa de angivna bestämmelserna, beakta tidigare problem samt förbättra sitt samarbete borde man kunna uppnå ett bättre slutresultat i utredningarna, vilket skulle antyda att barnahusmodellen kan bidra till denna förbättring.⁵²⁰

8 Slutsatser och avslutning

Syftet med denna avhandling var att utreda hur bestämmelserna om hörande av barn är reglerade, hur myndigheterna tagit de reglerade bestämmelserna gällande utnyttjandet av ljud- och bildupptagningar och sakkunniga personer i beaktande samt att analysera huruvida bestämmelserna i dagens läge främjar ett mera ändamålsenligt förfarande.

Avhandlingen lyfter tydligt fram hur viktigt det är att förhöret med ett barn är utfört på ett ändamålsenligt sätt. Valet av metod för utförandet av förhöret har inte endast att göra med hur ett barn ska bemötas utan det har även stor betydelse för huruvida domstolen sedan kan ta det erhållna bevismaterialet i beaktande, som i många situationer endast utgörs av barnets berättelse.

⁵¹⁹ Centret för hälsa och välfärd. LASTA-hanke. (<https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/ajankohtaista/lastensuojelu-thl-/tutkimus-ja-kehittaminen/lastensuojelun-kehittaminen/lasta-hanke>), läst 1.3.2017.

⁵²⁰ *Humppi – Ellonen* 2010, s. 240.

De problem som uppstått gällande hörandet av barn hänför sig till det faktum att bestämmelserna om utförandet av förhöret har gett utrymme för tolkning men grundar sig även på myndigheternas okunskap gällande bemötandet av ett barn i en förhörsituation. Trots att bestämmelserna som reglerar hur ett förhör med barn ska utföras har varit riktgivande har tillämpningen av dem inte varit enhetlig, vilket lett till att förfarandet har varierat både beträffande vem som utfört förhöret samt sättet på vilket detta har gjorts. En av orsakerna till detta är att myndigheterna som deltagit i dessa brottsutredningar inte tidigare har varit fullt medvetna om betydelsen av att trygga barnets bästa och att ett deltagande i den egentliga rättegången kan förorsaka barnet onödig skada. Bestämmelserna som reglerar utnyttjandet av ljud- och bildupptagningar borde således bidra till att skydda barnet från den egentliga rättegången. Ur avhandlingen framgår dock att myndigheterna i en del situationer inte har tillämpat denna metod i tillräcklig utsträckning, vilket resulterat i att barnet antingen hörts personligen eller att man inte överhuvudtaget har hört barnet.⁵²¹ Förfarandet har således inte varit klart definierat.⁵²² En av orsakerna till att barn blivit tvungna att höras personligen är att kvaliteten på ljud- och bildupptagningarna inte varit tillräckligt bra och att de därför i vissa fall inte har kunnat utnyttjas som bevis. Bestämmelserna gällande hörande av barn har inte heller angett någon lägre åldersgräns för vem som kan höras men det framgår att riktigt små barn inte alls har hörts, vilket är ägnat att försvaga ett barns straffrättsliga skydd.⁵²³ De otydliga bestämmelserna och förfaringssätten har således även lett till att domstolen har varit tvungen att själv avgöra från fall till fall hur de ska gå tillväga.⁵²⁴

En annan bidragande orsak till att det varit svårt för myndigheterna att tillämpa metoderna är de oklara detaljmotiveringar som förekommit i lagstiftningens bestämmelser, speciellt beträffande de bestämmelser som i dagens läge regleras i FöUL 4 kap. 7 § 1 mom. och FöUL 9 kap 4 §. Det har inte funnits klara riktlinjer för hur ett barns utvecklingsnivå ska avgöras och oklarheter har även uppdragats beträffande vem som egentligen ska höras genom ljud- och bildupptagningar, vilket i hög grad hänför sig till problemet gällande hur åldersgränsen för vem som kan höras genom dessa metoder ska avgöras. Så sent som år 2004 infördes i RB en bestämmelse om att en utsaga som erhållits genom ljud- och bildupptagningar av en person under 15 år kunde utnyttjas som bevis under rättegången. Ljud- och bildupptagningar kunde således utnyttjas på barn under 15 år medan äldre barn skulle

⁵²¹ Se t.ex. *Diesen - Diesen* 2009, s. 121.

⁵²² *Hirvelä* 2006, s. 558.

⁵²³ *Humppi - Ellonen* 2010, s. 112.

⁵²⁴ RP 46/2014 rd, s. 28.

höras personligen i rättegången. Eftersom en process oftast är relativt utdragen kunde ett barn hinna fylla 15 år under rättegången, vilket ledde till att den berättelse som erhållits genom ljud- och bildupptagningar inte längre kunde utnyttjas och barnet blev i stället tvunget att delta personligen i rättegången. EU-direktivet som utfärdades år 2012 har fört med sig betydande förbättringar gällande just dessa bestämmelser. Direktivet uppmärksammar speciellt behovet av att alltid ta barnets bästa i beaktande under utredningen, vilket även kan möjliggöra en mera ändamålsenlig tillämpning av de metoder som ska användas vid utförandet av ett förhör med barn. Den revidering av den finska lagstiftningen som ytterligare ägde rum år 2016 i syfte att uppfylla EU-direktivets bestämmelser kan bidra till att avhjälpa de problem som uppkommit gällande vilka metoder som ska utnyttjas vid förhöret eftersom även barn under 18 år idag kan höras genom ljud- och bildupptagningar. Det har således specificerats även i den finska lagstiftningen att alla personer under 18 år ska betraktas som barn för att kunna skyddas från att delta i den egentliga rättegången. Detta medför att den finska lagstiftningen nu följer samma kriterium som de internationella bestämmelserna gällande denna åldersgräns.

Det framgår även ur avhandlingen att sakkunniga inte utnyttjats i den grad man skulle kunna förutsätta. Det har förekommit en förvånande stor variation i utnyttjandet av sakkunniga, vilket har kunnat påverka utredningen och utgången i ärendet. Trots att det i FöUL 4 kap. 7 § 2 mom. regleras att ett förhör endast ska utföras av personer som är särskilt förtrogna med dessa uppgifter har förhöret i en del fall kunnat lämnas helt ogjort, alternativt har det utförts av personer som inte haft för ändamålet avsedd utbildning. En av orsakerna till detta hänför sig till det faktum att ett förhör med ett barn ska inledas omedelbart och det är uppenbart att man i många fall inte haft tillgång till personal med särskild sakkännedom. I dylika fall har förhöret utförts av poliser som möjligen inte haft den sakkunskap som krävs. Detta har även ett samband med att riktigt små barn inte har kunnat höras. Eftersom myndigheternas förfarande under förundersökningen spelar en betydande roll för huruvida domstolen kan anse bevismaterialet vara tillräckligt skulle man kunna förutsätta att förhöret med barn utförs på ett ändamålsenligt sätt. Det måste dock påpekas att sakkunniga främst anlitas vid förhör av riktigt små barn, vilket påvisar att dessa ändå har utnyttjats i viss utsträckning. Ur social- och hälsovårdsministeriets betänkande framgår att även äldre barn borde höras av sakkunniga för att man ska kunna försäkra sig om att förhöret verkligen utförs på ett ändamålsenligt sätt. Denna rekommendation har till stor del att göra med att man i större utsträckning insett betydelsen av utnyttjandet av sakkunniga. Trots att polisen ansett sig kunna höra barn över sex år skulle

tilläggsutbildning för polismän med uppgift att förhöra barn vara nödvändig för att man ska kunna säkerställa att barnets bästa verkligen tas i beaktande.

En betydande faktor som bidrar till att förhöret som utförts även ska kunna uppnå ett tillräckligt bevisvärde är således utnyttjandet av sakkunnigutlåtanden, som i dagens läge allt oftare anses nödvändiga vid bedömningen av bevismaterial.⁵²⁵ Domarna ska i större utsträckning än tidigare försöka ta dessa utlåtanden i beaktande eftersom de kan ge värdefull information t.ex. då barnets berättelse ska bedömas. Trots att domarna delvis ställer sig kritiska till dessa utlåtanden kan de tillföra någon aspekt gällande bedömningen som en domare eventuellt inte på basen av sina egna iakttagelser skulle ha beaktat. Det handlar dock om en rättslig bedömning då domstolen tar ställning till bevismaterialet, vilket betyder att domarna ska bibehålla sin självständiga rätt att avgöra huruvida beviset är tillräckligt tillförlitligt för en fällande dom. Man kan dock se en utveckling mot ett ökat godkännande av dessa utlåtanden, t.ex. i rättsfallet från år 2013 (2013:97) där högsta domstolen utnyttjade sakkunnigutlåtanden som hade en inverkan på hur fallet avgjordes. Man kan således konstatera att trots delade meningar om utnyttjandet av dessa utlåtanden kan de utgöra ett bra tillägg vid bedömningen. Då det gäller att avgöra trovärdigheten i barnets berättelse kommer man sannolikt inte att inom den närmaste framtiden hitta en entydig lösning eftersom bedömningen kan påverkas av så många olika faktorer. De aspekter som lyfts fram i avhandlingen kan dock på ett eller annat sätt bidra till att minska svårigheterna.

De metoder som används vid förhör, som definierar hur de personer som utför förhöret ska ställa frågor etc., har utvecklats i positiv riktning och kan i dagens läge anses vara relativt väl fungerande i och med att man i allt högre grad strävar efter att använda sig av öppna frågor. Det finns dock ännu ett stort behov av att utarbeta metoder för att kunna höra riktigt små barn. Trots avsaknaden av specifika metoder för detta ändamål är det av största vikt att ändå försöka höra också dessa riktigt små barn eftersom åtal i dylika fall sällan väcks om inte barnets berättelse eller andra tilläggsbevis finns att tillgå. I många undersökningar har det framkommit att även riktigt små barn kan avge en trovärdig berättelse som kan utgöra ett tillräckligt bevis. Om man beslutar att inte ens försöka utföra ett förhör kan det således resultera i att utredningen läggs ner och förövaren går fri. För att myndigheterna ska kunna utföra en tillräckligt ändamålsenlig brottsutredning ska barnet i alla situationer ges möjlighet att yttra sig och framföra sin berättelse oberoende av

⁵²⁵ Se t.ex. *Haapasalo Oikeus* 3/2000, s. 386.

ålder. Bestämmelserna om vilka metoder som ska utnyttjas bör således följas och ett barn ska endast i undantagsfall höras personligen i rättegången.

Revideringen av den finska lagstiftningen kan följaktligen medföra att kraven på en mera ändamålsenlig utredning kan uppfyllas. Bestämmelserna möjliggör även ett allt bättre bemötande av de personer som fungerar som målsägande. För att kunna avgöra hurdana utredningsåtgärder som ska vidtas är det idag möjligt att också utföra en personlig bedömning av de personer som är i särskilt behov av skydd, vilket förbättrar möjligheten att utnyttja förhörsmetoder som medför att personen i fråga inte måste delta personligen under själva rättegången.

Ytterligare en faktor som bevisar att man även i Finland strävar efter att uppnå tydligare utredningar och ett mera enhetligt system är att man påbörjat ett försöksprojekt om inledandet av barnahusmodellen även hos oss. Genom att införa denna metod kan man sannolikt uppnå ett bättre samarbete mellan myndigheterna samt göra det möjligt för barnet att endast behöva uppsöka ett ställe under utredningen eftersom barnahusmodellen går ut på att förhöret och andra undersökningar kan utföras från ett och samma ställe.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att grundkunskaperna om hur barn ska bemötas behöver förbättras för att myndigheterna ska kunna skapa ett mera enhetligt system för utförandet av förhör med barn.⁵²⁶ Trots att bestämmelserna idag kan främja skyddandet av ett barn eller andra personer i behov av skydd från den egentliga rättegången måste även resurserna för att kunna utnyttja sådana metoder vara tillräckliga. Detta innebär att myndigheterna t.ex. ska ha möjlighet att använda sig av sådan apparatur som krävs för en noggrann dokumentation av förhör med barn och att nödvändig vidareutbildning av personalen ordnas i tillräcklig omfattning.⁵²⁷ Bestämmelserna i lagstiftningen och de anvisningar vilka utfärdats utanför lagstiftningen som reglerar hur ett förhör med barn ska utföras kan dock idag anses utgöra en relativt bra och omfattande helhet. Man ser således en tydlig strävan mot ett mera fungerande system som i framtiden ytterligare ska kunna bidra till förbättrade utredningar där barn blivit offer för t.ex. sexuella övergrepp.

⁵²⁶ *Sutorius* 2014, s. 157.

⁵²⁷ EU-direktivets 25 och 26 artikel, *Humppi - Ellonen* 2010, s. 112. Se också SHM 2009:30, s. 52.